

MALİYE TEORİSİ VE POLİTİKASI

EKONOMETRİ PROGRAMI

DR. ÖĞR. ÜYESİ AYSEL ARIKBOĞA

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

EKONOMETRİ PROGRAMI

MALİYE TEORİSİ VE POLİTİKASI

DR. ÖĞR. ÜYESİ AYSEL ARIKBOĞA

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR	VI
YAZAR NOTU	VII
1. HAFTA DERS NOTU	1
1.1. Kamu Kesimi - Özel Kesim	7
1.2. Kamu Ekonomisi - Piyasa Ekonomisi.....	7
1.3. Pozitif Analiz - Normatif Analiz Ayrımı	9
1.4. Devletin Mali Fonksiyonları	9
1.4.1. Kaynak Dağılımı Fonksiyonu.....	11
1.4.2. Gelir Dağılımı Fonksiyonu.....	12
1.4.3. İstikrar Sağlama Fonksiyonu.....	12
2. HAFTA DERS NOTU	17
2.1. Kamu Kesiminin Bileşenleri	23
2.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	23
2.3. Kamu Gelirlerinin Sınıflandırılması.....	25
2.4. Ekonomide Etkinlik ve Adalet	25
2.4.1. Pareto Etkinliği ve Pareto İyileştirme Kavramları	27
2.4.2. Ekonomide Etkinlik.....	28
2.4.3. İktisatta Adalet Kavramı.....	29
3. HAFTA DERS NOTU	34
3.1. Toplumsal Refahın Ençoklaştırılması	40
3.2. Rekabetçi Dengenin Oluşumu.....	40
3.3. Pareto Etkinlik Kriterleri.....	41
3.3.1. Değişimde Etkinlik Koşulu	41

3.3.2. Üretimde Etkinlik Koşulu.....	42
3.3.3. Ürün Karması Etkinliği Koşulu.....	43
4. HAFTA DERS NOTU	50
4.1. Toplumsal Fayda ve Maliyetlerin Ölçülmesi.....	56
4.2. Tüketici Rantı Kavramı ve Tüketici Rantının Ölçümü	56
4.3. Aşırı Yük Kavramı ve Aşırı Yükün Hesaplanması.....	60
5. HAFTA DERS NOTU	68
5.1. Piyasa Aksaklıkları Teorisi	74
5.1.1. Kamu Malları.....	75
5.1.2. Dışsallıklar.....	76
5.1.3. Doğal Tekeller.....	76
5.1.4. Asimetrik Enformasyon (Mükemmel Olmayan Bilgi).....	77
5.1.5. Eksik Piyasalar	78
5.2. Piyasa Aksaklıkları ve Devletin Ekonomiye Müdahalesi	79
6. HAFTA DERS NOTU	84
6.1. Kamu Malları	90
6.2. Kamu Mallarının Sınıflandırılması	90
6.2.1. Tüketimden Dışlama Kriteri.....	90
6.2.2. Faydada Rekabet Kriteri.....	91
6.3. Özel Mallar.....	94
6.3.1. Erdemli Mallar.....	95
6.3.2. Erdemli Mallar ve Devlet Müdahalesi	95
6.4. Ortak Kullanım Malları.....	95
6.5. Kulüp Malları	96
6.6. Tam Kamusal Mallar.....	96

6.7. Kamu Mallarının Sınıflandırılmasında Kullanılan Bir Diğer Kriter: Faydanın Yayılma Alanı	96
6.7.1. Yerel Kamusal Mallar	96
6.7.2. Ulusal Kamusal Mallar	97
6.7.3. Küresel Kamusal Mallar	97
7. HAFTA DERS NOTU	102
7.1. Dışsallıklar	108
7.1.1. Pozitif Dışsallıklar (Dışsal Faydalar)	109
7.1.2. Negatif Dışsallıklar (Dışsal Maliyetler)	110
7.1.3. Dışsallıklar ve Devlet Müdahalesi.....	112
7.1.4. Coase Teoremi.....	114
8. GELİR DAĞILIMI	119
8.1. Kişisel Gelir Dağılımı	126
8.2. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı	126
8.3. Faktörel Gelir Dağılımı	128
8.4. Devletin Gelir Dağılımına Müdahalesi	128
8.4.1. Birincil Gelir Dağılımı Aşamasında Devlet Müdahalesi.....	129
8.4.2. İkincil Gelir Dağılımı Aşamasında Devlet Müdahalesi	129
9. MALİYE POLİTİKASI	135
9.1. Maliye Politikasına İlişkin Temel Kavramlar	141
9.1.1. Fiyat İstikrarının Sağlanması Amacı	141
9.1.2. Tam İstihdamın Sağlanması Amacı.....	141
9.1.3. Enflasyon ve İşsizlik İlişkisi.....	142
9.1.4. Stagflasyon	144
9.2. Maliye Politikası Araçları	144
9.2.1. Kamu Harcamaları.....	144

9.2.2. Kamu Gelirleri.....	145
9.2.3. Borçlanma.....	145
10. EKONOMİK İSTİKRAR VE MALİYE POLİTİKASI.....	150
10.1. Maliye Politikası ve Çarpan Mekanizması.....	156
10.2. Örnek Sorular ve Çözümleri	160
11. DENK BÜTÇE ÇARPANI.....	166
11.1. Otomatik İstikrar Sağlayıcılar	174
11.1.1. Kamu Harcamaları.....	174
11.1.2. Vergiler.....	175
12. İRADİ MALİYE POLİTİKALARI	181
12.1. Ekonomik Durgunluk ve Maliye Politikası Araçları	188
12.1.1. Kamu Harcamaları.....	189
12.1.2. Vergiler.....	190
12.1.3. Borçlanma.....	192
13. ENFLASYON VE MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARI.....	197
13.1. Kamu Harcamaları	203
13.2. Vergiler.....	204
13.3. Borçlanma	206
14. STAGFLASYON VE MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARI.....	212
14.1. Stagflasyon Olgusu	218
14.2. Stagflasyonla Mücadelede Uygulanabilecek Maliye Politikası Araçları.....	219
14.3. Kurala Bağlı Maliye Politikaları (Mali Kurallar).....	221
KAYNAKLAR.....	226

KISALTMALAR

YAZAR NOTU

1. HAFTA DERS NOTU

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1.1. Kamu Kesimi - Özel Kesim
- 1.2. Kamu Ekonomisi - Piyasa Ekonomisi
- 1.3. Pozitif Analiz - Normatif Analiz Ayrımı
- 1.4. Devletin Mali Fonksiyonları
 - 1.4.1. Kaynak Dağılımı Fonksiyonu
 - 1.4.2. Gelir Dağılımı Fonksiyonu
 - 1.4.3. İstikrar Sağlama Fonksiyonu

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Bu bölümde, maliye teorisinin başlıca konularını incelemeye başlamadan önce, bazı temel kavramlar tartışılacaktır. İlk olarak, kamu kesiminin tanımı yapılarak özel kesimle ayrıldığı noktalar üzerinde durulacaktır. Ardından, kamu ekonomisi ve piyasa ekonomisi kavramsal olarak ve işleyiş düzeyinde kısaca ele alınacaktır. Son olarak devletin mali fonksiyonlarına ve ekonomiye müdahale araçlarına değinilecektir.

1.1. Kamu Kesimi - Özel Kesim

Maliye teorisinin temel konularını incelemeye başlamadan önce, bu ders notlarında sıklıkla karşılaşacağımız kamu sektörü üzerinde durmak yerinde olacaktır. Bu kapsamda kamu kesimi ile özel kesim arasındaki farkların ortaya konulması önemlidir.

Kamu kesimi devlete ait üretim birimlerini kapsamaktadır. Özel kesim ise, kamu kesiminin karşıtı olarak tanımlanabilir ve bireylere ait üretim birimlerinden oluşmaktadır. Üretim birimlerinin mülkiyetinin ait olduğu kesim yukarıdaki ayırmada belirleyici olmaktadır. Devlete ait üretim birimlerinden oluşan kamu kesimi ile bireylere ait üretim birimlerinden oluşan özel kesim ekonominin tümünü kapsamaktadırlar (Görgün, 1993: 6).

1.2. Kamu Ekonomisi - Piyasa Ekonomisi

Kamu kesiminin ve özel kesimin genel tanımlarının ve temel farklılıklarının ortaya konulmasının ardından açıklanması gereken diğer kavramlar kamu ekonomisi ve piyasa ekonomisi kavramlarıdır.

Kamu ekonomisi, devletin piyasa için üretim yapmayan üretim birimlerinden oluşmaktadır. Piyasa ekonomisi, kamu ekonomisinin karşıtı olarak tanımlanabilir. Kamu ekonomisi ile piyasa ekonomisi arasındaki farklılığı belirleyen unsur, üretimin gerçekleştiği ortamdır. Kamu ekonomisinde üretilecek olan hizmetlerin türü ve miktarı siyasal talep tarafından belirlenmektedir. Ayrıca, ürünlerin ve/veya hizmetlerin piyasada pazarlanamaması ve bu özellikleri ile bağlantılı olarak üretim maliyetlerinin zorunlu ödemelerle karşılanması diğer önemli özellikleridir. Kamu ekonomisinin karşıtı olarak piyasa ekonomisinde üretilecek olan mal ve hizmetlerin türü ve miktarının belirlenmesinde özel talep etkilidir. Ayrıca, ürünler ve/veya hizmetler piyasada pazarlanabilir ve bu özellikleri ile bağlantılı olarak üretim maliyetleri söz konusu mal ve hizmetlerin satışından elde edilen gelirlerle karşılanmaktadır (Görgün, 1993: 6). Kamu ekonomisi ile piyasa ekonomisi ayırımında üretimin gerçekleştiği ortamın belirleyici olduğuna değinmiştik. Bu ayırım noktası, aynı zamanda, piyasa ekonomisinde ve kamu ekonomisinde faaliyet gösteren üretim birimlerinin hangi amaçlarla üretim yaptıkları hakkında bilgi vermektedir. Piyasa ekonomisinde kâr amacı ile üretim yapılırken; kamu ekonomisinde toplumsal ihtiyaçların karşılanması esastır ve bağlantılı olarak öncelikli amaç kâr elde etmek değildir.

Kamu ekonomisi, kamu kesiminin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak, kamu ekonomisi, kamu üretim faaliyetlerinin tümünü içermediğinden -devlete ait üretim birimlerinin bir kısmı piyasa ekonomisi içinde faaliyet gösterdiğinden- kapsam olarak kamu kesiminden daha dardır (Görgün, 1993: 6).

Piyasa ekonomisinde kaynakların optimum dağılımının sağlanabilmesi belirli koşulların sağlanmasını gerektirir; tam rekabet koşullarının varlığı ve dışsallıkların olmaması söz konusu koşulların en önemlileridir. Kamu ekonomisinde fiyat mekanizması işlemediğinden onun yerini siyasal süreç içinde belirlenen siyasi ve idari kararlar almaktadır (Görgün, 1993: 7). Dışsallıklar

dışındaki diğer piyasa aksaklıklarının neler olduğu ve piyasa aksaklıkları durumunda hangi tür kamu müdahalelerinin uygulanabileceği ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

Kamu ekonomisinde üretilecek mal ve hizmetlerin bileşimi, söz konusu mal ve hizmetler için yapılması gereken harcamaların finansman biçimi, yürütme organı tarafından hazırlanan ve yasama organı tarafından son şekli verilerek kabul edilen bütçe ile açıklanmaktadır (Görgün, 1993: 7-8).

Yukarıda değindiğimiz gibi piyasa ekonomisinde bazı temel koşulların sağlandığı varsayımı altında tüketim ve üretim kararları fiyat sinyalleri aracılığı ile belirlenmektedir. Ancak, kamu ekonomisinde üretilen ve/veya sunulan hizmetlerin sahip oldukları bir takım özellikler nedeni ile fiyat mekanizması işlememektedir. Bu nedenle fiyat mekanizmasının yerini siyasal süreç almaktadır ve optimum kaynak dağılımının sağlanabilmesi farklı çözümler gerektirmektedir. Kamu maliyesi, kamu ekonomisinde karar alma süreçlerini inceleyerek; optimum kaynak dağılımının sağlanabilmesi için gerekli koşulların neler olduğunu araştırmaktadır (Görgün, 1993: 8).

Özel sektör, kendi faydasını ençoklaştırmak amacıyla hareket eden bireyler ile kârlarını ençoklaştırmak amacıyla hareket eden firmalardan oluşmaktadır. Bireyler faydalarını ençoklaştıracak tüketim kararlarını, zamanlarını çalışma ve dinlenme arasında dağıtmak sureti ile elde ettikleri gelir kısıtı altında almaktadırlar. Özel sektörde faaliyet gösteren firmalar ise, yatırım ve/veya üretim kararlarını kârlarını ençoklaştırmak ya da maliyetlerini en aza indirebilmek üzere almaktadırlar. Bu yaklaşıma göre, faydasını ençoklaştırmak üzere tüketim kararlarını alan bireyler ile kârlarını ençoklaştırmak üzere üretim faaliyetinde bulunan firmalar özgürce hareket etmektedirler. Diğer bir ifade ile karşılıklı etkileşim sonucunda mal, sermaye ve işgücü piyasalarında ortaya çıkan ekonomik ilişkiler gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bunun anlamı bireyler ve firmalardan oluşan ekonomik birimlerden birinin diğeri üzerinde zorlayıcı bir etkisinin olmadığıdır. İlgili ekonomik birimlerin kararlarını yönlendiren unsur piyasalarda arz ve talebin karşı karşıya gelmesi sonucunda oluşan fiyat mekanizmasıdır (Pınar, 2009: 13).

Kamu sektöründe ise, özel sektörden oldukça farklı olarak, kamu otoritesinin toplumsal çıkar amacı ile hareket etmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, kamu sektöründe, kârın ençoklaştırılması gibi sınırlı bir amaç yerine, toplumsal fayda temelinde çok yönlü amaçlarla hareket edilmesi söz konusudur. Kamu harcamaları ağırlıklı olarak tam kamusal ve yarı-kamusal mallar için yapıldığından ve söz konusu malların sahip olduğu bazı önemli özellikler nedeni ile fiyatlandırılmaları mümkün olmadığından vergi gelirleri ile finanse edilmeleri gerekmektedir (Pınar, 2009: 13-14). Kamu mallarının temel özellikleri ilerleyen kısımlarda detaylı olarak incelenecektir. Ancak burada kısaca tam kamusal malın iki temel özelliğe sahip olduğunu belirtelim. Bu özellikler; tüketimden dışlamanın mümkün olmaması ve faydada rekabet bulunmamasıdır.

1.3. Pozitif Analiz - Normatif Analiz Ayrımı

Dersimizin konusu açısından ele alacak olursak, pozitif analiz, devlet politikalarının sonuçlarının analizi ile ilgilidir. Emeklilik yaşında yapılacak bir değişikliğin sosyal güvenlik sistemi açısından sonuçlarının neler olabileceğinin araştırılması örnek olarak gösterilebilir. Bu tip bir soru pozitif bir yaklaşım içermektedir.

Normatif analiz (ya da refah iktisadı) ise, belli devlet politikalarının istenilirliği konusunda yargıya varır.

Pozitif analiz, fiyatlar ve üretim miktarları üzerindeki muhtemel etki ile ilgiliyken; **normatif analiz**, çok çeşitli etkilerin değerlendirilmesi ve çeşitli politikaların istenilirliği ile ilgili yargıya varılmasını içerir. Örneğin, sigara üzerine koyulacak bir vergi konusunda; pozitif analiz, sigara fiyatlarının ne kadar yükseleceği, talep ve dolayısıyla arz üzerindeki etkileri ile ilgilidir. Normatif analiz ise, gelir bölüşümü ile ilgili bazı kaygılar gözetiliyor ise sigara üzerine bir vergi koyulmasının mı yoksa alkollü içkiler üzerine bir vergi koyulmasının mı gerektiğini tartışır. Bir başka örnek gösterecek olursak, çevreyi kirleten fabrika atıkları sorununda; uygulanan politika sonucunda kazananlar (artık temiz hava soluyanlar) ve kaybedenler (yüksek fiyat ödeyen tüketiciler, kârları düşen üreticiler, işten çıkarılan işçiler) söz konusu olabilir. Normatif analiz, politikanın istenilirliği konusunda yargıya varabilmek için, politikanın uygulanması durumunda iyi duruma gelenlerin kazançları ile durumu kötüleşenlerin kayıplarının karşılaştırılmasına imkân veren sistematik yöntemlerin geliştirilmesi ile ilgilidir. Özet olarak; **pozitif analiz “ne olduğu”**; **normatif analiz ise “ne olması gerektiği”** ile ilgilidir (Stiglitz, 2000: 19).

1.4. Devletin Mali Fonksiyonları

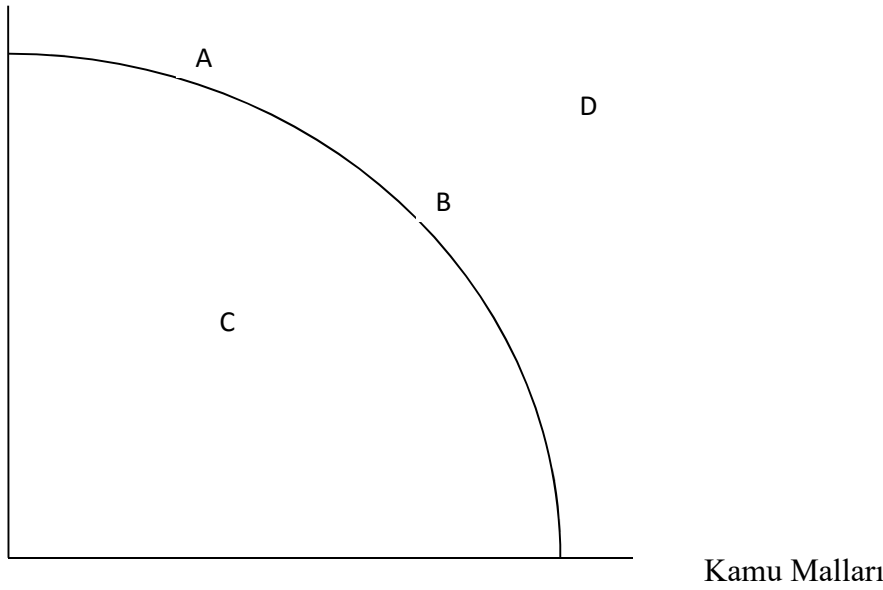
Piyasa mekanizmasının tek başına işleyemediği bir “olgu” olarak karşımızdadır. Kamu politikaları, piyasa mekanizmasına rehberlik etme, düzeltici ve tamamlayıcı olma gibi işlevleri açısından gereklidir (Musgrave ve Musgrave, 1989: 5-6).

Musgrave ve Musgrave, devletin mali fonksiyonlarını; kaynak dağılımı, gelirin yeniden dağılımı ve istikrar sağlama olmak üzere üç başlıkta incelemiştir (Musgrave ve Musgrave, 1989: 6-13).

Piyasa mekanizmasının “etkin” bir biçimde işleyebilmesi ancak çok kısıtlı varsayımlar altında söz konusu olabilir. Piyasa aksaklıkları olarak ifade edilen çeşitli durumlar, piyasaların kendi başına çözümlenmekte başarısız olduğu birçok problem olduğunu göstermektedir. Piyasa aksaklıkları durumunda devlet ekonomiye müdahale etmelidir. Neoklasik yaklaşım çerçevesinde, söz konusu müdahalelerin özel sektör faaliyetlerini düzenleyici, destekleyici ve tamamlayıcı nitelikte olması gerektiği ileri sürülmektedir. Günümüzdeki hâkim görüş; devletin tam istihdamın sağlanmasında aktif rol alması gerektiği, yoksulluğun en kötü yönlerini gidermesi gerektiği, ancak özel firmaların ekonomide merkezi role sahip olmaları gerektiği yönündedir (Stiglitz, 2000: 10).

İktisat, çok yaygın olarak, sınırsız ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla karşılanmaya çalışılması sürecinde oluşacak sorunlara cevap arayan bir bilim olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu bu hâkim görüş, kamu ekonomisi analizlerine de yansımıştır. Bu kapsamda ekonomideki kaynakların alternatif kullanım alanları arasındaki dağılımı, üretim imkânları eğrisi yardımı ile incelenmeye çalışılmıştır.

Özel Mallar

Kaynak: Stiglitz, 2000: 15.

Şekil 1: Toplumun Üretim İmkânları (Olanakları) Eğrisi

Kaynakların kamu malları ve özel mallar arasında nasıl dağılacığı üretim imkânları (olanakları) eğrisi ile gösterilebilir. Bu eğri ile veri teknoloji ve kaynaklarla etkin bir biçimde üretilebilecek iki malın çeşitli miktarları izlenebilir. Yukarıdaki şekilde, toplumun üretebileceği çeşitli mümkün kamu malı-özel mal bileşimleri görülmektedir. Buna göre; toplum, bir kamu malına ancak ve ancak özel tüketime ayrılabilen kaynaklardan kısıntı yaparak daha fazla harcama yapabilir; ya da bir özel mala ancak ve ancak kamusal tüketime ayrılabilen kaynaklardan kısıntı yaparak daha fazla kaynak ayrılması mümkün olabilir. Üretim imkânları eğrisinin altında kalan C noktasında ekonomi etkin değildir. Çünkü toplum, veri teknoloji ve kaynaklarla hem daha fazla kamu malı hem de daha fazla özel mal üretebilir. Eğrinin yukarısında bulunan D noktası ise gerçekleştirilemez maliyettir; mevcut kaynaklar ve teknoloji ile D noktasındaki miktarlarda kamu malı ve özel mal üretimi gerçekleştirilmesi mümkün değildir. D noktasında gösterilen kamu malı-özel mal bileşiminin üretilebilmesi ancak yeni kaynaklara ulaşılması ve/veya teknolojik gelişme ile mümkün olabilir. Bu şekil, her kamu malı düzeyinde toplumun tüketebileceği maksimum özel mal miktarını göstermektedir. Şekilden izlenebileceği gibi, toplum daha fazla kamu malı tüketmek istiyor ise bazı özel

mallardan vazgeçilmesi gerekir. Bu duruma örnek olarak, şekil üzerinde A noktasından B noktasına hareket edilmesi gösterilebilir (bkz. Stiglitz, 2000: 14-15).

Daha fazla kamu malı mı yoksa özel mal mı üretileceği ve ekonomide mümkün mal bileşiminin nasıl olacağı diğer bir ifade ile ne üretilmeli sorusunun yanıtlanmasından sonra nasıl üretileceği sorusu önem kazanmaktadır. Örneğin, çevre koruma mevzuatında yapılan değişiklikler firmaların üretim maliyetlerini ve dolayısıyla “nasıl” üretim yapılacağını etkileyebilir. Kim için üretim yapılacağı ise, bölüşüm sorununa işaret etmektedir. Devletin vergileme ve sosyal harcamalar konusundaki kararları, farklı bireylerin kullanılabilir gelir miktarını etkileyecektir. Ayrıca, burada bir de kolektif tercihler sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bireyler neyin istenilir olduğu konusunda hemfikir olmadıklarından kamu sektöründe kolektif karar alma süreci karmaşıktır. Bu konuda dondurma ve park örneği verilebilir. Dondurma çeşitleri arasında farklı tercihleri olan kişiler, tüketiminden en yüksek faydayı sağlayacakları dondurmayı kendi başlarına alabilir; ancak, parklarda vakit geçirmekten en yüksek faydayı sağlayan ve bu nedenle park alanlarının çoğalmasını isteyen kişi, bunun kararını kendi başına veremez, kamu malları söz konusu olduğunda kolektif karar alma süreci gereklidir (Stiglitz, 2000: 14-16).

Devletin ekonomiye müdahale etmek üzere kullandığı mali araçların temel işlevleri şunlardır (Musgra ve Musgrave, 1989: 6):

- a. kaynakların dağılımında düzenleme/ayarlama yapmak,
- b. gelirin ve servetin dağılımında düzenleme/ayarlama yapmak,
- c. ekonomik istikrarı sağlamak.

Devletin, kaynak dağılımında etkinliği sağlama, gelir dağılımında adaleti sağlama ve istikrar sağlama şeklinde sıralanabilecek olan mali fonksiyonları aşağıda kısaca özetlenmektedir (Musgrave ve Musgrave, 1989: 6-13):

1.4.1. Kaynak Dağılımı Fonksiyonu

Piyasaların fiyat mekanizması aracılığıyla kaynak dağılımı etkinliğini sağlayabilmesinin, ancak belirli koşullar altında mümkün olduğunu belirtmiştik. Devletin kaynak dağılımı fonksiyonu, piyasada kaynak dağılımında etkinlik sağlanamadığında, kamu müdahalesinin nasıl olması gerektiği ile ilgilidir. Doğal tekeller, azalan maliyetlerle çalışılması, kamu malları, dışsallıklar gibi durumlarda kaynakların etkin dağılımının sağlanması için devlet müdahalesinin koşulları oluşmaktadır. Kaynak dağılımı etkisizliğinin ardındaki temel sorun, gerçek tercihlerin açıklanmamasıdır. Bir diğer sorun ise, kamusal ihtiyaçların karşılanmasında tek bir en etkin çözümün bulunmamasıdır.

Kaynak dağılımı fonksiyonu, devlet müdahalesi sonucunda, kaynakların alternatif kullanım alanları arasında bir seçim yapılması nedeniyle oldukça önemlidir. Çünkü bu müdahale sonucunda, diğer kamusal ya da özel ihtiyaçlar için kullanılacak kaynaklar

azalmaktadır (bkz. Şekil 1). Kaynak dağılımını yeniden düzenlemek üzere devletin kullanabileceği başlıca mali araçlar kamu harcamaları ve vergilerdir.

1.4.2. Gelir Dağılımı Fonksiyonu

Gelir dağılımında adaleti sağlamak için yapılacak müdahalenin, ekonomik “etkinliğe” en az zararı verecek şekilde olması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımın en sık karşılaşılan örneği en kötü yoksulluğun önlenmesidir. Gelirin yeniden dağılımı için gerekli müdahaleler vergiler ve transfer harcamaları aracılığıyla yapılmaktadır. Asgari ücret düzenlemeleri, tarımsal destekleme politikaları bazı düzenleme örnekleridir.

1.4.3. İstikrar Sağlama Fonksiyonu

Devletin istikrarı sağlama fonksiyonu, kaynak dağılımı ve gelir dağılımını düzenleme fonksiyonlarından oldukça farklıdır. İstikrar sağlama, tam istihdamın, fiyat istikrarının ve büyümenin sağlanması amaçları ile ilgilidir. Günümüzde yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar ve krizler ekonominin uzun dönemde kendiliğinden dengeye varacağı varsayımı ile çelişmektedir. Musgrave’e göre gerekli müdahaleler yapılmadığında kısa dönemli dalgalanmaların dışında uzun dönemli ve kalıcı dengesizlikler oluşabilir. Bu nedenle, Musgrave, kaynak dağılımı ve gelir dağılımı konusunda müdahale gerekmediği koşullar söz konusu olsa dahi, istikrar politikasının “gereksiz” hale gelmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir (Musgrave, 1959: 22).

Devletin mali fonksiyonlarını yerine getirebilmek için kullandığı ekonomi politikaları açısından önemli farklılıklar söz konusudur. Kaynak dağılımı ve gelir bölüşümüne ilişkin fonksiyonlar mikroekonomik araçlar vasıtası ile gerçekleştirilmektedir. İstikrar sağlama fonksiyonu ise maliye ve para politikaları aracılığı ile makroekonomik araçlar kullanılarak gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Rosen, 1992: 5).

Kamu politikalarının değerlendirilmesinde ve politika önerilerinin şekillenmesinde devlete ilişkin iki temel görüş önem kazanmaktadır. Bunlar organik devlet görüşü ve mekanik devlet görüşüdür.

Organik devlet görüşüne göre, toplum organik bir bütündür, bireyler bütünün parçaları ve devlet de organizmanın merkezidir. **Mekanik devlet** görüşünde ise, devlet bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için bireyler tarafından oluşturulmuştur (Rosen, 1992: 5-8). Bu yaklaşımlardan ilkinde toplumsal amaçlar devlet tarafından belirlenir, ikincisinde ise devlet toplumun organik bir parçası değildir.

Tüm bu teorik açıklamalar yanında, dikkate değer nokta şudur: piyasa ekonomisinin işlerliği için devlet müdahalesi gereklidir. Diğer bir ifade ile devletin ekonomideki faaliyetleri piyasalar açısından rekabet değil, tamamlayıcılık unsurudur. (bkz. The World Bank, 1991; 1996).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Kamu kesimi ile özel kesim arasındaki temel farklılık nedir?
- 2) Mal ve hizmet üretim süreçleri açısından kamu ekonomisi ve piyasa ekonomisini karşılaştırınız.
- 3) Zorunlu tüketim malları üzerindeki vergi oranlarının artırılmasını pozitif analiz çerçevesinde değerlendiriniz.
- 4) Devletin gelirin yeniden dağılımında kullanabileceği mali araçlar hakkında kısaca bilgi veriniz.
- 5) İstikrar sağlama fonksiyonunun temel amaçları nelerdir?

2. HAFTA DERS NOTU

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 2.1. Kamu Kesiminin Bileşenleri
- 2.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması
- 2.3. Kamu Gelirlerinin Sınıflandırılması
- 2.4. Ekonomide Etkinlik ve Adalet
 - 2.4.1. Pareto Etkinliği ve Pareto İyileştirme Kavramları
 - 2.4.2. Ekonomide Etkinlik
 - 2.4.3. İktisatta Adalet Kavramı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Bu bölümde öncelikle kamu kesiminin idari yapısı incelenecektir. Ardından kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin sınıflandırılmasında kullanılan başlıca kriterlere değinilecektir. Daha sonra, ekonomide etkinlik ve adalet tartışmaları ele alınacaktır. Bu kapsamda, Pareto etkinlik ve Pareto iyileştirme kavramları üzerinde durularak ekonomide etkinlik ve adalet kavramları detaylı olarak incelenecektir.

2.1. Kamu Kesiminin Bileşenleri

Kamu kesimi idari olarak; merkezi yönetim, yerel yönetimler ve kamu işletmeleri olmak üzere üç kategoride incelenebilir (Kirmanoğlu, 2011: 34).

Merkezi yönetim ve yerel yönetimler, ekonomik açıdan, kolektif biçimde topluma sunulmaları daha etkin olan hizmetlerin üretildiği birimler olarak tanımlanabilir. Söz konusu hizmetlerin kolektif sunumunun daha etkin olmasının nedeni; bu hizmetlerin piyasaya bırakılmaları durumunda etkin ve/veya adil sonuçların ortaya çıkmamasıdır. Ayrıca, piyasanın hiç oluşmadığı hizmetler, merkezi yönetim ve yerel yönetimler tarafından sunulmaktadır. Bu tip bir hizmet üretiminin merkezi yönetim tarafından mı yoksa yerel yönetimler tarafından mı gerçekleştirileceği, ekonomik etkinliğin sağlanması amacı çerçevesinde belirlenmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda, sunulan hizmetin faydasının yayıldığı alan dikkate alınarak etkin üretim/sunum birimine karar verilebilir. Sunulan hizmetin faydası sadece belirli bir bölge içinde yayılıyor ise, söz konusu hizmetin, ilgili yerel yönetim tarafından sunulması etkin olacaktır. Sadece belirli bir bölgeyi etkileyen bir çevre sorununa yerel yönetim düzeyinde çözüm üretilmesi örnek olarak gösterilebilir (Kirmanoğlu, 2011: 34-35).

Kamu işletmeleri ise, ağırlıklı olarak, piyasada etkin sunulamayan ya da doğal tekeller gibi rekabet koşullarının geçerli olmadığı endüstrilerde kurulmuştur. Ancak, piyasa ekonomisi koşullarında çalışabilecek bazı sektörlerde de kamu işletmelerinin kurulduğu gözlemlenmektedir. Günümüzde, özellikle 1980'lerden itibaren, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi hız kazanmış ve sayıları oldukça azalmış olmakla birlikte, bu kuruluşlar özel sektörün yeterince gelişmemiş olduğu pek çok gelişmekte olan ülkede önemli işlemlere sahip olmuşlardır. Bu işletmeler; özel kesime ucuz girdi sağlayarak sanayileşme politikalarının desteklenmesi; tarımsal girdileri değerlendirmek sureti ile tarım kesiminin desteklenmesi; piyasa koşullarında sağlanabilecek olandan daha ucuz ve kaliteli mal sunumu ile tüketiciler açısından önem arz etmişlerdir (Kirmanoğlu, 2011: 35).

Bazı kamu hizmetlerinin sunumunda özellikle son yıllarda devletin ve piyasanın dışında olan kurumlar (sivil toplum örgütleri) ya da devletin ve piyasanın işbirliği içinde olduğu girişimler (kamu-özel ortaklıkları) dikkat çekmektedir. Söz konusu bu girişimlerin, esas olarak, piyasanın alanını genişleten oluşumlar olarak nitelendirilmeleri mümkündür (Kirmanoğlu, 2011: 35).

2.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamalarının sınıflandırılmasında çeşitli kriterler dikkate alınmaktadır. Bu kriterleri aşağıdaki gibi üç grupta ele almak mümkündür (Pınar, 2009: 41-42);

- a. yönetsel (idari/kurumsal),
- b. işlevsel (fonksiyonel),
- c. ekonomik sınıflandırma.

Yönetmelik (idari/kurumsal) sınıflandırmada; harcamayı yapan kurum dikkate alınmaktadır. Harcamacı kuruluşların yaptıkları harcamalar ilgili kurumun adı ile anılmaktadır (Pınar, 2009: 41).

İşlevsel (fonksiyonel) sınıflandırmada; kamu kurumlarının harcamalarını hangi amaçla gerçekleştirdikleri dikkate alınmaktadır. Kamu kurumlarınca eğitim, sağlık gibi hizmetlerin sunulması amaçları ile yapılan harcamalar örnek olarak gösterilebilir (Pınar, 2009: 41-42).

Ekonomik sınıflandırmada; ilgili harcamanın ekonomik olarak ne anlama geldiği dikkate alınmaktadır (Pınar, 2009: 42). Söz konusu kritere göre kamu harcamalarını üç grupta incelemek mümkündür:

c.1. cari harcamalar ya da tüketim harcamaları,

c.2. yatırım harcamaları,

c.3. transfer harcamaları.

Kamu harcamalarının ekonomik etkilerinin değerlendirilmesinde bu son sınıflandırma önemlidir. Bu harcamalar arasında; cari harcamalar yapılmış oldukları dönemde mal ve hizmet talebi oluşturduklarından ekonomik olarak genişletici bir etkiye sahiptirler. Eğitim ve sağlık harcamaları, eğitimi ve sağlıklı işgücünün verimliliğinin artması ve böylece ekonomi üzerinde oluşan etkileri dolayısıyla ile **yatırım carileri** olarak adlandırılmaktadırlar. Yatırım harcamaları; belirli bir dönemde mal ve hizmetlere talep oluşturmakla birlikte, bu harcamaların esas etkisi uzun dönemde ekonominin üretken kapasitesinin genişletilmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Transfer harcamaları ise, harcamanın yapıldığı dönemde doğrudan mal ve hizmet talebi meydana getirmemektedir. Transfer harcamaları; sosyal ve mali transferler ile borç faizi ödemelerinden oluşmaktadır. Sosyal transferler, bireylerin kullanılabilir gelirini artırdıklarından mal ve hizmet talebi artışı üzerinde dolaylı bir etkiye sahiptir. Söz konusu talep artışı transfer geliri elde eden kişilerin tüketim eğilimlerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Mali transferler ise, yatırımları teşvik amaçlı yapılan sübvansiyon benzeri harcamalardan oluşmaktadır. Bu harcamalar üretim sürecini desteklemek üzere yapılmaktadır. Tıpkı sosyal transferlerde söz konusu olduğu gibi, mali transfer harcamalarında da, devlet mali transferi gerçekleştirdiği anda mal ve hizmet talebi doğrudan artmamaktadır. Cari ve/veya yatırım amaçlı mal ve hizmet talebinin ortaya çıkması, transferi alan firmanın ekonomik davranışlarına bağlıdır. Borç faizi ödemelerinin mal ve hizmet talebi açısından ekonomik etkileri devlete borç veren kesimlere göre farklılık gösterebilir. Tüketim ertelenerek devlete borç verilmesi durumunda, borçlar geri ödendiğinde tüketimin artması mümkündür. Ancak devlete borç verenlerin tasarruf eğilimi yüksek kesimden olması durumunda, tüketim yerine tasarrufun artması söz konusu olabilir. Transfer harcamaları gelir bölüşümü üzerinde önemli etkilere sahiptir. Örneğin, düşük gelirliyle yapılan sosyal transfer harcamalarının gelir dağılımını bu kesimler lehine iyileştiren, borç faizi ödemelerinin ise -yüksek gelir grubuna yapıldığı varsayımı altında- gelir dağılımını düşük gelirliyle aleyhine yeniden düzenleyen etkiler ortaya çıkarması söz konusudur (Pınar, 2009: 42-43).

2.3. Kamu Gelirlerinin Sınıflandırılması

Günümüzde kamu gelirlerinin ağırlıklı kısmını vergiler oluşturmaktadır. Bu alt bölümde vergilerin sınıflandırılmasına ilişkin kısa açıklamalara yer verilecektir.

Vergi, devletin kamu gücüne dayanarak alınmaktadır ve özel kesimden kamu kesimine aktarılan bir kaynaktır. Vergiler farklı yönleri dikkate alınarak çeşitli biçimlerde sınıflandırılabilirler. Verginin kaynağı dikkate alındığında; gelir, harcama ve servet vergileri biçiminde bir sınıflandırma yapılması mümkündür. Verginin ekonomik faaliyetlerle ilişkisine göre dolaysız ve dolaylı ayrımı yapılabilir. Verginin matrahına göre spesifik ve ad-valorem vergiler şeklinde sınıflandırma yapılabilmektedir. Vergilemede uygulanan oranlar açısından, azalan oranlı vergiler, sabit oranlı vergiler ve artan oranlı vergiler biçiminde sınıflandırılabilirler (Pınar, 2009: 48).

Vergilerin yanı sıra resim ve harç gibi kaynaklara başvurulabilmektedir. Ancak bunlar kamu gelirlerinin çok küçük bir kısmını oluşturmaktadırlar.

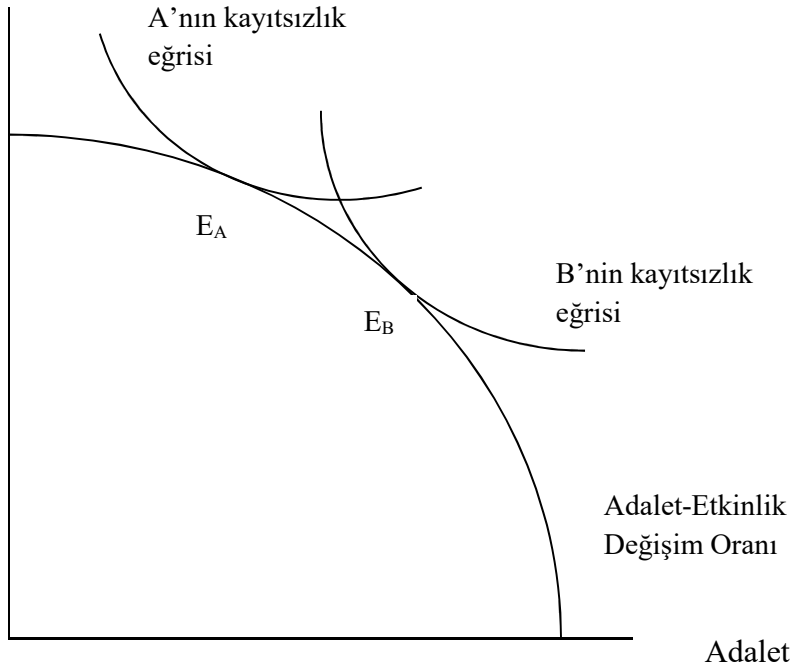
Devletin Merkez Bankası'ndan borçlanma, iç ve dış borçlanma olmak üzere borçlanma yolu ile kaynak sağlama imkânları da mevcuttur. Ancak, Merkez Bankası'ndan borçlanma makroekonomik dengelerle doğrudan ilişkili olduğundan, devletin yalnızca gelir elde etmek üzere başvurabileceği bir araç olmaktan çıkmıştır. (Pınar, 2009: 48).

2.4. Ekonomide Etkinlik ve Adalet

Ekonomide etkinliğin sağlanmasının önemi üzerinde çokça durulmaktadır. Ancak kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmış olması kaynak dağılımında adaletin sağlandığı anlamına gelmeyebilir. Bu bölümde, önce, neoklasik teorinin etkinlik kavramına yaklaşımının temelini oluşturan Pareto etkinliği kavramı üzerinde durulacaktır. Ardından iktisatta adalet kavramına ilişkin çeşitli açıklamalara yer verilecektir.

Neoklasik teori, piyasa aksaklıkları olmadığı durumda serbest piyasanın Pareto etkin olacağını savunmaktadır. Ancak rekabetçi bir ekonomi etkin olarak çalışsa bile bu işleyişin ortaya çıkaracağı gelir dağılımı istenilir ve/veya kabul edilebilir düzeyde olmayabilir. Devlet faaliyetlerinin temel amaç ve sonuçlarından birisi de gelir dağılımını değiştirmektir. Bir kamusal programın değerlendirilmesi, programın iktisadi etkinlik ve gelir bölüşümü açısından sonuçlarını dengelemeyi gerektirmektedir. Normatif analize yönelen bir iktisat dalı olan refah ekonomisinin amacı, bu tür değerlendirmelerin yapılabileceği bir çerçeve oluşturmaktır (Stiglitz, 2000: 93-94).

Etkinlik

Kaynak: Stiglitz, 2000: 265.

Şekil 1: Adalet ve Etkinlik Arasındaki Değişim Oranı

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi; A kişisi daha fazla adalet sağlanması için etkinlikten vazgeçme konusunda B kişisine göre daha isteksizdir. Bu nedenle de, A kişisi için optimal olan nokta (E_A), B kişisi için optimal olan noktadan (E_B) daha yüksek etkinliğe ve aynı zamanda daha düşük adalete işaret etmektedir. Söz konusu farklılık bu iki kişinin değer farklılıklarından kaynaklanmaktadır (bkz. Stiglitz, 2000: 264-265).

Etkinlik ve adalet arasındaki değişim oranı, kamu politikalarına ilişkin tartışmaların temelini oluşturmaktadır (Stiglitz, 2000: 94). Bu yaklaşımda bir değişim oranından hareket edilmekte olduğundan, aşağıda verilen örnekte de görülebileceği gibi, gelir dağılımında daha fazla adalet sağlanması için belli bir miktar etkinlikten vazgeçilmesi gerekmektedir.

Etkinlik ve adalet arasındaki değişim oranını bir örnekle açıklamaya çalışalım. Stiglitz (2000: 94) tarafından verilmiş olan bu örnekte, Robinson Crusoe ve Cuma isimli iki kişinin yaşadığı basit bir ekonomi varsayımı yapılmaktadır. Örneğe göre; başlangıç durumunda Robinson Crusoe'nun 10 portakalı, Cuma'nın ise 2 portakalı bulunmaktadır. Portakalların bu iki kişi arasındaki dağılımında bir adaletsizlik söz konusudur. Bu nedenle bir sonraki adımda, adaletsizliği gidermek için devletin portakalları yeniden dağıttığı, Robinson Crusoe'dan 4 portakal alarak bunları Cuma'ya aktardığı ancak bu yeniden dağılım sürecinde 1 portakalın kaybolduğu varsayımı yapılmaktadır. Portakalların yeniden dağılımı sonrasında adaletsizliğin büyük ölçüde giderilmiş olmasına karşılık -Robinson Crusoe'nun söz konusu yeniden dağılım sonrasında 6, Cuma'nın ise 5 portakalı vardır- kullanılabilir toplam portakal sayısı 12'den 11'e

düşmüştür. Bu örnekle gösterilmek istenen etkinlik ile adalet arasında bir değişim oranı olduğudur.

Etkinlik ve adalet arasındaki değişim oranı ile ilgili tartışmalarda iki temel soru ile karşı karşıya kalınmaktadır (Stiglitz, 2000: 94);

a. Dağılımdaki eşitsizliği azaltmak için ne kadar etkinlikten vazgeçilmesi gerekmektedir?

b. Etkinlik ve adalet konularındaki değer farklılıkları nasıl değerlendirilecektir? Temel sorun gelir eşitsizliği midir yoksa etkinlik kaybı mıdır?

2.4.1. Pareto Etkinliği ve Pareto İyileştirme Kavramları

Neoklasik iktisat teorisinde etkinlik kriteri olarak Pareto etkinliği ve Pareto iyileştirme kavramları kullanılmaktadır.

Pareto iyileştirme; hiç kimseyi kötü duruma düşürmeden bazılarının durumlarını iyileştiren değişimlerdir. Bir başka kimseyi daha kötü duruma getirmeden bir diğerrinin durumunu iyileştiren hiçbir yeni değişimin olamayacağı zaman, kaynak dağılımı Pareto etkin ya da Pareto optimum düzeydedir (Stiglitz, 2000: 57).

Pareto iyileştirme ve pareto etkinlik arasındaki farkları göstermek için yine Stiglitz (2000: 57-58) tarafından verilen bir örneği inceleyelim: Bu örnekte, devletin bir köprü yapmayı planladığı varsayılmaktadır. Köprüyü kullanmak isteyenler, köprünün inşa ve bakım maliyetlerini karşılayacak miktardan fazlasını köprü geçiş ücreti biçiminde ödemeye hazırlardır. Bu durumda köprü yapımının bir Pareto iyileştirme olarak nitelendirilmesi mümkündür. Ancak, trafik akışının değişmesi nedeni ile zarar gören esnaf ya da trafik gürültüsünden etkilenenler gibi köprünün yapılmasından olumsuz etkilenebilecek kişiler de olacaktır. Yoğun saatlerde geçiş ücretinin yükseltilerek turnike ve eleman sayısının artırılması durumunda, köprüyü kullananların zaman algısına bağlı olarak bu uygulamanın bir iyileştirme olup olmadığı belirlenecektir.

Pareto etkinliği kriteri iki anlamda bireycidir (Stiglitz, 2000: 59):

a. Farklı kişilerin nispi refahı ile değil; yalnızca her bir bireyin refahı ile ilgilidir. Ayrıca eşitsizlikle ilgili değildir. Dolayısıyla zenginleri daha iyi duruma getiren ancak yoksulları etkilemeyen bir değişim de Pareto iyileştirme olarak adlandırılmaktadır.

b. Kişilerin kendi refahı konusundaki anlayışı dikkate alınmaktadır. Bu yaklaşım, kişilerin ihtiyaç ve istekleri konusunda en iyi kararı veren birim olduğunu kabul eden genel tüketici egemenliği ilkesi ile tutarlıdır.

2.4.2. Ekonomide Etkinlik

Özel kesimde kârlılığın sağlanmış olması aynı zamanda etkinliğin de sağlanmış olduğu anlamına gelmemektedir. Tam rekabet dengesinin ekonomideki kaynakların optimal dağılımını sağlayabilmesi belirli varsayımlar altında mümkündür. Rekabetçi piyasaların varlığı durumunda kârlılık ile etkinliğin aynı olduğu ileri sürülebilir (Kirmanoğlu, 2011: 64).

Neoklasik yaklaşıma göre, rasyonel davranan bireylerden oluşan piyasalarda tam rekabet koşulları sağlandığında fiyat sinyalleri aracılığı ile ekonomideki kaynakların etkin dağılımı otomatik olarak sağlanacaktır. Bu açıdan tam rekabet koşullarının en önemli unsuru, herhangi bir firmanın piyasaya tek başına hâkim olmamasıdır. Bunun anlamı piyasada faaliyet gösteren ekonomik birimlerin fiyat alıcı olmalarıdır. Firmaların fiyat alıcı değil, fiyat yapıcı olmaları durumunda tekelci bir piyasa yapısı oluşacaktır. Tekelci bir piyasada ise; üretim miktarı, tüketicilerin refahını ençoklaştırmak yerine tekelci kârları ençoklaştıracak bir düzeyde gerçekleşecektir. Bu tip bir piyasa yapısında kaynak dağılımı etkinsizliği ortaya çıkacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 64-65).

Kaynakların en verimli oldukları ve en yüksek faydayı sağlayacakları alanlarda kullanılması durumunda kaynak dağılımında etkinlik sağlanmış olmaktadır. Emek, sermaye, doğal kaynaklar gibi üretim faktörleri çeşitli malların üretimi için sektörler arasında dağılmaktadır. Üretim süreci sonucunda elde edilen mallar ise, tüketiciler arasında dağılmaktadır. Üretimde etkinlik ya da kaynakların etkin dağılımının sağlanması; üretim faktörlerinin sektörler arasında optimal dağıldığını göstermektedir. Bu durumda, üretim faktörlerini sektörler arasında yeniden dağıtarak üretim miktarının artırılması mümkün değildir. Tüketimde etkinlik ise; malların tüketiciler arasında optimal dağıldığını ifade etmektedir. Bu durumda, tüketim mallarını kişiler arasında yeniden dağıtarak en az bir kişinin faydasını artırmak mümkün değildir (Kirmanoğlu, 2011: 65). Böylece Pareto etkinliği sağlanmıştır. Neoklasik yaklaşımda, Pareto etkinliğine ulaşıldıktan sonra ekonomiye yapılacak herhangi bir müdahalenin etkinlik koşullarını bozacağı ileri sürülmektedir.

Refah iktisadında kullanılan etkinlik kriteri, üretimde etkinliğin ve tüketimde etkinliğin birlikte sağlandığı Pareto etkinliğidir. Daha önce de ifade edilmiş olduğu gibi, Pareto etkinliği kriteri bireycidir; gelir dağılımında adalet sorunu ile ilgilenmemektedir. Bu yaklaşımda gelir dağılımını “veri” kabul edilerek kaynak dağılımı etkinliğinin koşulları gösterilmektedir. Diğer bir ifade ile gelir dağılımı adaletsizliğinin yüksek olması, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasına engel değildir (Kirmanoğlu, 2011: 65).

Neoklasik yaklaşımda, etkinlik kavramı ve olgusu, hem arz hem de taleple ilgilidir. Örneğin, bir fabrikanın en düşük girdi maliyeti ile en fazla çıktıyı üretmesi verimli olduğunu göstermektedir. Ancak verimlilik koşullarını sağlayan bu fabrikanın ürününe talep yok ise üretim etkin değildir. Talep gelire bağlı olduğundan, düşük gelirli bir çok mal ve hizmete talepleri ortaya çıkmayacaktır. Bu durumda, gerçekte ihtiyaç duyulan mal ve hizmetler üretilmeyecek ve ekonomik olarak etkin olsa dahi toplumsal açıdan adil olmayan sonuçlar ortaya çıkacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 65).

2.4.3. İktisatta Adalet Kavramı

Adalet kavramına farklı disiplinlerde farklı biçimlerde yaklaşılmaktadır. İktisatta adalet kavramı ile kaynak dağılımında adalet ifade edilmektedir. İktisatta adalet kavramı ile ilgili yaklaşımları, ekonomik ilişkiler sonucunda ortaya çıkan sonuçların adil olması ve sürecin adil olması şeklinde iki grupta incelemek mümkündür (Kirmanoğlu, 2011: 66-67):

Sonuçların adil olması

Ekonominin ortaya çıkardığı sonuçların adil olup olmadığına odaklanan bu yaklaşımda adalet kavramı ile ilgili olarak; eşitlikçi görüş ve hakkaniyet görüşü olmak üzere iki görüş bulunmaktadır.

a. Eşitlikçi görüş

Eşitlikçi görüşte, kaynakların uçlarda dağılmaması gerektiği; ortalama bir dağılım içinde olması gerektiği savunulmaktadır. Örneğin 100 birim gelirin iki kişi arasındaki dağılımında 50-50 şeklinde bir gelir dağılımı sonucu ortaya çıkması, 20-80 şeklinde bir gelir dağılımı sonucundan daha adil kabul edilmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 66).

b. Hakkaniyet görüşü

Hakkaniyet görüşünde, gelirden pay alan herkesin hak ettiği geliri elde etmesi sonucunda gelir dağılımı adaletin sağlanabileceği savunulmaktadır. Bu yaklaşımda, dağılım sonuçlarının eşitlikçi olması önemli olmadığından diğerlerinden daha az çalışanın daha az kazandığı bir gelir dağılımı mekanizmasının adil olduğu kabul edilmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 66).

Sürecin adil olması

Sürecin adil olması yani fırsat eşitliği yaklaşımı, adaleti, ekonominin ortaya çıkardığı sonuçlara göre değil, içinde işlediği sürece göre değerlendirmektedir. Bu yaklaşımda, ekonomide “sonuç olarak” gelirin nasıl dağıldığına değil; kişilerin eşit fırsatlara sahip olup olmadıklarına dikkat edilmektedir. Fırsat eşitliği sağlanıyorsa, ortaya çıkan gelir dağılımı sonuçları eşitlikçi olmasa bile adil kabul edilmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 66).

Anaakım iktisadın, piyasa mekanizmasının etkinlik ve adaleti ne derece sağlayabildiğine ilişkin yanıtları, devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiğine ilişkin yaklaşımını belirlemektedir (Kirmanoğlu, 2011: 67).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Bir kamu hizmetinin yerel yönetimler düzeyinde sunumuna hangi kriter temel alınarak karar verilmektedir?
- 2) Eğitim ve sağlık harcamalarının yatırım carileri olarak adlandırılmasının nedenini açıklayınız.
- 3) Ekonomik etkinlik ve adalet arasındaki değişim oranı ne anlama gelmektedir?
- 4) Pareto etkinliği ve Pareto iyileştirme kavramları arasındaki farkı bir örnek yardımı ile açıklayınız.
- 5) Pareto etkinliğinin sağlanmış olması gelir dağılımı adaleti hakkında bilgi verir mi? Açıklayınız.

3. HAFTA DERS NOTU

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 3.1. Toplumsal Refahın Ençoklaştırılması
- 3.2. Rekabetçi Dengenin Oluşumu
- 3.3. Pareto Etkinlik Kriterleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Bu bölümde, toplumsal refah kavramı üzerinde durularak, neoklasik yaklaşım çerçevesinde toplumsal refahın nasıl ölçüldüğü incelenecektir. Ardından, rekabetçi dengenin oluşumuna değinilerek Pareto etkinlik kriterleri ele alınacaktır. Gerçek Pareto ve potansiyel Pareto kavramlarından hareketle, rekabetçi denge ve Pareto etkinlik koşulları arasındaki bağlantı incelenecektir.

3.1. Toplumsal Refahın Ençoklaştırılması

Toplumsal refahın artırılması ve sürdürülmesi ekonominin değerlendirilmesinde kullanılan en yaygın normatif kurallardan biridir. Bu çerçevede toplumsal refahın ençoklaştırılması amacı dikkat çekmektedir. Neoklasik yaklaşımda, toplumsal refah, üretici ve tüketicilerin refah kazanç ve/veya kayıplarının ölçülmesi ile tanımlanmaya çalışılmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 67).

3.2. Rekabetçi Dengenin Oluşumu

Neoklasik yaklaşımda; tam rekabet koşullarının sağlandığı varsayımı altında, rasyonel davranan ve faydalarını ençoklaştırmak üzere hareket eden bireyler ile kârlarını ençoklaştırmak üzere hareket eden firmaların oluşturduğu piyasada dengenin oluşumu incelenmiştir (Kirmanoğlu, 2011: 67). Tam rekabet koşullarının sağlanması bazı varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımların en önemlileri fiyat mekanizmasının işleyebilmesi için fiyatların aşağıya ve yukarıya doğru esnek olması ve piyasada faaliyet gösteren birimlerin fiyat yapıcı değil fiyat alıcı olmalarıdır. Piyasada bilginin tam olması, piyasaya giriş ve çıkışların serbest ve maliyetsiz olması da diğer önemli varsayımlar arasındadır.

Bu modelde bireyin rasyonel olduğu varsayımı yapılmaktadır. Söz konusu rasyonel bireyler faydalarını veya kârlarını ençoklaştırma amacı ile hareket etmektedirler. Diğer bir ifade ile tüketiciler faydalarını ençoklaştırmak, üreticiler ise kârlarını ençoklaştırmak ya da maliyetlerini en aza indirmek amacını taşımaktadırlar ve iktisadi kararlarında bu amaçlar belirleyicidir.

Piyasalarda tam rekabet koşulları geçerli olduğunda, tüketici ve üreticilerin rasyonel davranışları sonucunda ulaşılan tüketici ve üretici dengeleri sayesinde tüm piyasalarda denge sağlanmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 67).

Rekabetçi dengenin sağlanmasının önemli unsurlarından olan üretici dengesi ve tüketici dengesi kavramlarını çok kısaca açıklayalım. **Tüketici dengesi**, tüketicilerin bütçe kısıtı altında kendilerine en fazla faydayı sağlayacak mal ve/veya hizmet bileşimini seçmeleri ile oluşmaktadır. **Üretici dengesi**, üreticilerin, üretim faktörlerinin maliyet kısıtı altında en fazla üretimi gerçekleştirecek faktör bileşimini seçmeleri ile oluşmaktadır. Bu modelde, **fiyatlar veri** iken; tüketiciler bütçe kısıtı altında **fayda maksimizasyonu** yaparak tüketim miktarlarını, üreticiler ise hâsıla kısıtı altında **maliyet minimizasyonu** yaparak üretim miktarlarını belirlemektedirler. Bu süreç sonucunda ortaya çıkan üretim ve tüketim miktarlarının dengede olmaması nedeni ile arz ya da talep fazlası ortaya çıkması durumunda, **fiyatların aşağıya ve yukarıya doğru esnek** olduğu varsayımından hareketle fiyat hareketleri sayesinde piyasada dengenin sağlanacağı ileri sürülmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 68). Neoklasik yaklaşımda, belirli koşullar sağlandığında, piyasaların **fiyat mekanizması** aracılığıyla kaynak dağılımı etkinliğini gerçekleştirmesinin mümkün olduğu ileri sürülmektedir.

3.3. Pareto Etkinlik Kriterleri

Bir önceki bölümde değinmiş olduğumuz gibi, anaakım yaklaşımın temel etkinlik kriteri, Pareto etkin (optimal) bir kaynak dağılımının sağlanıp sağlanmadığıdır. Kaynakların yeniden dağılımı ile hiç kimsenin refahını azaltmadan bir başka kişinin refahını artırma imkânı bulunmuyor ise, Pareto etkin kaynak dağılımına ulaşılmıştır. Ancak, bir kişinin refahını azaltmadan diğer kişilerin refahını artırmak mümkün ise, henüz kaynakların optimal dağılımı gerçekleştirilmemiş olduğundan, Pareto etkin noktaya ulaşıncaya dek kişilerin durumlarında yapılan her iyileştirme Pareto iyileştirme olarak adlandırılacaktır. Yeni kaynakların üretim sürecine dâhil edilmesi sonucunda A malının üretim miktarının artırılabilmesi bir Pareto iyileştirme örneğidir. Ancak, diğer değişkenler sabit iken, mevcut kaynaklar ile A malının üretim miktarını artırmak için B malının üretimini azaltmak ya da üretiminden vazgeçmek gerekiyor ise, Pareto etkin noktaya ulaşılmıştır (Kirmanoğlu, 2011: 68). Bu yaklaşıma göre, Pareto etkin (optimal) noktaya varıldıktan sonra yapılacak herhangi bir müdahale kaynak dağılımı etkinliğini bozacaktır.

Pareto etkinlik (optimallik) koşulları üç tanedir:

- a. Değişimde etkinlik
- b. Üretimde etkinlik
- c. Ürün karması etkinliği.

Aşağıda sırası ile değişimde etkinlik, üretimde etkinlik ve ürün karması etkinliği kavramları kısaca açıklanacaktır.

3.3.1. Değişimde Etkinlik Koşulu

Bu bölümde; üretimin olmadığı ve mal miktarının sabit olduğu, iki maldan oluşan ve iki kişinin yaşadığı bir ekonomi varsayımından hareketle değişimde etkinlik kriteri açıklanacaktır. Başlangıç varsayımı dolayısıyla, diğer bir ifade ile yeni üretim olmadığından, bu ekonomideki kişilerin birbirleriyle mal değişiminde bulunarak faydalarını artırmaları mümkündür. Söz konusu değişim süreci, kişilerin karşılıklı olarak faydalarını daha fazla artıramayacakları ya da birinin faydasındaki artışın ancak diğerinin faydasındaki azalma ile sağlanabileceği Pareto etkin noktaya kadar devam etmektedir. Pareto etkin noktaya ulaşıldığında ise, ekonomide değişime konu olan iki mal arasındaki marjinal ikame oranı her iki tüketici için de eşitlenmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 68-69).

Marjinal İkame Oranı: Bireyin, belli bir maldan bir birim karşılığında bir diğer maldan vazgeçmeye hazır olduğu miktarı göstermektedir (Stiglitz, 2000: 64-65).

Değişime konu olan mallar arasındaki marjinal ikame oranı eşit değil ise, tüketiciler arasında mal değişimine devam ederek içlerinden en az birinin faydasını artırmak mümkündür (Kirmanoğlu, 2011: 69).

Örnek:

A kişisi için elma ve portakal arasındaki marjinal ikame oranının 3 ($MIO_{pe}^A = 3$) ve B kişisi için elma ve portakal arasındaki marjinal ikame oranının 2 ($MIO_{pe}^B = 2$) olduğunu varsayalım. Mallar arasındaki marjinal ikame oranları; A isimli kişinin 1 elma daha fazla tüketmek için 3 portakaldan vazgeçmeye istekli olduğunu; B isimli kişinin ise 1 elma karşılığında 2 portakal almaya istekli olduğunu göstermektedir. Marjinal ikame oranlarına göre; A kişinin elmaya verdiği değer B kişinin elmaya verdiği değerden daha fazladır. Bu durumda, A daha fazla elma, B de daha fazla portakal tüketirse her ikisinin de refahları artacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 69). Bu bir Pareto iyileştirme örneğidir.

Tam rekabet koşullarının sağlandığı ve faydasını ençoklaştırmak üzere hareket eden rasyonel birey varsayımları altında, marjinal ikame oranları, malların fiyatlarının oranına eşitlenecektir. Dolayısıyla marjinal ikame oranları eşitleninceye kadar A ve B kişileri değişimden kazanç sağlamaktadırlar. Ancak, marjinal ikame oranları malların fiyatlarının oranına eşitlendiğinde, artık birinin faydasını azaltmadan diğer kişinin faydasını artırmak mümkün olamayacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 69). Diğer bir ifade ile Pareto etkin (optimal) noktaya ulaşılmıştır.

3.3.2. Üretimde Etkinlik Koşulu

Üretimde etkinlik koşuluna göre; başlıca üretim faktörleri emek ve sermaye arasındaki marjinal teknik ikame oranı bütün malların üretimi için aynı olmalıdır. Marjinal teknik ikame oranları arasında farklılık olması durumunda, söz konusu üretim faktörlerini bir malın üretiminden ya da bir sektörden diğerine kaydırarak en az bir malın üretimini artırmak mümkün olacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 69).

Marjinal Teknik İkame Oranı: Üretim faktörlerinin marjinal verimlilikleri arasındaki orandır (Kirmanoğlu, 2011: 69).

Tam rekabet koşulları varsayımı altında en düşük maliyetlerle üretim yapmak isteyen üreticiler, emeğin marjinal verimliliğinin sermayenin marjinal verimliliğine oranı bu iki faktörün fiyatlarının oranına eşitlenecek şekilde faktör bileşimlerini belirlemektedirler. Örneğin bir sektörde ücret/kâr oranı bir diğer sektörden yüksek olduğu için eşitlik sağlanamadı ise söz konusu sektöre doğru emek akışı sonrasında ücretler düşeceğinden marjinal teknik ikame oranı eşitlenecektir (Kirmanoğlu, 2011: 69).

3.3.3. Ürün Karması Etkinliği Koşulu

Ürün karması etkinliği koşulu, önceki bölümde tartışmış olduğumuz, etkinlik ve verimlilik ayrımı ile ilgilidir.

Bu koşulun sağlanması için arz edilen bütün malların talep ediliyor olması gerekmektedir. Söz konusu denge gerçekleştirilemez ise, üretimde verimlilik sağlanarak mevcut üretim faktörleri en verimli oldukları alanlarda kullanılmış olsalar dahi, üretilen mallar talep edilmiyor ise, Pareto etkinliği sağlanamayacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 70).

Değişimde etkinlik ve üretimde etkinlik koşullarında olduğu gibi, tam rekabet koşullarının sağlanması durumunda piyasa mekanizması söz konusu dengeye otomatik olarak ulaşmaktadır. Kârını ençoklaştırma dürtüsü ile hareket eden firma, fiyatın marjinal maliyete eşit olduğu ($P = MC$) noktaya kadar üretimini artıracaktır. Ürün karması etkinliğinin sağlanabilmesi için fiyatların marjinal maliyete eşit olduğu noktada mallar arasındaki marjinal ikame oranının aynı malların marjinal dönüşüm oranına eşit olması gerekmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 70).

Marjinal Dönüşüm Oranı: Üretim imkânları (olanakları) eğrisinin herhangi bir noktadaki teğetinin eğimine eşittir. X malından bir birim daha üretmek için Y malı üretiminden vazgeçilmesi gereken miktarı göstermektedir (Kirmanoğlu, 2011: 70).

Marjinal dönüşüm oranı, bir maldan bir birim fazla üretilmesinin alternatif maliyetini göstermektedir. Marjinal ikame oranı ise, X malının kişiler için olan değerini Y malı cinsinden göstermektedir. Kaynakların etkin dağılımının sağlanmasının ve fiyatların marjinal maliyetlere eşitlenmesinin nihai koşulu mallar arasındaki marjinal dönüşüm oranının marjinal ikame oranına eşitlenmesidir (Kirmanoğlu, 2011: 70).

Bütçe kısıtı altında fayda maksimizasyonu yapan tüketici dengesi, hasıla kısıtı altında maliyet minimizasyonu yapan üretici dengesi ve kâr maksimizasyonu hedefi ile marjinal hasılayı marjinal maliyete eşitleyen denge ($P = MR = MC$) şeklindeki aşamalar, sırasıyla, yukarıda açıklanmış olan Pareto etkinlik kriterlerine karşılık gelmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 70). Aşağıdaki tabloda tam rekabet dengesi ile Pareto etkinlik kriterleri bağlantısı görülebilmektedir.

Tablo 1: Tam Rekabet Dengesi ile Pareto Etkinlik Kriterleri Arasındaki Bağlantı (A ve B’den oluşan iki bireyli, x ve y’den oluşan iki mallı, K - sermaye ve L -emekten oluşan iki üretim faktörlü bir model için)

<p>Tüketici Dengesi:</p> $M\dot{I}O_{xy}^A = P_x / P_y$ $M\dot{I}O_{xy}^B = P_x / P_y$	<p>Değişimde Etkinlik:</p> $M\dot{I}O_{xy}^A = M\dot{I}O_{xy}^B$
<p>Üretici Dengesi:</p> $M\dot{T}I_{LK}^x = w / r$ $M\dot{T}I_{LK}^y = w / r$	<p>Üretimde Etkinlik:</p> $M\dot{T}I_{LK}^x = M\dot{T}I_{LK}^y$
<p>Kâr Maksimizasyonu:</p> $P_x = MC_x$ $P_y = MC_y$	<p>Ürün Karması Etkinliği:</p> $MDO_{xy} = MC_x / MC_y = P_x / P_y = M\dot{I}O_{xy}^i$ <p>$i = A, B$</p>

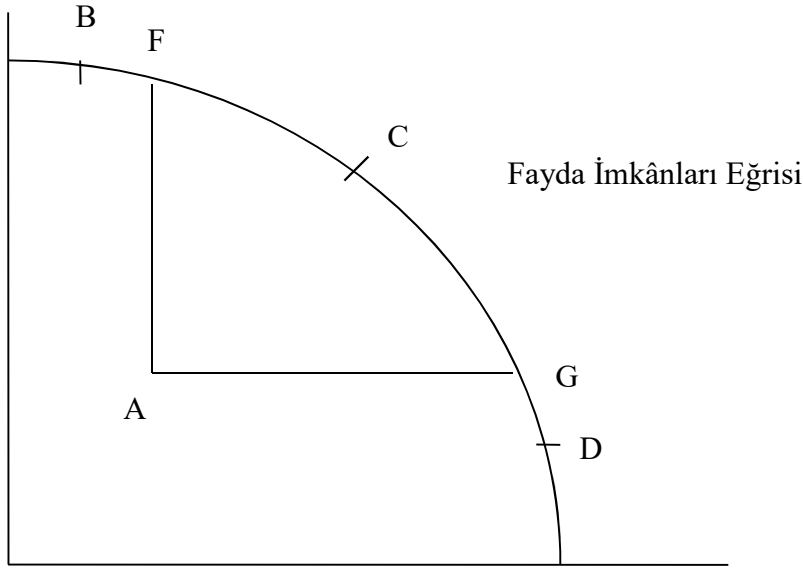
Kaynak: Connolly ve Munro, 1999: 31’den aktaran Kirmanoğlu, 2011: 71.

Refah iktisadının temel teoremleri, rekabetçi piyasalarla Pareto etkinliği arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır. Birinci temel teoreme göre; rekabetçi bir ekonomi Pareto etkindir. İkinci temel teoreme göre; başlangıç varlıklarının yeniden dağıtılması durumunda, her bir Pareto etkin kaynak dağılımına rekabetçi piyasanın işleyiş mekanizması içinde ulaşılabilir. Diğer bir ifade ile devlet başlangıç varlıklarını yeniden dağıttıktan sonra, rekabetçi piyasalar Pareto etkin bir dağılıma kendiliğinden ulaşacaktır (Stiglitz, 2000: 60).

Yukarıdaki tablodan hareket edecek olursak, her bir rekabetçi denge koşulunun bir Pareto etkinlik kriterine karşılık gelmesine, refah iktisadının birinci temel teoremi adı verilmektedir. Buna göre, tam rekabet koşulları altında ulaşılan her rekabetçi denge, Pareto etkin bir noktadır (Kirmanoğlu, 2011: 71).

Ancak Pareto optimum noktalar arasında bazıları “gerçek Pareto” iken bazıları da “potansiyel Pareto” noktalarıdır. Aşağıdaki şekilde, fayda imkânları eğrisinin altında bulunan A noktasından fayda imkânları eğrisi üzerindeki C noktasına doğru hareket edilmesi, gerçek Pareto; A noktasından yine fayda imkânları eğrisi üzerinde bulunan B noktasına doğru bir hareket ise, potansiyel Pareto olarak adlandırılmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 71).

U_Y (Y'nin faydası)

U_X (X'in faydası)

Kaynak: Kirmanoğlu, 2011: 72.

Şekil 1: Fayda İmkânları Eğrisi

Şekilde görüldüğü gibi gerçek Pareto olarak tanımlanan durumda, Pareto etkin olmayan bir noktadan kaynakların etkin kullanıldığı bir dağılıma ulaşılmasını sağlayan politika değişikliği her iki kişinin de durumunu iyileştirmiştir. Potansiyel Pareto olarak tanımlanan durumda (A noktasından B noktasına doğru bir hareket) ise, Y kişinin faydası artarken X kişinin faydası azalmış olmaktadır. Şekilde fayda imkânları eğrisi üzerindeki F ile G noktaları arasındaki bütün noktalar gerçek Pareto, diğerleri potansiyel Pareto noktalarıdır. Şekilden izlenebileceği gibi; A noktasından B noktasına geçilmesi ile birlikte X kişinin faydası azalmış olsa da, B noktasından C noktasına kaynak dağılımı etkinliğini bozmadan ulaşmak mümkün olacağından, B noktası da Pareto etkindir. Kaynak dağılımı etkinliğini bozmadan kişiler arasında gelir aktarımı sağlayan politikalar uygulanması mümkündür. Refah iktisadının ikinci temel teoremi olarak adlandırılan bu durum, piyasa koşulları içinde kişilerin başlangıç varlıklarını yeniden dağıtmak suretiyle bir rekabetçi dengeden başka bir rekabetçi dengeye ulaşılabilirliğini göstermektedir. Yeniden dağılım için kullanılan başlıca mali araçlar vergi gelirleri ve transfer harcamalarıdır. Örnek olarak kaynak dağılımı etkinliğini bozmayacak şekilde tercihleri değiştirmeyen vergi ve sübvansiyon uygulamaları gösterilebilir (Kirmanoğlu, 2011: 71-72).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Neoklasik teori çerçevesinde toplumsal refah ölçümlerinde kullanılan başlıca kavramları açıklayınız.
- 2) Pareto etkinlik kriterlerini kısaca açıklayınız.
- 3) Pareto etkinlik kriterlerinden hangisi gerçekleşmediğinde piyasada arz-talep dengesi sağlanamaz?
- 4) Gerçek Pareto ve potansiyel Pareto kavramları arasındaki farkı açıklayınız.
- 5) Refah iktisadının ikinci temel teoremini açıklayınız.

4. HAFTA DERS NOTU

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 4.1. Toplumsal Fayda ve Maliyetlerin Ölçülmesi
- 4.2. Tüketici Rantı Kavramı ve Tüketici Rantının Ölçümü
- 4.3. Aşırı Yük Kavramı ve Aşırı Yükün Hesaplanması

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Alternatif ekonomi politikaları arasında hangilerinin uygulanacağı ve politikaların uygulama sonuçlarının nasıl değerlendirileceği gibi önemli soruların yanıtları karmaşık olabilmektedir. Uygulanmakta olan ekonomi politikaları toplumun bazı kesimlerine fayda sağlarken, diğer bazı kesimlerinin durumunu kötüleştirebilmektedir. Bu bölümde, öncelikle, uygulanan politikalar sonrasında bireyin refahında meydana gelen değişimin ölçülmesinde kullanılan tüketici rantı kavramı ele alınacaktır. Ardından aşırı yük kavramı açıklanarak, devletin uyguladığı bir verginin hangi durumlarda aşırı yüke neden olduğu şekil ve formül yardımıyla gösterilecektir.

4.1. Toplumsal Fayda ve Maliyetlerin Ölçülmesi

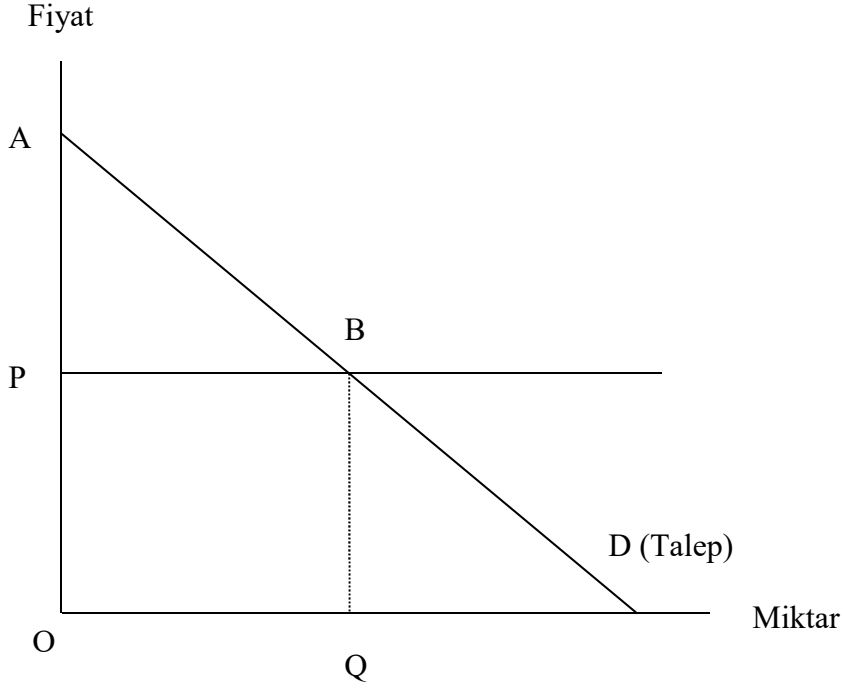
Ekonomi politikaları belirlenirken alternatifler arasında hangilerinin uygulanacağı ve politikaların uygulama sonuçlarının nasıl değerlendirileceği gibi pek çok soru ile karşı karşıya kalınmaktadır. Uygulanmakta olan ekonomi politikalarının tüm toplumu aynı şekilde etkilemesi beklenmemelidir. Neredeyse tüm ekonomik ve sosyal politikalar toplumun bazı kesimlerine fayda sağlarken, diğer bazı kesimlerin çıkarları ile çelişmektedir. Bu durumda Pareto kriterlerinin nasıl uygulanacağı sorusunun yanıtlanması gerekmektedir. Önceki bölümden hatırlayacağımız gibi, bazılarının durumunu iyileştirirken diğerlerinin durumunu kötüleştiren bir politika değişikliği Pareto etkin olmayacaktır. Pareto kriterlerine göre herkesin daha iyi durumda olduğu veya bazılarının durumu iyileşirken diğerlerinin durumlarının da en azından kötüleşmediği politikalar seçilmelidir. Ancak gerçek yaşamda, uygulanan bir ekonomi politikasının toplumda bazı kişilerin durumunu kötüleştirmesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu bölümde, neoklasik yaklaşım çerçevesinde, uygulanan ekonomi politikaları sonrasında bireyin refahında meydana gelen değişimin ölçülmesinde kullanılan tüketici rantı kavramından hareket edilerek toplumsal fayda ve maliyetlerin ölçülmesi konusu ele alınacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 87).

4.2. Tüketici Rantı Kavramı ve Tüketici Rantının Ölçümü

Bu alt bölümde tüketici rantı kavramı tanımlanacak ve anaakım yaklaşım temelinde kamu politikalarının değerlendirilmesindeki rolü incelenecektir.

Kişilerin ödemeye istekli oldukları tutar ile gerçekte ödedikleri tutar arasındaki fark **tüketici rantı** olarak adlandırılmaktadır (Stiglitz, 2000: 109).

Kamu ekonomisinin mikro temelli analizinde; devletin, dışsallıkların giderilmesi veya vergileme gibi ekonomik müdahalelerinin kişilerin refahı üzerindeki etkisi piyasa arz-talep eğrileri ile incelenmektedir. Aşağıdaki şekilden izlenebileceği gibi; tüketicilerin her bir miktarda ödemeye istekli oldukları değerlerin toplamını gösteren alan, tüketicilerin faydasını göstermektedir. Bu fayda alanı, talep eğrisinin altında kalan alandır. Tüketicilerin toplam fayda alanı ile gerçekte ödedikleri değer arasındaki fark **tüketici rantını** göstermektedir (Kirmanoğlu, 2011: 87-88).

Kaynak: Kirmanoğlu, 2011: 88.

Şekil 1: Tüketici Rantı

Yukarıdaki şekilde; P düzeyindeki fiyat ve Q düzeyindeki miktarda tüketicilerin toplam fayda alanı OABQ ile gösterilmektedir. Tüketici rantı ise PAB üçgeni ile gösterilmektedir.

Tanımdan hatırlayacağımız gibi; tüketici rantı, tüketicilerin toplam fayda alanı (OABQ yamuğunun alanı) ile Q düzeyindeki tüketim miktarı için gerçekte ödedikleri değer (OPBQ dörtgeninin alanı) arasındaki fark (PAB üçgeninin alanı) olarak hesaplanmaktadır.

Aşağıda tüketici rantının hesaplanması ile ilgili iki örnek soru ve çözümleri bulunmaktadır.

Tüketici rantının hesaplanmasına ilişkin olarak Kirmanoğlu (2011: 88-89) tarafından verilen birinci örneği inceleyelim.

1. Örnek: Bir malın piyasa üretiminde marjinal maliyet fiyatlaması yapılmaktadır. Aşağıdaki veriler yardımı ile tüketici rantını hesaplayınız.

$$TC = 2 Q$$

Toplam maliyet fonksiyonu

$$Q = 10 - 0,5 P$$

Talep fonksiyonu

$$P = MC$$

Denge üretim miktarı ve fiyat düzeyi

Çözüm:

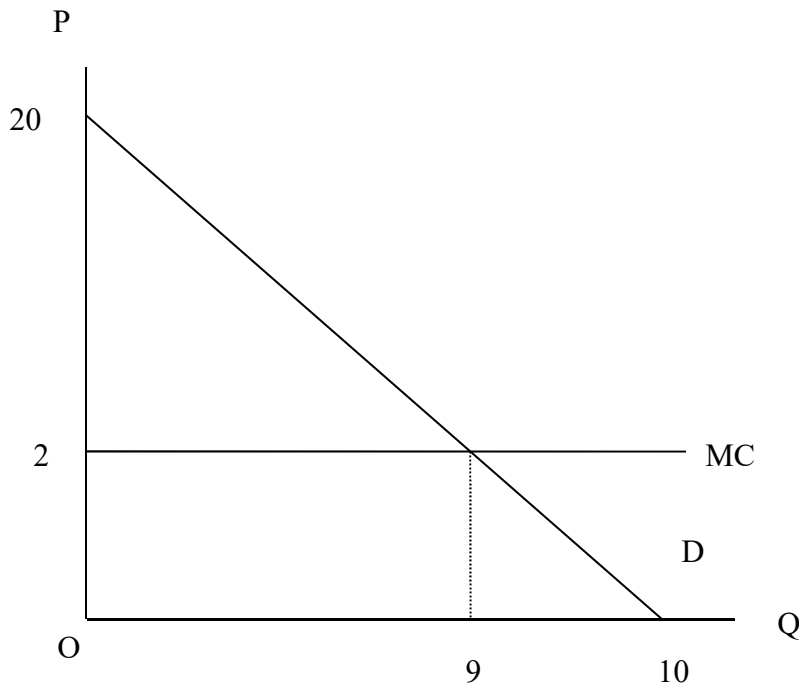
$$TC = 2 Q$$

Toplam maliyet fonksiyonunun birinci türevinin alınması ile marjinal maliyet fonksiyonu bulunacaktır. Bu durumda; $MC = 2$ olacaktır.

Denge üretim miktarı ve fiyat düzeyi $P = MC$ noktasında belirlendiğine göre;

$$P = MC = 2$$

$P = 2$ ise $Q = 10 - (0,5 * 2) = 9$ birim olarak bulunur.

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi mal bedelsiz sunulduğunda tüketiciler 10 birim tüketmektedirler; 20 birim fiyatlandırıldığında ise tüketim talebi ortaya çıkmamaktadır.

Marjinal maliyete eşit olan fiyatta (2 birim) talep eğrisinin altında kalan alan ile gösterilmekte olan tüketicinin toplam faydası şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$[(20 + 2) * 9] / 2 = 99 \text{ birim.}$$

Tüketici, toplam faydanın 18 birimini ($2 * 9$) ödeyeceğinden; tüketici rantı, toplam fayda alanı olan 99 birim ile gerçekte ödediği değer olan 18 birim arasındaki fark, yani 81 birim olacaktır.

2. Örnek: Araç kullanıcılarının bir köprüden geçiş talepleri $Q = 6 - P$ fonksiyonu ile tanımlanmaktadır. Başlangıçta köprüden geçiş ücreti tabii değil iken, bir süre sonra geçiş ücreti 2 birim olarak belirlenmiştir. Bu durumda tüketici rantındaki kayıp kaç birimdir?

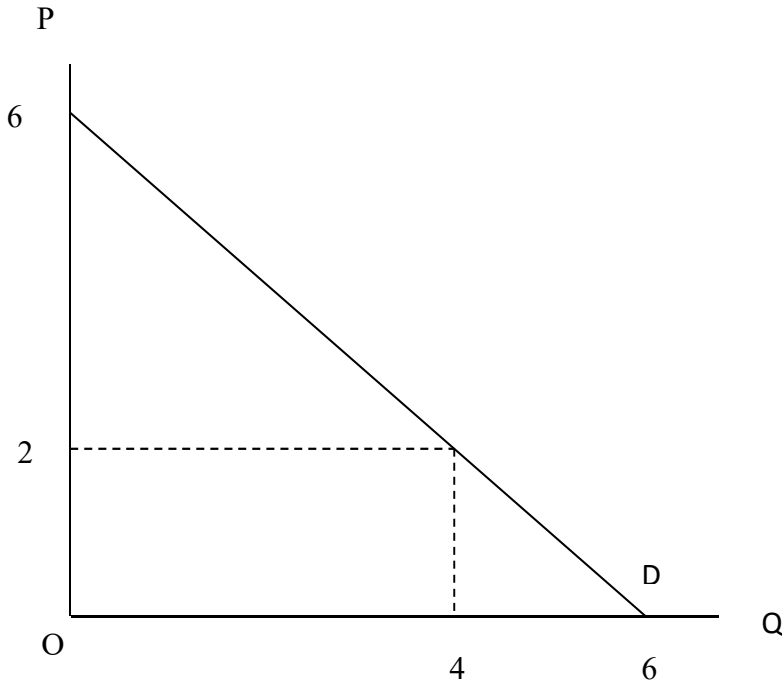
Çözüm:

Başlangıç durumunda köprü geçiş ücreti ödenmediğinden köprüden geçiş talebi 6 olacaktır;

$$P_0 = 0 \text{ ise } Q_0 = 6$$

Köprü geçiş ücreti 2 birim olarak belirlendiğinde ise;

$$P_1 = 2 \text{ ise } Q_1 = 4 \text{ olur.}$$

Bu durumda, yukarıdaki şekilden izlenebileceği gibi, tüketici rantında meydana gelen kayıp $[(4 + 6) * 2] / 2 = 10$ birim olur.

Tüketici rantında meydana gelen değişimi, bölüm başında verdiğimiz tanımdan hareketle, şu şekilde hesaplamak da mümkündür:

Köprü geçiş ücreti ödenmediğinde tüketici rantı:

$$(6 * 6) / 2 = 18 \text{ birim,}$$

Köprüden geçiş 2 birim ücrete tabi olduğunda;

a. toplam fayda alanı:

$$[(2 + 6) * 4] / 2 = 16 \text{ birim}$$

b. gerçekte ödenen değer:

$$2 * 4 = 8$$

c. tüketici rantı:

$$16 - 8 = 8$$

Bu durumda köprü geçişi bedelsiz iken 2 birim ücretlendirilmeye başlandığında, tüketici rantı $18 - 8 = 10$ birim azalacaktır.

Özetle, kamu ekonomisinin mikro temelli analizinde devletin ekonomiye müdahalesinin kişilerin refahını nasıl etkilediği tüketici rantındaki değişim ile ölçülmektedir. Bu yaklaşımda, bir politika değişikliğinin toplumda meydana getirdiği net refah etkisi ya da net sosyal fayda, arz ve talep eğrileri yardımı ile ölçülebilmektedir. Politika değişikliğinin faydada meydana getirdiği artış ile maliyetlerde meydana getirdiği artış arasındaki farka bağlı olarak net sosyal kazanç ya da kayıp ortaya çıkmaktadır. Politika değişikliği sonrasında maliyetlerdeki artışın faydadaki artıştan fazla olması durumunda net sosyal kayıp meydana gelmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 89).

4.3. Aşırı Yük Kavramı ve Aşırı Yükün Hesaplanması

Aşırı yük; bir vergi uygulaması nedeniyle bireylerin piyasadaki tercihlerini değiştirmeleri sonucunda ortaya çıkan fayda kaybının devletin vergi gelirini aşmasıdır. Vergi uygulaması sonrasında aşırı yük ortaya çıkıp çıkmadığını belirlemek için tüketici rantındaki değişim ve bağlantılı olarak piyasa arz ve talep eğrileri incelenmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 90).

Aşırı yükün ortaya çıkmasında önemli bir unsur olan saptırıcı vergiler bireylerin piyasadaki tercihlerini değiştirmeleri sonucunu doğurmaktadır. Bireylerin piyasadaki tercihleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 90-91):

a. mallar arasındaki tercihler,

b. bugünkü tüketim ile gelecekteki tüketim arasındaki tercihler,

c. çalışma ve boş zaman arasındaki tercihler,

Aşırı yük şekil yardımı ile gösterilebileceği gibi formül yardımı ile de hesaplanabilmektedir.

Aşırı yük formülü:

$$(1/2) * E * t^2 * (Q_0 / P_0)$$

Buna göre; t: vergi, E: talebin fiyat esnekliğidir.

Miktar üzerinden sabit bir tutar olarak uygulanan spesifik bir vergi söz konusu olduğunda yukarıdaki formül yardımı ile aşırı yük hesaplanmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 91).

Aşırı yük, vergi oranının karesi ile doğru orantılıdır; ilgili malın talebinin fiyat esnekliğine ve başlangıç “denge” fiyat ve miktarına bağlıdır. Vergiye konu olan malın zorunlu tüketim malı ya da ikamesi olmayan bir mal olması durumunda, malın talebinin fiyat esnekliği sıfıra yakın ya da sıfır olacaktır. Formülden izlenebileceği gibi, esnekliğin sıfır olması durumunda **aşırı yük söz konusu olmayacaktır**. Buradan hareketle, etkinlik kaybının en aza indirilmesi için aşırı yükün mümkün olduğunca düşük olması gerektiği ileri sürülerek talep esnekliği düşük olan malların vergilendirilmesi önerilmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 91). Böyle bir durum ise, gelir dağılımı eşitsizliğini artırabilir. Etkinlik ve adalet arasındaki değişim oranına ilişkin tartışmalar burada da karşımıza çıkmaktadır.

Bir vergi uygulaması sonrasında ortaya çıkan aşırı yükün mümkün olan en düşük düzeyde olmasına ve dolayısıyla etkinlik kaybının önlenmesine ilişkin tartışmalar vergilemede Ramsey kuralını gündeme getirmiştir.

Ramsey Kuralı: Devletin uyguladığı bir verginin minimum aşırı yüke neden olması için **talep esnekliği düşük olan malların yüksek oranda, talep esnekliği yüksek olan malların ise düşük oranda vergilendirilmesi** kuralıdır (Kirmanoğlu, 2011: 91).

Aşağıdaki örnekte spesifik bir vergi uygulaması sonrasında ortaya çıkan aşırı yük, formül yardımı ile hesaplanmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 92):

Talep ve toplam maliyet fonksiyonları aşağıda gösterilmektedir. Bu malın satışında miktar başına 2 birim vergi konulması durumunda aşırı yük ne kadar olacaktır?

$$Q = 50 - 2P$$

Talep fonksiyonu

$$TC = 8Q$$

Toplam maliyet fonksiyonu

$$t = 2$$

Miktar başına 2 birim vergi

Çözüm:

Vergi konulmadan önce denge fiyat ve üretim miktarı, $P = MC$ olduğundan hareketle;

$P_0 = 8$ ve $Q_0 = 34$ olacaktır.

Miktar başına 2 birim vergi uygulandığında fiyat düzeyi vergi kadar yükselecektir.

Vergi sonrasında;

$P_1 = 10$ ve $Q_1 = 30$ olacaktır.

Söz konusu malın talep esnekliği:

$$E = (4 / 34) / (2 / 8) = 16 / 34$$

Spesifik vergilerde aşırı yük:

$$(1 / 2) * (16 / 34) * (2)^2 * (34 / 8) = 4 \text{ olarak hesaplanmaktadır.}$$

Vergi değer üzerinden alınıyor ise, yani ad-valorem vergi uygulanıyor ise, aşırı yük formülü şöyle olacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 98-99):

$$(1 / 2) * E * t^2 * P_0 * Q_0$$

Devletin vergi geliri, aşırı yük kavramı ile karıştırılabilmektedir. Ancak, vergi yükü ile aşırı yükün farklı kavramlar olduğuna dikkat edilmelidir.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Tüketici rantını tanımlayınız.
- 2) Tüketici rantı kavramının kamu ekonomisi analizinde kullanım amaçları nelerdir?
- 3) Aşırı yük ne demektir?
- 4) Vergi geliri ve aşırı yük birbirine eşit midir? Cevabınız hayır ise, nedenini açıklayınız.
- 5) Vergilemede Ramsey kuralının uygulanmasının gelir dağılımı açısından sonuçları neler olabilir? Tartışınız.

5. HAFTA DERS NOTU

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

5.1. Piyasa Aksaklıkları Teorisi

5.1.1. Kamu Malları

5.1.2. Dışsallıklar

5.1.3. Doğal Tekeller

5.1.4. Asimetrik Enformasyon (Mükemmel Olmayan Bilgi)

5.1.5. Eksik Piyasalar

5.2. Piyasa Aksaklıkları ve Devletin Ekonomiye Müdahalesi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Neoklasik yaklaşım çerçevesinde, piyasaların kaynak dağılımı etkinliğini kendiliğinden sağlayamadığı piyasa aksaklıkları olarak adlandırılan durumlarda devletin ekonomiye müdahale koşulları ortaya çıkmaktadır. Piyasa aksaklıkları, genel olarak; kamu malları, dışsallıklar, doğal tekeller, asimetric enformasyon ve eksik piyasalar gibi başlıklarda incelenmektedir. İlerleyen bölümlerde kamu malları ve dışsallıklar detaylı olarak incelenecek olup bu bölümde piyasa aksaklıkları ile ilgili genel bilgiler verilerek devletin ekonomiye müdahale araçları üzerinde durulacaktır.

5.1. Piyasa Aksaklıkları Teorisi

Neoklasik yaklaşıma göre, kaynakların dağılımı, fiyat mekanizmasının işleyiş sürecinde piyasada sağlanmaktadır; ancak piyasanın hiç çalışmadığı ya da yetersiz kaldığı -piyasa aksaklıkları olarak tanımlanan- durumlarda kamu ekonomisine ihtiyaç duyulmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 103). Hatırlanacağı gibi, devletin mali fonksiyonları; kaynak dağılımı fonksiyonu, gelir dağılımı fonksiyonu ve istikrar sağlama fonksiyonu (Musgrave ve Musgrave, 1989: 6-13) olmak üzere üç temel grupta ele alınmıştır. Kaynak dağılımı etkinliğini, gelir dağılımı adaletini ve ekonomik istikrarı doğrudan etkileyebilecek sonuçları olan piyasa aksaklıkları, devletin ekonomiye müdahalesini gerektirmektedir. Piyasa aksaklıkları teorisi, devletin ekonomiye müdahale koşullarını ve araçlarını incelemektedir.

Neoklasik maliye teorisine göre devletin ekonomiye müdahalesi iki durumda söz konusu olabilir; devlet, piyasanın hiç çalışmadığı ve/veya yetersiz çalıştığı durumlarda ekonomiye müdahale etmelidir. Bu temelde oluşturulmuş olan **piyasa aksaklıkları teorisi**, piyasanın tam olarak çalışmadığı durumları ve bu durumlarda devletin ekonomiye müdahale araçlarını incelemektedir (Kirmanoğlu, 2011: 101).

Bu yaklaşım çerçevesinde; kamu müdahalesinin, gerekli yasal/kurumsal çerçevenin oluşturulması temelinde piyasayı destekleyici ve piyasaların çalışmadığı ya da eksik çalıştığı durumlarda tamamlayıcı nitelikte olması gerektiği ileri sürülmektedir. Buna bağlı olarak, devletin kaynak dağılımı fonksiyonu piyasa mekanizmasının işleyiş sürecine ve sonuçlarına bağlıdır. Mal veya hizmetin bedelini ödemeyenin tüketimden dışlanamadığı ve faydada rekabetin olmadığı durumlarda, piyasa mekanizması çalışmayacaktır. Bazen de piyasalar çalışsa bile üretim düzeyi toplumsal optimumun altında veya üzerinde olabilir (Kirmanoğlu, 2011: 104). Üretim düzeyinin toplumsal optimumun altında olması durumunda pozitif dışsallıkların varlığından, üzerinde olması durumunda ise negatif dışsallıkların varlığından söz edebiliriz.

Talebin oluşumunda toplumsal faydanın, arzın oluşumunda ise toplumsal maliyetlerin dikkate alınması durumunda hizmet düzeyinin toplumsal optimum düzeyde olacağı ileri sürülmektedir. Toplumsal fayda ve maliyet ölçümlerinde fayda-maliyet analizinden yararlanılmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 104).

Piyasanın kendi başına kaynak dağılımı etkinliğini sağlayamadığı ve devlet müdahalesine ihtiyaç duyulduğu başlıca durumlar kamu malları, dışsallıklar ve doğal tekellerdir. Musgrave'in devletin mali fonksiyonlarına ilişkin üçlü ayırımına dayanan piyasa aksaklıkları teorisi, Stiglitz tarafından eksik piyasalar ve asimetric enformasyon (mükemmel olmayan bilgi) olarak adlandırılan piyasa aksaklıklarının eklenmesi ile geliştirilmiştir (Kirmanoğlu, 2011: 104).

Refah iktisadının birinci temel teoremi, ekonominin ancak belirli durumlarda Pareto etkin olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre; piyasaların Pareto etkin olmadığı altı durum bulunmaktadır. Piyasa aksaklıkları başlığında incelenen bu durumlar devletin ekonomiye

müdahalesinin temellerini oluşturmaktadırlar. Söz konusu piyasa aksaklıkları aşağıdaki başlıklarda incelenmektedir (Stiglitz, 2000: 77-85):

- a. kamu malları,
- b. dışsallıklar,
- c. aksak rekabet (tekel ya da oligopol firmaların hâkim olduğu piyasalar ve bu piyasalarda ortaya çıkan teknelci rekabet koşulları),
- d. bilgi aksaklıkları,
- e. eksik piyasalar,
- f. işsizlik, enflasyon ve ekonomik dengesizlik.

Önceki kısımlardan hatırlayacağımız gibi, yukarıda sıralanan piyasa aksaklıklarının ilk beş tanesi (kamu malları, dışsallıklar, aksak rekabet, bilgi aksaklıkları, eksik piyasalar) mikroekonomik araçlar vasıtası ile sonuncusu (işsizlik, enflasyon ve ekonomik dengesizlik) ise maliye ve para politikalarını birarada kullanarak makroekonomik araçlar vasıtası ile devletin ekonomiye müdahale koşullarını oluşturmaktadır. Ancak genellikle, yalnızca ilk beş durum piyasa aksaklığı olarak tanımlanmaktadır. Stiglitz ise, makroekonomik dengesizlikleri de piyasa aksaklığı kapsamında değerlendirmiştir.

5.1.1. Kamu Malları

Kamu mallarını özel mallardan ayıran önemli bir nitelik; bedel ödmeden kullanılabilmesidir. Özel mallar fiyatlandırılabilirler için bedel ödmeden kullanılmaları söz konusu değildir. Özel mallar birimlere bölünebilir ve bu özellikle bağlantılı olarak kişilerin tüketim miktarları farklılaşabilir (Kirmanoğlu, 2011: 104). Mal ve hizmet üretim süreçleri açısından karşılaştırıldığında; **piyasa ekonomisinde fiyatların veri olduğu, kamu ekonomisinde ise üretim ve/veya sunum miktarının veri olduğu** görülmektedir.

Bedel ödmeden kullanımın mümkün olması nedeni ile kamu malı piyasada üretilmeyeceğinden merkezi yönetim, yerel yönetim veya Kamu İktisadi Teşebbüsü gibi ilgili bir kamu birimi tarafından sunum gerçekleştirilecektir. Kamu malı doğrudan devlet tarafından üretilebilir ya da sunulabilir. Diğer yandan kimi mal ve hizmetler, doğrudan üretim yerine, piyasadaki satın alınıp devlet tarafından finanse edilebilirler. Üretim/sunum biriminin merkezi yönetim mi yoksa yerel yönetim mi olacağı konusundaki kararda, söz konusu hizmetin optimal ölçekte sunulması amacı belirleyicidir ve bu çerçevede hizmetin faydasının yayıldığı alan dikkate alınmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 104). Park hizmetinin, parktaki spor alanlarının sunum biriminin belediyeler; adalet hizmetinin sunum biriminin ise merkezi yönetim olması örnek olarak gösterilebilir.

Kişilerin veri miktardaki kamu malını kullanmaları nedeni ile marjinal ikame oranlarının (MİO) eşitlenmesi söz konusu olmadığından, kamu mallarının üretimi ve

sunumunda Pareto etkinlik koşulları sağlanamayacaktır. Fiyatın veri olduğu varsayımı altında piyasa ekonomisinde üretilen özel mallarda, kişiler, fayda fonksiyonlarına göre tüketim miktarlarını belirlemektedirler. Ancak kamu mallarında, oylama mekanizması tarafından belirlenen üretim/sunum miktarı veridir; kişiler talep fonksiyonlarına göre fayda düzeylerini - ödemeye istekli oldukları vergi fiyatı- belirlemektedirler (Kirmanoğlu, 2011: 104-105).

Kamu mallarının ikinci önemli özelliği faydalar arasında rekabet olmamasıdır. Bir kişinin kamu malından yararlanması diğerlerinin faydasını azaltmayacaktır. Kamu malları konusu bir sonraki bölümde daha detaylı olarak incelenecektir.

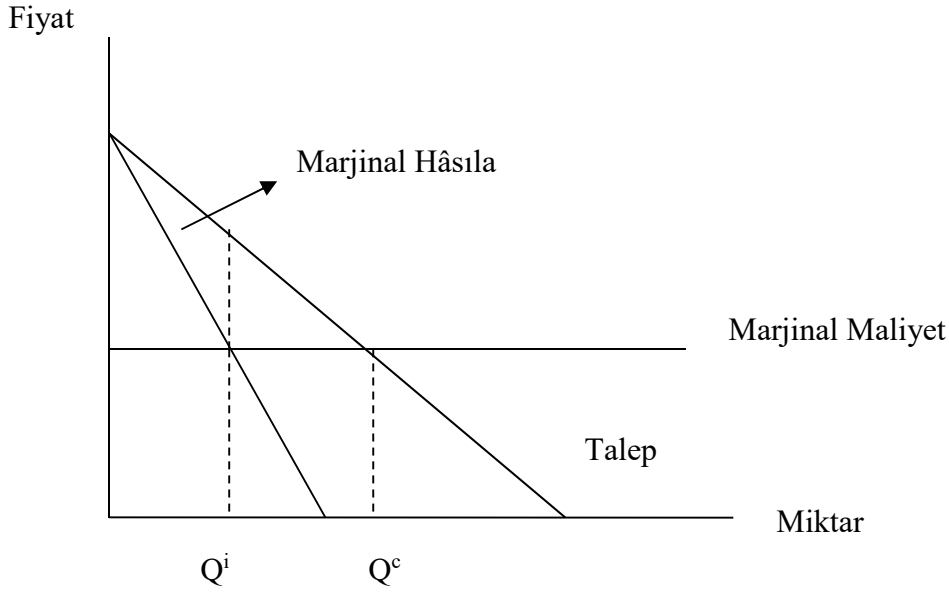
5.1.2. Dışsallıklar

Bu alt bölümde dışsallıklara çok kısaca, kavramsal düzeyde, değinilecektir. Dışsallıklar konusu ileride daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Dışsallıklar, özel fayda ve maliyetler yanında topluma yayılan fayda ve maliyetlerin bulunduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Dışsallıklar fayda veya üretim fonksiyonlarının bağlı olduğu durumlardır. Bir fabrikanın saldığı dumanın havayı kirletmesi, çevrede yaşayanların fayda fonksiyonlarını olumsuz etkileyecektir. Piyasaların yalnızca fiyatlandırılabilir fayda ve maliyetleri dikkate almaları nedeni ile tüketim ve üretim kararlarında özel fayda ve maliyetler belirleyici olmaktadır. Ancak faydalar çeşitli derecelerde tüm topluma yayıldığında yani dışsal fayda ortaya çıktığında ya da benzer şekilde maliyetler tüm topluma yayıldığında yani dışsal maliyet ortaya çıktığında; söz konusu mal veya hizmetlerin fiyatları Pareto etkinlik koşullarını sağlayan fiyatlar olmayacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 105). Neoklasik maliye teorisine göre dışsallıklar devletin ekonomiye müdahalesini gerektiren alanlardan biridir.

5.1.3. Doğal Tekeller

Tam rekabet koşulları altında, fiyat marjinal maliyete eşitlendiğinde ($P = MC$) kaynak dağılımında etkinlik sağlanmaktadır. Bu durum, artan maliyet veya azalan verim koşullarında geçerlidir. Ancak azalan maliyet durumunda, talebin marjinal maliyete eşitlendiği noktada zarar ortaya çıkacaktır. Azalan maliyet koşullarında çalışan sektörlerde, yüksek başlangıç yatırımları ve büyük ölçeklerde üretim yapılmaktadır. Bu nedenle, üretim arttıkça marjinal maliyetler azalmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 105). Diğer bir ifade ile üretim miktarının fiyatın marjinal maliyete eşit olduğu noktada belirlenmesi durumunda, marjinal maliyetler ortalama maliyetlerin altında kalacağından firma zarar edecektir.

Kaynak: Stiglitz, 2000: 79.

Şekil 1: Tekel Fiyatı

Yukarıdaki şekilde; Q^c rekabetçi dengenin gerçekleştiği üretim düzeyini, Q^i ise eksik rekabetçi dengenin gerçekleştiği üretim düzeyini göstermektedir. Şekilden izlenebileceği gibi, tekelin üretim düzeyi, tam rekabetçi üretim düzeyinden daha düşüktür. Söz konusu düşük üretim düzeyi eksik rekabete bağlı olarak ortaya çıkan etkinsizliğin bir göstergesidir (Stiglitz, 2000: 79).

Doğal tekeller, ağırlıklı olarak, altyapı hizmetleri sunan sektörlerde söz konusudur. Elektrik, gaz, telekomünikasyon gibi hizmetleri sunan sektörler örnek olarak gösterilebilir (Kirmanoğlu, 2011: 105). Bu sektörler, büyük ölçekte üretim yapılmasını ve yüksek maliyetli yatırımları gerektirmektedir. Böylece üretim arttıkça marjinal maliyetler düşmektedir. Doğal tekeller azalan maliyetlerle üretim yaptıklarından, marjinal maliyetler ortalama maliyetlerin altında seyretmektedir. (Kirmanoğlu, 2011: 167).

5.1.4. Asimetrik Enformasyon (Mükemmel Olmayan Bilgi)

Mükemmel olmayan bilgi ya da asimetrik enformasyon, üretici ve/veya tüketicilerin bir mal veya hizmet hakkında diğerlerinden daha fazla bilgiye sahip olması durumunda ortaya çıkan bir piyasa aksaklığıdır. Bunun sonucunda ters seçim ve ahlaki tehlike durumlarından biri ortaya çıkabilir. Oysa tam rekabet piyasası koşullarından bir tanesi piyasada mükemmel bilgi olmasıdır (Kirmanoğlu, 2011: 106).

Özellikle günümüz koşullarında, tüketiciler bütün mallar hakkında tam ve mükemmel bilgiye sahip değillerdir. Bunun en önemli nedeni, piyasaların yetersiz bilgi sunmalarıdır. Söz konusu bilgi eksikliği insan sağlığını etkileyen konularda çok daha önemli bir problem haline

gelmektedir. Bu nedenle insan sağlığını etkileyecek alanlarda (örneğin gıda ya da ilaç sektöründe) gerekli bilginin sağlanması devletın önemli bir rolü bulunmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 111).

Bilgi aksaklıklarına bağlı olarak ortaya çıkan piyasa aksaklıklarını inceleyen Stiglitz'e göre; bilgi birçok yönden bir kamu malıdır. İlave bir kişiye bilgi sağlanması diğerlerinin sahip olduğu bilgi miktarını azaltmamaktadır. Ancak, piyasa çoğu zaman bilgiyi yeterli düzeyde arz etmeyecektir. Bu nedenle, devletin piyasadaki bilginin düzenlemesindeki rolü önemlidir (Stiglitz, 2000: 84).

5.1.5. Eksik Piyasalar

Kişilerin bir mal ya da hizmet için ödemeye istekli oldukları fiyat üretim maliyetlerini aşığı halde, piyasaların yetersiz düzeyde sunum yaptıkları durumlarda ortaya çıkan piyasa aksaklığına eksik piyasalar adı verilmektedir. Bu piyasalara örnek olarak sigorta ve kredi piyasaları gösterilmektedir. Eksik piyasalar devlet müdahalesi için bir gerekçe oluşturmaktadır (Stiglitz, 2000: 81).

Sigorta ve sermaye piyasalarında ortaya çıkan aksaklıkların nedenleri şöyle sıralanmaktadır (Stiglitz, 2000: 82) :

- a. Yeni buluşlar (inovasyon); teknolojik gelişmeler, yeni piyasaların ortaya çıkmasında inovasyonun rolü,
- b. İşlem maliyetleri,
- c. Asimetrik enformasyon ve uygulama maliyetleri.

Eksik piyasalarda asimetrik enformasyonun sonuçlarından biri ahlaki tehlike, diğerisi ise ters seçiş durumudur (Kirmanoğlu, 2011: 112).

Sigorta hizmeti satın alan kişinin sigorta konusuna gereken dikkati göstermemeye başlaması ahlaki tehlikeye örnek olarak gösterilebilir. Bu konuda karşılaşılabilecek bir diğer örnek, özel sağlık sigortası uygulamasında hekimin aşırı ilaç kullanımı ve/veya gereksiz tahliller istemesi olabilir. Bu gibi uygulamalar maliyetlerin artmasına neden olduğundan sigorta şirketleri primleri yükselteceklerdir (Howard, 2001: 6'dan aktaran Kirmanoğlu, 2011: 112).

Ters seçiş durumunu da yine sigorta piyasasından bir örnek vererek açıklamaya çalışalım. Sigorta şirketlerinin sağlık durumları açısından yüksek riske sahip olmayan kişiler ile yüksek riskli kişileri kesin olarak belirlemesi mümkün olmadığından ters seçiş durumu ortaya çıkmaktadır. Sigorta piyasasının arz yönünü oluşturan unsurlar tam bilgiye sahip olmadıklarından, ortalama bir fiyat üzerinden prim düzeyi belirlenmeye çalışılmaktadır. Ancak, düşük riskli kişiler açısından yüksek olan bu fiyat, bu kişilerin sigorta piyasasından çıkmasına yol açabilir. Bu durumda, piyasada daha yüksek riskli kişiler kalacağından ortalama fiyat daha fazla yükselecektir. Nihai olarak piyasaların talebi tam olarak karşılayamamalarından

kaynaklanan bir piyasa aksaklığı, yani eksik piyasalar ortaya çıkacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 112).

5.2. Piyasa Aksaklıkları ve Devletin Ekonomiye Müdahalesi

Neoklasik maliye teorisi çerçevesinde devletin ekonomiye müdahalesi piyasa aksaklıkları ile sınırlıdır.

Piyasa aksaklıklarının ortadan kaldırılması amacıyla merkezi yönetim, yerel yönetimler ve kamu işletmeleri çeşitli biçimlerde ekonomiye müdahale etmektedir. Bunlar (Kirmanoğlu, 2011: 107);

- a. Kamu mallarının doğrudan üretimi veya sunumu,
- b. Kamu mallarının finansmanı,
- c. Yasal düzenlemeler ve standart koymadır.

Kamu mallarının üretimi veya sunumu: İlgili kamu birimi, kamu mallarını doğrudan üretebilir veya gerekli girdileri piyasadan satın alarak hizmetin sunumunu sağlayabilir (Kirmanoğlu, 2011: 107).

Kamu mallarının finansmanı: Özel firmalara sipariş edilen bazı kamusal mal veya hizmetler fiyatlandırılmadıkları veya fiyatlandırılmaları mümkün olsa dahi bedelsiz sunulmak istenildiği için devlet bütçesinden finansman sağlanır. Eğitim ve sağlık hizmetlerini örnek olarak göstermek mümkündür. Tam tersi olarak, bazı durumlarda üretimi kamu kesimi gerçekleştirirken finansman özel kesim tarafından sağlanabilir. Üretim miktarının birim olarak ölçülebildiği elektrik, su gibi hizmetler bu grupta yer alan hizmetlere örnek olarak gösterilebilir (Kirmanoğlu, 2011: 107).

Yasal düzenlemeler ve standart koyma: Bazı durumlarda devlet üretimi üstlenmeyebilir ve finansman sağlamayabilir. Çeşitli yasal düzenlemeler aracılığıyla özel sektörün üretim sürecine müdahale edebilir. Ortak kullanım malları ve eksik bilgi gibi piyasa aksaklıklarında bu müdahale aracına başvurabilir (Kirmanoğlu, 2011: 107).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Neoklasik teorinin devletin ekonomiye müdahalesi konusundaki yaklaşımını tartışınız.
- 2) Piyasalar hangi durumlarda kaynak dağılımı etkinliğini sağlayamamaktadır?
- 3) Kamu mallarında Pareto etkinliği koşulları sağlanabilir mi? Açıklayınız.
- 4) Doğal tekel durumundaki bir firma marjinal maliyet fiyatlaması yaptığında neden zarar eder?
- 5) Kamu mallarının üretimi ve sunumu arasındaki farkı açıklayınız.

6. HAFTA DERS NOTU

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

6.1. Kamu Malları

6.2. Kamu Mallarının Sınıflandırılması

6.2.1. Tüketimden Dışlama Kriteri

6.2.2. Faydada Rekabet Kriteri

6.3. Özel Mallar

6.3.1. Erdemli Mallar

6.3.2. Erdemli Mallar ve Devlet Müdahalesi

6.4. Ortak Kullanım Malları

6.5. Kulüp Malları

6.6. Tam Kamusal Mallar

6.7. Kamu Mallarının Sınıflandırılmasında Kullanılan Bir Diğer Kriter: Faydanın Yayılma Alanı

6.7.1. Yerel Kamusal Mallar

6.7.2. Ulusal Kamusal Mallar

6.7.3. Küresel Kamusal Mallar

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Bu bölümde, bir önceki derste kısaca değinmiş olduğumuz, kamu malları konusu detaylı olarak incelenecektir. Kamu mallarını özel mallardan ayıran özellikler, kamu mallarının sınıflandırılmasına ilişkin başlıca kriterler, bedavacılık problemi, özel malların temel nitelikleri ve piyasa işleyiş sürecinde devlet müdahalesi biçimleri, erdemli mallar ve devlet müdahalesi, ortak kullanım mallarında devlet müdahalesinin nasıl olabileceği, kulüp malları, tam kamusal mallar gibi konular ele alındıktan sonra faydanın yayılma alanı dikkate alınarak kamu mallarının nasıl sınıflandırılabileceği üzerinde durulacaktır.

6.1. Kamu Malları

Kamu mallarını özel mallardan ayıran belirli nitelikler bulunmaktadır. Faydaların bölünememesi ile bağlantılı olarak bedel ödemeyen kişilerin kamu malının tüketiminden dışlanamaması ve faydalar arasında rekabet bulunmaması nitelikleri önemlidir. Kamu mallarının üretim, sunum ve finansman süreçleri; özel malların üretim, sunum ve finansman süreçlerinden farklıdır. İlerleyen kısımlarda, kamu mallarının sınıflandırılmasına ilişkin kriterler, bedavacılık problemi gibi çeşitli konular incelenecektir.

6.2. Kamu Mallarının Sınıflandırılması

Kamu mallarını özel mallardan ayıran temel kriterler; fiyat mekanizmasının çalışmamasına bağlı olarak kişilerin kamu malının **tüketiminden dışlanamaması** ile **faydada rekabet olmaması** şeklinde iki grupta incelenmektedir.

6.2.1. Tüketimden Dışlama Kriteri

Bedelini ödemeyenin o malı tüketememesi durumunda tüketimden dışlama söz konusudur. Bir malın bedelini ödemeyen kişi o malın tüketiminden dışlanabiliyor ise, söz konusu mal, özel mal olarak tanımlanmaktadır. Bu özelliğe bağlı olarak ilgili malın sunumu özel kesim tarafından yapılabilir. Ancak bedel ödemeyen tüketimden dışlanamıyor ise, fiyat mekanizması çalışmadığından bu malın piyasa ekonomisi koşullarında sunumu gerçekleştirilmeyecektir (Kirmanoğlu, 2011: 119).

Kamu malları tüm toplumun ortak kullanımına sunulmaktadır. Kamu malı bir kez sunulduktan sonra toplumdaki herkesin tüketimine açıktır ve herhangi bir bedel ödenmese dahi kamu malından yararlanılabilir; diğer bir ifade ile **bedel ödemeyen malın tüketiminden mahrum bırakılmaz**. Kamu malından faydalandığı halde kimse bedel ödemek istemediğinde ise maliye teorisinde **bedavacılık problemi** olarak tanımlanan durumla karşı karşıya kalınır. Talep açıklanmaması sorununa bağlı olarak kamu malını kullanan kişilerin ödemeye istekli oldukları tutar marjinal maliyeti karşılamayacağından, bu özelliklere sahip bir mal özel kesim tarafından üretilmeyecektir. Bu temel özelliği nedeniyle kamu malının üretimi piyasa koşullarına bırakılmaz. Örneğin, bir sokak lambasından o sokağı kullanan tüm kişiler fayda sağlayacaktır. Bu kişiler maliyetleri karşılamaya istekli olmasalar dahi sokak lambasından yararlanabileceklerdir. Bedel ödemeyen de sokak lambasından yararlanabileceği için bu aydınlatma hizmetinin fiyatlandırılması mümkün olmayacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 119).

Kişilerin kamu mallarının maliyetlerine gönüllü olarak katılma konusunda isteksiz olmaları **bedavacılık problemi** olarak tanımlanmaktadır (Stiglitz, 2000: 131).

Bazı durumlarda ise, bedel ödemeyen tüketimden dışlanabildiği halde yüksek maliyetli olduğundan ya da bedelsiz sunulmak istenildiğinden, söz konusu mal veya hizmet fiyatlandırılmayabilir. Ayrıca, daha önce tüketimden dışlamanın mümkün olmadığı bir mal ya da hizmet, teknolojik gelişmeler sonucunda bedeli ödenmediğinde tüketimden dışlanabilir hale gelebilir. Buna örnek olarak kablolu televizyon hizmetleri gösterilebilir (Kirmanoğlu, 2011: 119). Ancak kablolu televizyon örneğinde faydada rekabet olmaması özelliğinin devam ettiğine, teknolojik gelişmenin tüketimde dışlamayı mümkün hale getirdiğine dikkat edilmelidir.

6.2.2. Faydada Rekabet Kriteri

Bir kişinin daha tüketime katılması sonucunda diğer kişilerin faydası azalıyor ise faydalar arasında rekabet bulunmaktadır. Ancak, bir mal veya hizmetin tüketimine bir kişinin daha katılması, diğer kişilerin faydasını etkilemiyor ise faydalar arasında rekabet yoktur. Kamu mallarının tüketiminde faydalar arasında rekabet bulunmamaktadır.

Bir kişinin tüketimden elde ettiği faydanın diğer kişilerin faydasını azaltmaması, yani, tüketimde rekabet olmaması durumu özel mallar açısından mümkün değildir (Kirmanoğlu, 2011: 120). Özel malı bir kişi kullandığında aynı anda ikinci bir kişi o maldan yararlanamaz.

Kamu hizmetinin kapasitesinin sınırsız olması durumunda faydada rekabet olmayacaktır. Ancak kapasite sınırı var ise, yalnızca kapasite noktasına kadar bir kişinin faydası diğer kişilerin elde ettiği faydayı etkilemeyecektir. Kapasiteyi aşan bir kullanım olması durumunda faydalar arasında rekabet ortaya çıkacaktır ve bir kişinin daha kullanımı diğerlerinin faydasını azaltacaktır. Böyle bir durumla karşı karşıya kalındığında iki uygulama söz konusu olabilir (Kirmanoğlu, 2011: 120):

a. Kapasite noktası aşıldıktan sonra mal veya hizmet fiyatlandırılarak talep düşürülebilir,

b. Kapasite artırılabilir.

Kamu mallarının sınıflandırılmasında kullanılan kriterlerden ikisinin birarada bulunması durumunda ilgili mal **tam kamusal mal** olarak tanımlanmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 120). Sokak lambası ya da çevre kirliliğinin azaltılması bu iki kriteri de sağladığından tam kamusal mal ve hizmetlere örnek olarak gösterilebilirler. Her iki örnekte de, hizmetin faydasının yayıldığı alan dahilinde bulunan tüm kişiler fayda sağlayacaktır. Bu kişiler maliyetleri karşılamaya istekli olmasalar dahi, aydınlatma hizmetinden de, temiz bir çevreden de yararlanabilecekler; tüketimden dışlanamayacaklardır. Bu durumda hizmet fiyatlandırılmayacaktır. Ayrıca, bir kişinin faydası diğerlerinin faydasını azaltmayacaktır.

Faydaların bölünememesi yani, mal veya hizmetin bedelini ödemeyenlerin tüketimden dışlanamaması ve tüketim sonucu elde edilen faydalar arasında rekabet olmaması durumunda, söz konusu mal, **tam kamusal mal** olarak adlanmaktadır.

Bazı mal ve hizmetler ise, kamu mallarının sınıflandırılmasında kullanılan bu kriterlerden her ikisini birden değil; bir tanesini sağlamaktadır. Hatırlayacağımız gibi, kablolu televizyon hizmetleri, tüketimden dışlanmanın mümkün olması ancak faydada rekabet olmaması özelliği ile bu grupta yer alan mal ve hizmetlere örnek olarak gösterilebilir.

Bedel ödemeyenin tüketimden dışlanabildiği mal ve hizmetler, fiyat mekanizması çalıştığı için özel kesim tarafından sunulabilir. Ancak faydada rekabet bulunmuyor ise, sunumun özel kesime bırakılması toplumsal optimumun sağlanması açısından uygun olmayacaktır. Bu durumda ek bir kişinin kullanımının maliyeti sıfır ($MC = 0$) olacaktır; ancak özel sektör sıfır fiyat ($P = MC = 0$) uygulamayacağından sunumun piyasaya bırakılması toplumsal optimum açısından istenilir sonuçlar ortaya çıkarmayacaktır. Marjinal maliyet sıfır olduğundan kapasite noktasına varılmadan fiyatlandırma yapılması toplumsal maliyete neden olacaktır. Böyle bir durumda, kapasite noktasına kadar bedelsiz sunum yapılması, kapasite noktası aşıldıktan sonra ise kamusal fiyatlandırma teknikleri kullanılması toplumsal optimumun sağlanması açısından uygundur (Kirmanoğlu, 2011: 120-121).

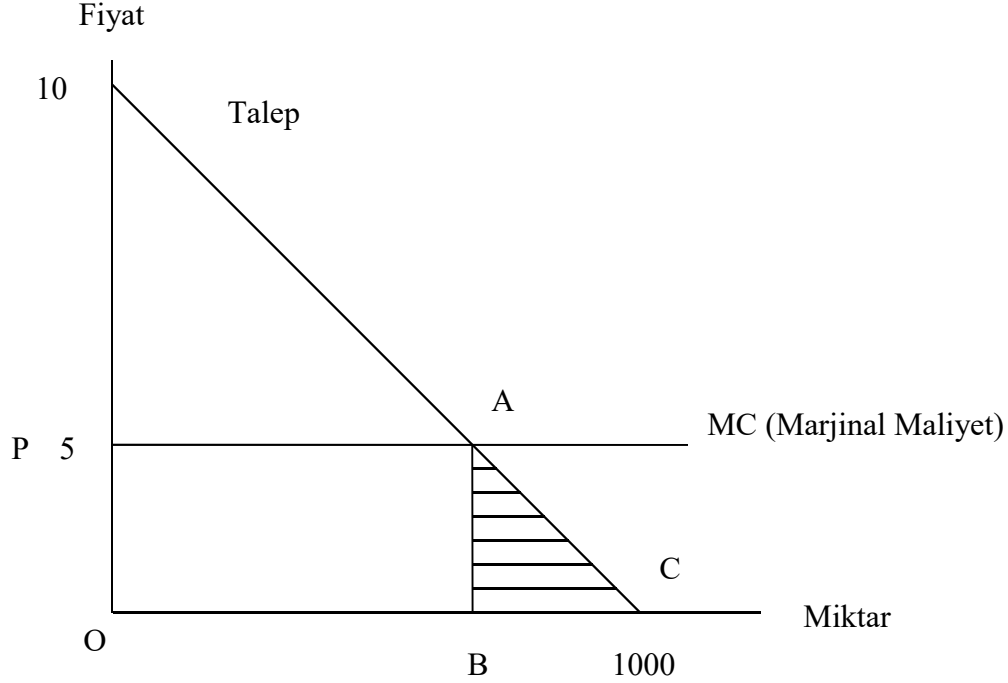
Aşağıda verilen örnekte kapasite noktasına varılmadan fiyatlandırma yapılması durumunda talebin düşmesine bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal fayda kaybı gösterilmektedir.

Örnek:

Bir köprüye olan talep fonksiyonu şu şekilde tahmin edilmiştir: köprü geçiş fiyatı 10 TL olur ise hiç kimse köprüyü kullanmayacak, bedelsiz olur ise her gün 1000 kişi köprüyü kullanacaktır (bkz. Şekil 1). Köprü'nün günlük kapasitesi 1000 kişi iken ve kapasite sınırı aşılmadığı halde, köprü geçişlerinin fiyatlandırılması, tüketici rantındaki azalmaya (OPAC yamuğunun alanı) ve köprü geçişleri üzerinden elde edilen gelire (OPAB dörtgeninin alanı) bağlı olarak toplumsal maliyete (ABC üçgeninin alanı) neden olacaktır. Örneğin, kapasite noktasına varılmadan köprü geçişlerinin 5 TL olarak fiyatlandırılması durumunda aşağıdaki şekilden izlenebileceği gibi taralı üçgenin alanı kadar toplumsal maliyet ortaya çıkacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 121).

Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi, henüz kapasite noktası aşılmadığı halde köprüden geçişlerin fiyatlandırılması durumunda, tüketici rantında meydana gelen kayıp köprü geçişleri üzerinden elde edilen gelirden fazla olduğu için taralı üçgenin alanı kadar toplumsal fayda kaybı söz konusudur.

Yeterli kapasiteye sahip olduğu halde, yani faydada rekabet bulunmadığı durumlarda, köprü geçişlerinin fiyatlandırılması ve böylece bedel ödemeyenin tüketimden dışlanması eksik tüketimle sonuçlanacaktır (Stiglitz, 2000: 130).

Kaynak: Kirmanoğlu, 2011: 121.

Şekil 1: Faydada Rekabet Ortaya Çıkmadan Fiyatlandırma Yapılması

Tablo 1: Tüketimden Dışlama ve Faydada Rekabet Kriterlerine Göre Mal ve Hizmetlerin Sınıflandırılması

Kriterler	Tüketimden Dışlanabilir	Tüketimden Dışlanamaz
Faydada Rekabet Var	Özel Mallar (1)	Ortak Kullanım Malları (Denizlerdeki balıklar) (2)
Faydada Rekabet Yok	Dışsallığı Olan Özel Mallar (Meteoroloji hizmetleri) (3)	Tam Kamusal Mallar (Çevre hizmetleri) (4)
Belirli Bir Kapasite Noktasına Kadar Faydada Rekabet Yok	Kulüp Malları, Karayolları, Köprüler	

Kaynak: Brown ve Jackson, 1992: 42'den aktaran Kirmanoğlu, 2011: 120; ayrıca bkz. Musgrave ve Musgrave, 1989: 44.

Yukarıdaki tabloda, birinci durumda özel mallar tanımlanmaktadır. Bir mal, hem tüketiminden dışlanabilme hem de faydada rekabet olması özelliklerine sahip ise, piyasa işleyişi içinde etkin biçimde sunulabilir. Birinci durum dışındaki diğer tüm durumlarda **piyasa aksaklığı** söz konusudur. İkinci durumda, piyasa aksaklığı, tüketimden dışlamanın mümkün olmamasından ya da dışlamanın çok yüksek maliyetli olmasından kaynaklanmaktadır. Üçüncü durumda, piyasa aksaklığı, faydada rekabet olmaması özelliğinden kaynaklanmaktadır. Dördüncü durumda, piyasa aksaklığı, hem tüketimden dışlamanın mümkün olmaması hem de faydada rekabet olmaması özelliklerinden kaynaklanmaktadır (Musgrave ve Musgrave, 1989: 44). Bir önceki dersten hatırlayacağınız gibi, tabloda (2), (3), ve (4) numaraları ile gösterilen durumlarda ortaya çıkan piyasa aksaklıklarına, doğrudan üretim veya sunum, bütçeden finansman ya da yasal düzenlemeler biçiminde devlet müdahalesi gereklidir.

6.3. Özel Mallar

Tüketimden dışlama ve faydada rekabet kriterleri temelinde çeşitli mal ve hizmetlerin sınıflandırıldığı yukarıdaki tablodan hareketle, özel mallar, bedel ödemeyenin tüketimden dışlanabilmesi ve faydada rekabet bulunması gibi özelliklerine bağlı olarak piyasa ekonomisi içinde üretilebilecek mallardır. Ancak, özel malların piyasa koşullarındaki üretiminde piyasa aksaklığı ortaya çıkmasa dahi, devletin ekonomiye müdahalesi gerekebilir. Devletin bu alandaki müdahalelerini iki başlıkta incelemek mümkündür (Kirmanoğlu, 2011: 121-122):

a. Devlet, piyasaların işleyebilmesi için düzenleyici olabilir. Mülkiyet haklarının tanımlanması ya da işlem maliyetlerinin azaltılması örnek olarak gösterilebilir (Kirmanoğlu, 2011: 122).

Devletin düzenleyici rolü açısından Dünya Bankası'nın 1991 ve 1996 yılı raporları dikkat çekicidir (bkz. The World Bank, 1991; 1996). Söz konusu raporlarda “piyasaya dost yaklaşım” ve “daha iyi ve daha ince devlet” yaklaşımlarına vurgu yapılmaktadır. Bu yaklaşımlarda, hâkim paradigmanın yani devlet ve piyasaların birbirlerini dışladıkları ve/veya rakip oldukları görüşünün tersine, devlet ve piyasalar arasındaki ilişkinin birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğu ileri sürülmektedir.

b. Devlet, birey ve toplum açısından faydalı olan malların tüketimini zorunlu tutabilir ya da birey ve toplum açısından zararlı etkiler söz konusu olduğunda o malın tüketimini yasaklayabilir. Maliye literatüründe bu mallar; **erdemli mallar** olarak tanımlanmaktadır. Paternalist bir yaklaşıma dayanan bu uygulamaya, her ülkede farklı düzeylerde rastlanmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 122). Süresi ülkeden ülkeye farklılaşmakla birlikte zorunlu temel eğitim, erdemli mallara örnek olarak gösterilebilir. Devlet, hem birey hem de toplum açısından faydaları olan eğitim hizmetinden temel düzeyde yararlanılmasını zorunlu tutmaktadır.

Özel bir malın kamusal olarak sunulduğu pekçok durum bulunmaktadır. Örnekleri daha sınırlı olmakla birlikte, bir kamu malının özel kesim tarafından sunulması da mümkündür. Sağlık ve konut hizmetlerinin kamusal sunumu birinci duruma, bir parkın özel şahıs tarafından yaptırılması ise ikinci duruma örnek olarak gösterilmektedir (Rosen, 1992: 69). Sağlık hizmetleri gibi eğitim hizmetleri de kamusal olarak sunulan özel mallara örnek olarak

gösterilebilir. Söz konusu hizmetler, tüketimden dışlama ve faydada rekabet kriterlerine göre özel mal olarak değerlendirilebilirler. Ancak, toplumsal faydanın gözetilmesi ve fırsat eşitliğinin sağlanması gibi amaçlarla bu hizmetler kamu ekonomisinde sunulabilmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 123).

6.3.1. Erdemli Mallar

Erdemli mal kavramını ortaya atan Musgrave'e göre, insanların sağlığı açısından gerekli olmalarına karşın, bilgi yetersizliği nedeni ile yetersiz düzeyde tüketilen mal ve hizmetler erdemli mal olarak tanımlanabilir. Çocuklara belirli dönemlerde belirli aşuların uygulanmasının zorunlu olması ya da okullarda süt dağıtılması erdemli mal kapsamında değerlendirilebilir. Böylece tüketim zorunlu tutularak, bilgi eksikliği ve/veya gelir yetersizliği gibi nedenlerle eksik talep oluşan durumlara devlet tarafından müdahale edilmektedir. Aşı ve süt gibi iki mal açısından da tüketimden dışlanabilirlik ve faydada rekabet olması özellikleri mevcuttur. Dolayısıyla bu mallar özel mal olarak sınıflandırılabilirler. Ancak, bu malların piyasa tarafından sunumu toplumsal optimumu sağlayacak düzeyde olmayacağından piyasaya ek olarak devletin de bu malların sunumunu sağlaması ya da talebini finanse etmesi gerekir (Kirmanoğlu, 2011: 122).

6.3.2. Erdemli Mallar ve Devlet Müdahalesi

Pareto etkinliği kriterleri çerçevesinde, refahları konusunda en doğru kararı kişilerin kendilerinin vereceği varsayılmaktadır. Ancak kişilerin bir malın tüketiminden elde edecekleri faydaları eksik değerlendirmeleri durumunda kaynak dağılımında etkinsizlik ortaya çıkacaktır. Bailey'e göre, kişiler, erdemli mallara yetersiz değer atfetmektedirler (Bailey, 2002: 28). Devlet müdahalesi olmadığında, faydalar konusundaki bu eksik değerlendirme yetersiz tüketimle sonuçlanacaktır.

Sigorta hizmetlerine olan talebin kişisel risklerin ve geleceğin hafife alınması gibi nedenlerle düşük düzeylerde olduğunu belirten Bailey, bu hizmetleri de erdemli mal kategorisinde değerlendirmektedir. Bailey, erdemli malların yetersiz tüketimine bağlı olarak ortaya çıkan kaynak dağılımı etkinsizliğini ortadan kaldırmanın yollarını şu şekilde sıralamaktadır (Bailey, 2002: 28-29):

- a. Tüketime zorlama,
- b. Bilgiyi artırmak,
- c. Sübvansiyon yapmak.

6.4. Ortak Kullanım Malları

Mülkiyeti kamusal olup birçok kişinin birlikte kullandığı tüketim malı ya da üretim faktörüne ortak kamusal kaynak adı verilmektedir. Söz konusu kaynağın aşırı kullanımında diğer kişilere daha az kaynak kalacağından faydada rekabet özelliği bulunmaktadır. Tüketimden dışlanamazlık özelliği, ortak kullanım mallarına kamusal bir nitelik

kazandırmaktadır. Bu durumda, faydada rekabet olduğu halde tüketimden dışlanamazlık özelliği nedeniyle, piyasa aksaklığı ortaya çıkacaktır. Göl ve denizlerdeki balık rezervleri ya da ormanlar bu gruba örnek olarak gösterilebilir (Kirmanoğlu, 2011: 123). Tüketimden dışlanamaz olmaları nedeniyle ortaya çıkan piyasa aksaklığı, devlet müdahalesini gerektirmektedir.

Ortak kamusal mülkiyet söz konusu olduğunda, aşırı kullanımın neden olacağı zararları önlemek için devletin bu malların kullanımına bazı sınırlamalar getirmesi, en yaygın müdahale biçimidir (Kirmanoğlu, 2011: 125).

6.5. Kulüp Malları

Tüketimden dışlanabilir olmalarına karşın belirli bir kapasite noktasına kadar faydada rekabet olmayan mallar **kulüp malı** olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, aynı hizmeti talep eden kişiler birlikte bir kulüp oluşturarak bu hizmetten daha düşük maliyetlerle yararlanabileceklerdir. Kulübe üye olmayan kişiler hizmetten yararlanamayacaklardır. Ayrıca, kapasite noktasına varıldıktan sonra yeni üye kabul edilmeyecektir (Kirmanoğlu, 2011: 125).

6.6. Tam Kamusal Mallar

Tam kamusal mallar, tüketimden dışlanamazlık ve faydada rekabet olmaması kriterlerini birlikte sağlayan mallardır. Daha önce de kısaca açıkladığımız gibi, bedel ödemeyenlerin tüketimden dışlanamaması sonucunda tam kamusal mallarda **bedavacılık problemi** ile karşılaşmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan talep açıklanmaması sorununa ve bedavacılık davranışına bağlı olarak, tam kamusal bir mal piyasada üretilmez ya da üretilse dahi üretim miktarı toplumsal optimum düzeyde olmaz. Fiyat mekanizması çalışmadığından, tam kamusal malların finansmanı, zorunlu bir ödeme olan vergilerle sağlanmaktadır. Bazı kamu mal ve hizmetlerinin kullanımından harç gibi fiyat benzeri bir bedel alınabilir. Ancak, harçlar, kamu gelirlerinin oldukça küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Kamu mallarının bir diğer önemli özelliği, tam kamusal mal olarak tanımlanmalarını sağlayan kriterlerin teknolojik gelişmeye bağlı olarak değişebilmesidir. Fiyat mekanizması çalışmadığı için kamu mallarına ilişkin talep, oylama mekanizması ile ortaya çıkmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 127-130).

6.7. Kamu Mallarının Sınıflandırılmasında Kullanılan Bir Diğer Kriter: Faydanın Yayılma Alanı

Kamu mallarının, faydanın yayıldığı alan dikkate alınarak sınıflandırılması da mümkündür. Faydanın yayılma alanına göre kamu malları; yerel kamusal mallar, ulusal kamusal mallar ve küresel kamusal mallar olarak üç grupta incelenmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 131).

6.7.1. Yerel Kamusal Mallar

Bu mallar, tüketiminden dışlanamayan ve belli bir kapasite noktasına kadar faydada rekabet olmayan mallardır. Yerel kamusal malların ayırdedici özelliği, faydaların belli bir

coğrafi bölge içinde yayılmasıdır. İtfaiye hizmetleri, parklar yerel kamusal mal örnekleridir. Yerel kamusal malların sunum birimi, yerel yönetimlerdir (Kirmanoğlu, 2011: 131).

6.7.2. Ulusal Kamusal Mallar

Faydaları ülke sınırları içinde yayılan kamu malları, ulusal kamusal mallar olarak tanımlanmaktadır. Tüketimden dışlanamazlık ve faydada rekabet olmaması kriterlerini sağlayan bu mallarının faydaları tüm ülkeye yayılmaktadır. Ulusal kamusal malların finansmanı, merkezi yönetim tarafından merkezi bütçeden karşılanmaktadır. Ulusal kamusal mallara örnek olarak; ulusal savunma, adalet hizmetleri, iyi bir ekonomi yönetimi gösterilebilir. Ulusal kamusal mallar, ülkeler arasında yayılan dışsallıkları ile de dikkat çekmektedirler. Küresel kamusal mallar adı verilen yeni bir sınıflandırma biçiminin ortaya atılmasında ülke sınırlarını aşan bu dışsallıklar etkili olmuştur (Kirmanoğlu, 2011: 132). Bu bağlamda, 2007-2009 küresel finansal krizinde Yunanistan'da yaşanan ve halen devam etmekte olan kriz dikkat çekicidir. Mali kriz içindeki Yunanistan'ın diğer Avrupa Birliği üyelerini de etkileyebileceği konusundaki endişeler sürmektedir. Ekonomik kriz ve bu süreçte uygulanan ekonomi politikaları yalnızca krizin yoğun biçimde yaşandığı ülkeyi değil; aynı zamanda, gerek sermaye hareketleri üzerinden gerekse dış ticaret ilişkileri üzerinden diğer ülkeleri de etkilemektedir.

6.7.3. Küresel Kamusal Mallar

Küresel kamusal mallar kavramı oldukça yenidir. Bu kavram, Birleşmiş Milletler bünyesindeki bir çalışma grubu tarafından 1999 yılında ortaya atılmıştır. Buna göre; küresel kamusal malların belirleyici nitelikleri, kamusal mal özelliklerine sahip olmaları ve aynı zamanda sınırötesi dışsallıklara neden olmalarıdır. Örneğin, sağlık, çevre, güvenlik gibi pek çok hizmetin etkileri, ülke sınırlarını aşmaktadır. Ayrıca fayda ve maliyetlerin nesiller arasında yayılması durumu da söz konusudur (Kirmanoğlu, 2011: 132-133).

Küresel kamusal mallar konusu büyük ölçüde küresel kamusal zararlar nedeniyle dikkat çekmektedir. Küresel ısınma, iklim değişiklikleri, mali istikrarsızlıklar küresel kamusal zararlara örnek olarak gösterilebilir. Atmosfer, okyanuslar, yoksulluğun önlenmesi küresel kamusal mal örnekleridir (Kirmanoğlu, 2011: 133-134).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Tam kamusal malın temel özellikleri nelerdir?
- 2) Bedavacılık problemi kamu malının hangi özelliğinin bir sonucudur?
- 3) Kamusal olarak sunulan özel mallara örnek veriniz. Bu malların piyasa sunumu mümkün olduğu halde neden kamusal olarak sunulmaktadırlar?
- 4) Erdemli mallarda devlet müdahalesinin başlıca nedenini açıklayınız.
- 5) Yerel kamusal mallar ile küresel kamusal malların temel farklılığını birer örnekle açıklayınız.

7. HAFTA DERS NOTU

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

7.1. DIŞSALLIKLAR

7.1.1. Pozitif Dışsallıklar (Dışsal Faydalar)

7.1.2. Negatif Dışsallıklar (Dışsal Maliyetler)

7.1.3. Dışsallıklar Ve Devlet Müdahalesi

7.1.4. Coase Teoremi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Bu bölümde, dışsallıklar tanımlanarak dışsallığa neden olan çeşitli durumlar incelenecektir. Pozitif ve negatif dışsallık durumlarında ortaya çıkan kaynak dağılımı etkisizliği şekil yardımı ile analiz edilecektir. Ardından, bir piyasa aksaklığı durumu olan dışsallıklara devletin hangi araçlarla müdahale edebileceği tartışılacaktır. Son olarak, dışsallıkların devlet müdahalesi yerine piyasa içinde çözümlenebileceğini ileri süren Coase teoremine değinilecektir.

7.1. Dışsallıklar

Dışsallığa neden olan çok çeşitli durumlar söz konusudur. Gürültü kirliliğine neden olan faaliyetler dışsallık kapsamında değerlendirilmektedir. Zararlı atıkları ile çevre kirliliğine neden olan bir fabrika dışsallık meydana getiren durumlar için gösterilen en yaygın örnektir (Kirmanoğlu, 2011: 153). Her iki örnekte de, kişilerin refahlarını olumsuz yönde etkileyen, diğer bir ifade ile dışsal maliyetler ortaya çıkaran durumlara dikkat çekilmektedir. Maliye teorisinde dışsallıklar başlığı altında, bireylerin ve toplumun refahını etkileyen dışsal fayda ve maliyetler incelenmektedir.

Dışsallıklar, teorik olarak, negatif ve pozitif dışsallık olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Ancak pratikte daha çok negatif dışsallıklarla karşılaşıldığı ve bireylerin ya da toplumun refahı üzerindeki olumsuz etkileri nedeni ile daha fazla dikkat çektikleri için, dışsallıklar konusu, çoğunlukla negatif dışsallıkların tanımlanması ve bu durumlarda devletin müdahale araçlarının neler olabileceği çerçevesinde incelenmektedir.

Neoklasik yaklaşımda, mal ve hizmetlerin üretim ve bölüşüm süreçlerinde fiyat mekanizmasının işlevsel olduğu ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımda olası diğer mekanizmaların etkileri ya dışarıda bırakılır ya da hiç dikkate alınmaz. Ancak üretim ve bölüşüm süreçlerinde fiyat dışı mekanizmalar da önemlidir (Kirmanoğlu, 2011: 154).

Dışsallıklar durumunda piyasaların tam olarak çalışmamasında, diğer bir ifade ile piyasa aksaklığının ortaya çıkmasında; dışsal faydaların veya dışsal maliyetlerin piyasa fiyatına dâhil olmaması belirleyicidir. Özel faydanın yanısıra çeşitli derecelerde topluma yayılan faydalar söz konusu olduğunda **pozitif dışsallık** ortaya çıkmaktadır. Özel maliyetin yanısıra çeşitli derecelerde topluma yayılan maliyetler söz konusu olduğunda **negatif dışsallık** ortaya çıkmaktadır. Üretim süreci sonucunda firmanın özel maliyetlerine ek olarak ayrıca topluma yayılan maliyetlerin ortaya çıkması negatif dışsallıklara örnektir (Kirmanoğlu, 2011: 154). Üretim sürecinde kullanılan girdiler özel maliyet unsuru iken; bu üretim sonucunda çevre kirliliğine neden olunması topluma yayılan bir maliyettir.

Dışsal fayda veya dışsal maliyet bir çeşit kamu malı niteliğindedir. Bu nedenle, piyasa fiyatı, söz konusu dışsal fayda ve maliyetleri kapsamayacaktır. Bu durumda, fiyat marjinal maliyete eşit olmayacağından Pareto etkinliği sağlanamayacaktır ve piyasadaki üretim düzeyi toplumsal optimum düzeyde olmayacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 154). Pozitif dışsallık söz konusu ise, piyasadaki üretim düzeyi toplumsal optimumun altında; negatif dışsallık söz konusu ise, piyasadaki üretim düzeyi toplumsal optimumun üzerinde gerçekleşecektir.

Piyasa koşullarına bırakıldığında, dışsallığın niteliğine bağlı olarak, üretim düzeyi toplumsal optimumun üzerinde veya altında gerçekleşmektedir. Bu durum, piyasa üretim düzeyinin toplumsal optimum düzeyde olmasının sağlanması amacı ile devlet müdahalesini gerektirmektedir. Ancak devlet müdahalesi, kamu mallarında olduğu gibi, dışsallığı olan bir malın doğrudan kamu kesimi tarafından üretilmesi ve/veya sunulması biçiminde değil; dışsal fayda söz konusu olduğunda sübvansiyon yapılması, dışsal maliyet söz konusu olduğunda ise vergi konulması biçiminde gerçekleşmektedir. (Musgrave ve Musgrave, 1989: 49-51).

Aşağıda önce pozitif dışsallık ardından negatif dışsallık durumları daha detaylı olarak ele alınmaktadır.

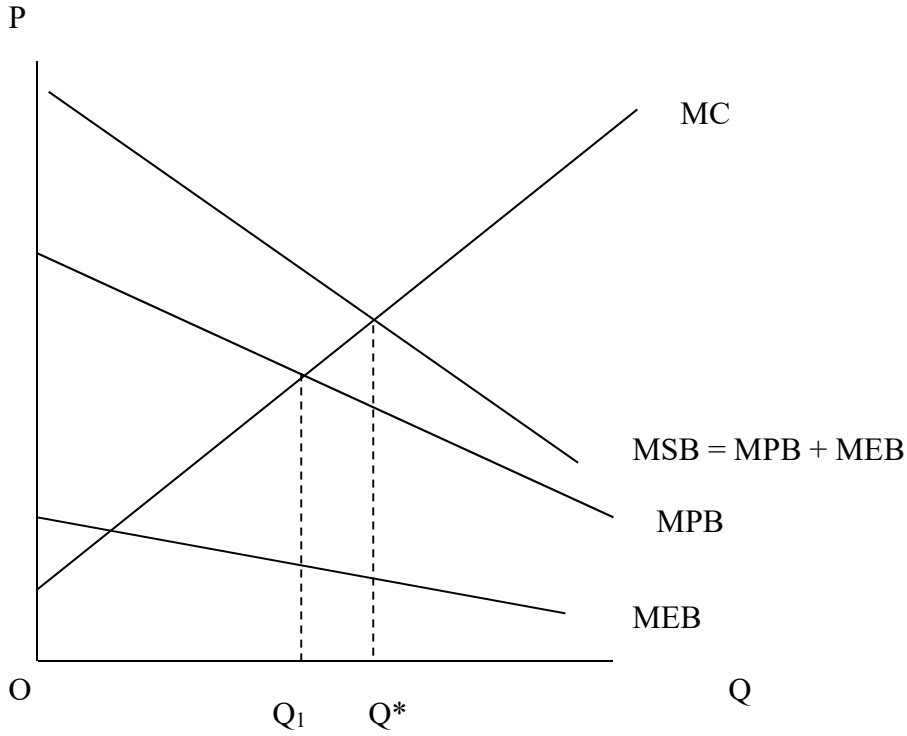
7.1.1. Pozitif Dışsallıklar (Dışsal Faydalar)

Pozitif dışsallık, bir mal veya hizmetin tüketiminden kişinin elde etmiş olduğu özel faydanın yanında ayrıca topluma yayılan fayda olduğu durumları ifade etmektedir. Topluma yayılan bu faydaya dışsal fayda da denilmektedir. Hatırlayacağımız gibi, neoklasik yaklaşımda, çeşitli koşullar sağlandığında fiyatların tüketicilerin marjinal özel faydasını yansıttığı ileri sürülmektedir. Dolayısıyla özel faydalar söz konusu olduğunda fiyat mekanizması çalışmaktadır. Ancak nasıl ki kamu mallarında fiyat mekanizması işlemiyorsa, dışsal faydalarda da benzer biçimde fiyat mekanizması çalışmamaktadır. Pozitif dışsallıklarda fiyat, dışsal faydayı da kapsayacak biçimde tüm faydaları içeren bir düzeyde olmadığından üretim miktarı toplumsal optimumun altında gerçekleşir. Böyle bir durumda, dışsal faydaya bağlı olarak toplumsal talep eğrisi özel talep eğrisinin sağında yer alacaktır. Diğer bir ifade ile toplumsal fayda gözetildiğinde üretim miktarı daha yüksek düzeyde olacaktır. Ancak, pozitif dışsallıklar durumunda, herhangi bir devlet müdahalesi olmadığında, piyasa üretim düzeyi toplumsal optimumu sağlayan üretim düzeyinin altında olacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 154-155).

Marjinal Toplumsal Fayda = Marjinal Özel Fayda + Marjinal Dışsal Fayda
(Kirmanoğlu, 2011: 155; Rosen, 1992: 111-112).

Bir örnek vermek gerekirse, arıcılık faaliyetinin yapıldığı bir alanın yakınlarında bakımlı meyve bahçelerinin olması, arıcılık faaliyeti ile ilgilenen kişi açısından üretimi olumlu etkileyecek şekilde dışsal fayda sağlayabilir (Stiglitz, 2000: 80).

Aşağıdaki şekilde, pozitif dışsallık durumunda piyasa üretim düzeyi ve toplumsal optimum üretim düzeyi gösterilmektedir. Şekilden izlenebileceği gibi, piyasa üretim miktarı (Q_1), marjinal özel fayda (MPB) eğrisinin marjinal maliyet (MC) eğrisi ile kesiştiği noktada belirlenecektir. Ancak dışsal fayda dikkate alınmış olsa idi, üretim düzeyinin, marjinal toplumsal fayda (MSB) eğrisi ile marjinal maliyet (MC) eğrisinin kesiştiği noktada belirlenmesi gerekirdi. Bu noktadaki üretim düzeyi (Q^*), toplumsal optimum üretim düzeyidir. Piyasa yalnızca özel fayda ve maliyetleri dikkate alacağından, devlet müdahalesi olmadığı durumda, üretim düzeyi (Q_1) toplumsal optimum üretim düzeyinin (Q^*) altında gerçekleşecektir.

Şekil 1: Pozitif Dışsallık

Kaynak: Rosen, 1992: 111.

Bir kişi ya da firma pozitif dışsallık meydana getiren bir faaliyette bulunduğunda, piyasa sunumu yetersiz düzeyde olacağından sübvansiyon uygulaması ile toplumsal optimumun sağlanması mümkündür (Rosen, 1992: 112).

7.1.2. Negatif Dışsallıklar (Dışsal Maliyetler)

Firmaların üretim maliyetlerine dâhil edilmeyen ancak bu üretim faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan maliyetler, negatif dışsallıklar olarak tanımlanmaktadır. Toplumaya yayılan bu maliyetlere dışsal maliyet de denilmektedir. Üretim süreci sonucunda çoğu zaman diğer firmaları ya da tüm toplumu etkileyen maliyetler ortaya çıkmaktadır. Negatif dışsallığa neden olan firma, herhangi bir zorunluluk olmadığı durumda, dışsal maliyetleri içselleştirmeyecektir. Piyasa fiyatı yalnızca marjinal özel maliyetleri yansıtacaktır (Kirmanoğlu, 2011: 157).

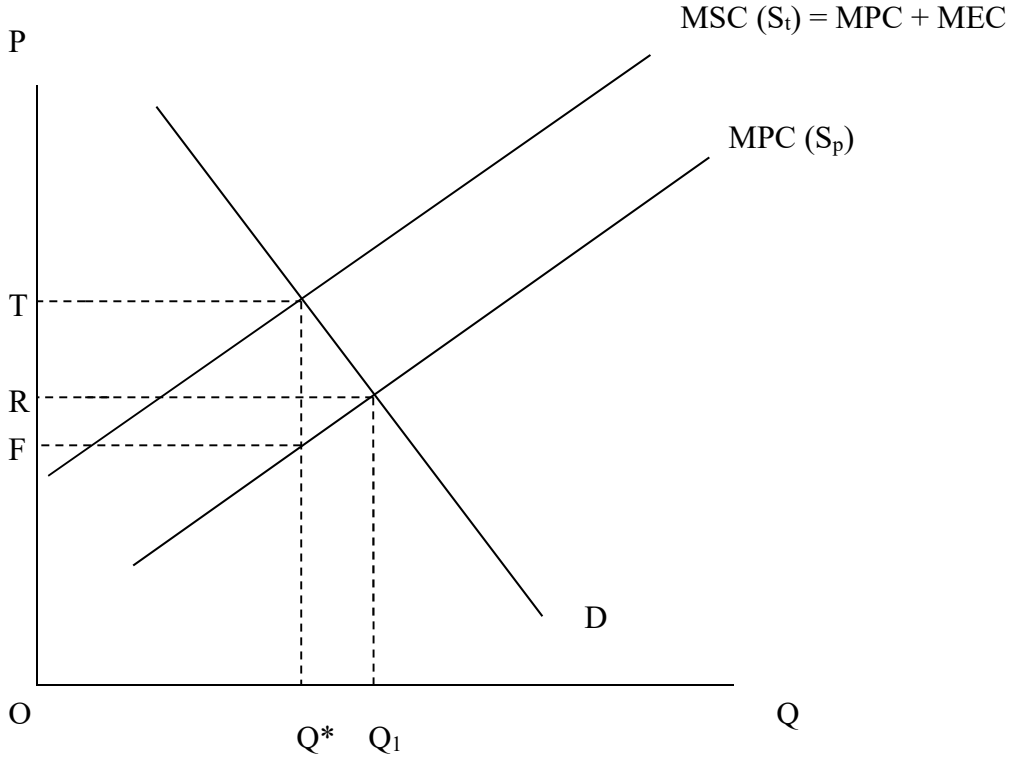
Negatif dışsallıklar çevre üzerindeki etkileri dolayısıyla özellikle dikkat çekmektedir. Gerekli önlemler alınmadığında, fabrikaların yaydıkları zararlı gazlar ve atıklar, çevre kirliliğine neden olmaktadır. Örneğin son yıllarda yoğun bir biçimde tartışılmakta olan ve küresel kamusal mallar kapsamında değindiğimiz küresel ısınma konusu, denetimsiz üretim süreçlerinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu tip negatif dışsallıklar, ülke sınırlarını aşarak tüm dünyayı etkilemektedir (Kirmanoğlu, 2011: 157).

Negatif dışsallıklar söz konusu olduğunda, marjinal özel maliyetlere ek olarak marjinal dışsal maliyetler ortaya çıkmaktadır. Ancak, piyasa fiyatı, bu dışsal maliyetleri içeren bir düzeyde değildir (Kirmanoğlu, 2011: 158). Dışsal maliyetler, bu maliyetlere neden olanlar tarafından içselleştirilmediğinde, topluma yüklenir ve bu durum dışsal maliyete neden olan faaliyetin aşırı üretimi ile sonuçlanır (Musgrave ve Musgrave, 1989: 50).

Marjinal Toplumsal Maliyetler = Marjinal Özel Maliyetler + Marjinal Dışsal Maliyetler (Kirmanoğlu, 2011: 158; Musgrave ve Musgrave, 1989: 50-51).

Negatif dışsallık durumunu aşağıdaki şekil yardımı ile inceleyelim (Musgrave ve Musgrave, 1989: 50-51): Şekil 2’de; belirli bir özel mal için piyasa talep eğrisi D ile, firmanın içsel maliyetlerini yansıtan arz eğrisi ise S_p ile gösterilmektedir. Diğer bir ifade ile arz eğrisi, bu malın marjinal özel maliyetlerini (MPC) göstermektedir. Dışsal maliyetlerin söz konusu olduğu durumlarda, devlet müdahalesi olmadığında, piyasanın üretim düzeyi Q_1 olacaktır. Ancak dışsal maliyetlerin de dikkate alınması durumunda arz eğrisi sola kayacaktır (S_t); böylece marjinal toplumsal maliyetleri (MSC) gösteren eğri ortaya çıkacaktır. Dışsal maliyetlerin içselleştirilmesi amacı ile devlet tarafından üreticiler üzerine TF kadar vergi konulması durumunda; arz eğrisi, özel maliyetler yanında dışsal maliyetleri de kapsayacaktır ($MSC = MPC + MEC$). Dışsal maliyetlerin dikkate alınması ile birlikte denge üretim miktarı Q^* düzeyine gerilemiştir.

Q^* üretim düzeyi, toplumsal optimum üretim düzeyini göstermektedir. Şekilden izlenebileceği gibi, negatif dışsallık durumunda, devlet müdahalesi olmadığında, piyasa üretim düzeyi toplumsal optimum üretim düzeyini aşacaktır.

Şekil 2: Negatif Dışsallık

Kaynak: Musgrave ve Musgrave, 1989: 51.

7.1.3. Dışsallıklar ve Devlet Müdahalesi

Neoklasik yaklaşım çerçevesinde, piyasa aksaklıkları, devletin ekonomiye müdahale koşullarını belirlemektedir ve dışsallıklar piyasaların tam olarak çalışmadığı durumlardan bir tanesidir. Dışsallık durumunda piyasa üretimi toplumsal optimumun aşağısında veya üzerinde olacağı için devletin ekonomiye müdahale ederek, üretimin toplumsal optimum düzeyde oluşmasını sağlaması gerekmektedir. Bu müdahalelerin en yaygın biçimi; pozitif dışsallık söz konusu olduğunda sübvansiyon yapılması, negatif dışsallık söz konusu olduğunda vergi konulmasıdır (Kirmanoğlu, 2011: 158-159).

Pozitif dışsallık durumunda toplumsal optimum üretim düzeyine ulaşılabilmesi için devletin kullanabileceği başlıca araçlar şunlardır (Bailey, 2002: 39):

a. Zorlama

Devlet, dışsal faydası olan bir hizmetin tüketimini zorunlu tutabilir.

b. Sübvansiyon

Fiyatlar yükseldikçe ödeme isteği ve dolayısıyla tüketim düzeyi düşeceğinden,

tüketicilerin ödeyecekleri fiyatın düşmesini sağlayacak bir sübvansiyon uygulaması talebin toplumsal optimum düzeye yükselmesini sağlayabilir.

Negatif dışsallık durumunda ise, piyasa üretim düzeyi toplumsal optimum üretim düzeyini aşacağından, toplumsal optimum üretim düzeyine ulaşılabilmesi için devletin kullanabileceği başlıca araçlar şunlardır (Bailey, 2002: 34-35):

a. Negatif dışsallığın içselleştirilmesi

Bir firmanın üretim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan dışsal maliyetlerin bir başka firmanın üretim maliyetlerini artırması nedeniyle, bu iki firma birleştirilerek dışsal maliyetlerin içselleştirilmesi amaçlanabilir (Bailey, 2002: 34).

b. Negatif dışsallığın yasaklanması

Negatif dışsallığa neden olan bir faaliyetin yasal olarak engellenmesi durumudur. Gürültü kirliliğine yol açan faaliyetlerin yasaklanması örnek olarak gösterilebilir (Bailey, 2002: 34).

c. Negatif dışsallığın düzenlenmesi

Negatif dışsallığa yol açan bir faaliyet söz konusu olduğunda, üretimi belli bir miktar ile sınırlandıracak düzenlemeler yapılabilir (Bailey, 2002: 34-35). Miktar sınırlamalarına alternatif olarak, kirliliği önlemek için firmanın filtre ve arıtma cihazları kullanmasını gerektiren yasal düzenlemeler yapılabilir. Bu yöntem, günümüzde en sık karşılaşılan müdahaleler arasındadır (Kirmanoğlu, 2011: 160).

d. Negatif dışsallığın vergilendirilmesi

Negatif dışsallığın bu maliyete neden olan firma tarafından içselleştirilmesi için dışsal maliyet kadar vergi konulması en yaygın müdahale önerilerinden biridir. Pigou vergisi olarak adlandırılan bu vergi, yalnızca özel maliyetleri dikkate alan piyasa arz eğrisinin, dışsal maliyetleri de içermesini ve üretim miktarının yeniden düzenlenerek toplumsal optimum düzeyde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Toplumsal optimum üretim düzeyi, piyasaya herhangi bir müdahale olmadığında gerçekleşecek olan üretim düzeyinden daha düşük olacaktır. Elde edilen vergi geliri, negatif dışsallıktan etkilenenlerin zararlarının telafisi için kullanılabilir. Bu durumda dışsallığa neden olan kesimden dışsal maliyetlerden etkilenen kesimlere doğru gelir transferi sağlanabilir (Kirmanoğlu, 2011: 159-160).

e. Pazarlanabilir kirletme hakları (Permiler - İzin belgesi)

Permiler, negatif dışsallıkları azaltmak amacıyla kullanılan araçlar arasında sayılmaktadır. Devletin firmalara belirli bir düzeyde kirlilik yayma hakkı tanıyan permiler dağıtmasına dayanan bu yöntem ile permilerin piyasada alınıp satılması suretiyle kirliliğe yol açan faaliyetlerin kontrol altında tutulabileceği ileri sürülmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 160). Firmalar, permilerin piyasa fiyatı kirliliği azaltmanın marjinal maliyetini aşıyorsa permileri

satma konusunda; tam tersi, kirliliği azaltmanın marjinal maliyeti permilerin piyasa fiyatını aşıyorsa permileri satın alma konusunda istekli olacaklardır (Stiglitz, 2000: 229). Bu yöntemde, kirliliğin azaltılması, firmaların kullanmadıkları kotaların yalnızca belirli bir kısmının satılmasına izin verilmesi ile sağlanmaktadır (Bailey, 2002: 35).

7.1.4. Coase Teoremi

Coase Teoremi, dışsallıklara piyasa çözümü olarak bilinmektedir. Piyasa çözümü ile dışsal maliyete neden olan ve bu dışsal maliyetten etkilenen tarafların anlaşmaya varmaları; taraflardan birinin diğerine tazminat ödemesi ve böylece dışsallığın ortadan kaldırılması kastedilmektedir. Bu yaklaşıma göre, devletin dışsallıklara doğrudan müdahale etmesine gerek yoktur; ancak, tarafların anlaşmalarının sağlanması için işlem maliyetlerinin düşük tutulması ve mülkiyet haklarının tanımlanması önemlidir (Kirmanoğlu, 2011: 161).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Dışsallıkların piyasa aksaklığı kapsamında değerlendirilmesinin temel nedenini açıklayınız.
- 2) Toplumsal optimum üretim düzeyi ne demektir?
- 3) Negatif ve pozitif dışsallıklarda toplumsal optimum üretim düzeyi ile piyasa üretim düzeyini karşılaştırınız.
- 4) Devletin negatif dışsallıklara hangi araçlarla müdahale edebileceğini açıklayınız.
- 5) Coase teoremi dışsallıklara nasıl bir çözüm önerisi getirmektedir?

8. GELİR DAĞILIMI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 8.1. Kişisel Gelir Dağılımı
- 8.2. Lorenz Eğrisi Ve Gini Katsayısı
- 8.3. Faktörel Gelir Dağılımı
- 8.4. Devletin Gelir Dağılımına Müdahalesi
 - 8.4.1. Birincil Gelir Dağılımı Aşamasında Devlet Müdahalesi
 - 8.4.2. İkincil Gelir Dağılımı Aşamasında Devlet Müdahalesi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Bu bölümde, gelir dağılımı kavramı üzerinde durularak başlıca gelir dağılımı türleri incelenecektir. Bu kapsamda, kişisel gelir dağılımı kavramının ve kişisel gelir dağılımı ölçümlerinde yaygın biçimde kullanılan Lorenz Eğrisinin ve Gini katsayısının ele alınmasının ardından faktörel gelir dağılımı kavramına yer verilecektir. Devletin gelir dağılımındaki rolü; birincil ve ikincil gelir dağılımı aşamalarındaki müdahale araçları çerçevesinde incelenecektir.

8. GELİR DAĞILIMI

Bir ekonomide üretilen kaynakların piyasanın işleyişi içinde ya da devlet müdahalesi sonucunda üretim faktörleri arasında dağıtılmasına **gelir dağılımı** adı verilmektedir. Kapitalist bir ekonomide, gelir dağılımı piyasa işleyişi içinde ortaya çıkmaktadır. Piyasada oluşmuş olan gelir dağılımı, uygulanan iktisat politikaları sonucunda değişebilmektedir. Bu kapsamda, gelir dağılımının iyileştirilmesi amacı ile devletin uyguladığı iktisat politikaları, **gelirin yeniden dağılımı** politikaları olarak tanımlanmaktadır. Klasik ve neoklasik yaklaşımların gelir dağılımına ilişkin açıklamaları faktörel gelir dağılımı kavramı çerçevesinde geliştirilmiştir. Faktörel gelir dağılımı; üretim faktörlerinin gelirden aldıkları paylar olarak tanımlanmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 197).

Klasik iktisatçılar tarafından ücretlerin geçimlik düzeyde olduğu varsayımı altında, kıtlık olması ya da kârların düşmesi gibi dışsal faktörlerin etkileri sonucunda, gelirin kâr ve rant arasındaki paylaşımı üzerinde durulmuştur (Kirmanoğlu, 2011: 198).

Neoklasik iktisat teorisinin gelişimi ile birlikte üretim faktörleri kavramı da yaygınlaşmıştır. Üretim faktörleri belirli mülkiyet ilişkileri içinde üretim sürecinde yer almaktadırlar. Dolayısıyla, bu süreçte üretim faktörü yanında faktör sahibi de önem arz etmektedir. Bu noktada, emeğin diğer üretim faktörlerinden önemli bir farklılığını belirtmek gerekmektedir. Tüm diğer üretim faktörleri sahiplerinden madden ayrırırlar; oysa bir insanın emeğinin onun dışında var olması mümkün değildir (Boratav, 1965: 64-65).

Neoklasik yaklaşımda, üretim faktörlerinin toplam gelirden marjinal verimlilikleri oranında pay aldıkları ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımda, tam rekabet koşullarının oluşmuş olması, piyasanın işleyişi içinde ortaya çıkan gelir dağılımının adil olması açısından gerekli bir koşuldur. Ancak, piyasanın işleyişi içinde ortaya çıkan gelir dağılımı adil değil ise, etkinlik koşullarının yani nispi fiyatların bozulmaması şartı ile gelirin yeniden dağılımı mümkündür. Hatırlayacağımız gibi buna refah iktisadının ikinci temel teoremi adı verilmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 198). Pareto etkinlik kriterleri temelinde nispi fiyatlara müdahale edilmemesi önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımda etkinlik koşullarını bozacak herhangi bir müdahale kabul edilmemektedir.

Ekonomik büyüme ve gelir dağılımında adalet sağlanması hedefleri kimi durumlarda birbiri ile çelişebilmektedir. Etkinlik ve adalet arasındaki değişim oranı ile ilgili tartışmadan hatırlayacağınız gibi, ekonomik etkinliğin artırılması hedefi gelir dağılımı eşitsizliğini artırabilir. Gelir dağılımı eşitsizliğini azaltma hedefi ise etkinlik kaybı ile sonuçlanabilir. Örneğin, ağırlıklı olarak üst gelir gruplarının elde ettiği sermaye kazançlarının vergilendirilmesi, gelir dağılımında adalet sağlanması açısından son derece önemlidir. Ancak, sermaye kazançlarının vergilendirilmesinin etkinlik kaybına neden olacağı ve özel yatırım harcamalarındaki düşüşe bağlı olarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceği gibi gerekçeler ileri sürülmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 198). Vergileme ile ilgili kararlarda toplumsal güç ilişkilerinin önemli olduğu hatırlanmalıdır. Ayrıca, küreselleşme süreci ile birlikte sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve sermayenin akışkanlığının hızla yükselmesine bağlı olarak, vergi politikaları da bu süreçten etkilenmektedir.

Üretim faktörlerinin etkin olarak kullanılabilmesi amacıyla serbest dolaşımının sağlanması, küreselleşme sürecinin önemli unsurları arasında tanımlanmaktadır. Bu süreçte, aynı zamanda, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi sonucunda oluşabilecek spekülasyon akımlarının önlenmesi için kısa-vadeli sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi temelinde yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Bu konudaki başlıca öneri; Tobin tarafından ortaya atılan ve Tobin vergisi olarak bilinen döviz işlemleri vergisi önerisidir. Tobin'e göre; sermaye, uluslararası fiyat sinyallerine -emek ve mallara kıyasla- çok daha hızlı tepki vermektedir. (Tobin, 1985: 489). Sermaye bu özelliği dolayısıyla diğer üretim faktörlerinden çok daha yüksek bir akışkanlığa sahiptir. Özellikle 1970 sonrasında kârlılığın azalmasına bağlı olarak sermayenin getirisi düştükçe, kurumsal düzenlemeler ve teknolojik gelişmelerin yardımıyla sermaye hareketliliği olağanüstü artmıştır. Örneğin dünya çapında döviz piyasalarının bir günlük ortalama işlem hacmi 2010 yılı Nisan ayı itibarı ile yaklaşık olarak 4 trilyon ABD dolarına (Bank for International Settlements, 2010: 7-9) ulaşmıştır. Dolayısıyla sermayenin yüksek oranlarda vergilendirilerek gelirin yeniden dağılımı politikaları izlenmesi, sermayenin akışkanlığının artışına bağlı olarak giderek güçleşmektedir.

Bu bölümde, gelir dağılımı ölçümlerinde kullanılan başlıca iki tür gelir dağılımı tanımlanacaktır. Bunlar; kişisel gelir dağılımı ve faktörel gelir dağılımıdır.

Aşağıda önce gelirin kişisel dağılımı tanımlanarak kişisel gelir dağılımı ölçümlerinde kullanılan Gini katsayısının nasıl elde edildiği açıklanmıştır. Ardından, gelirin faktörel dağılımı konusu ele alınmıştır.

8.1. Kişisel Gelir Dağılımı

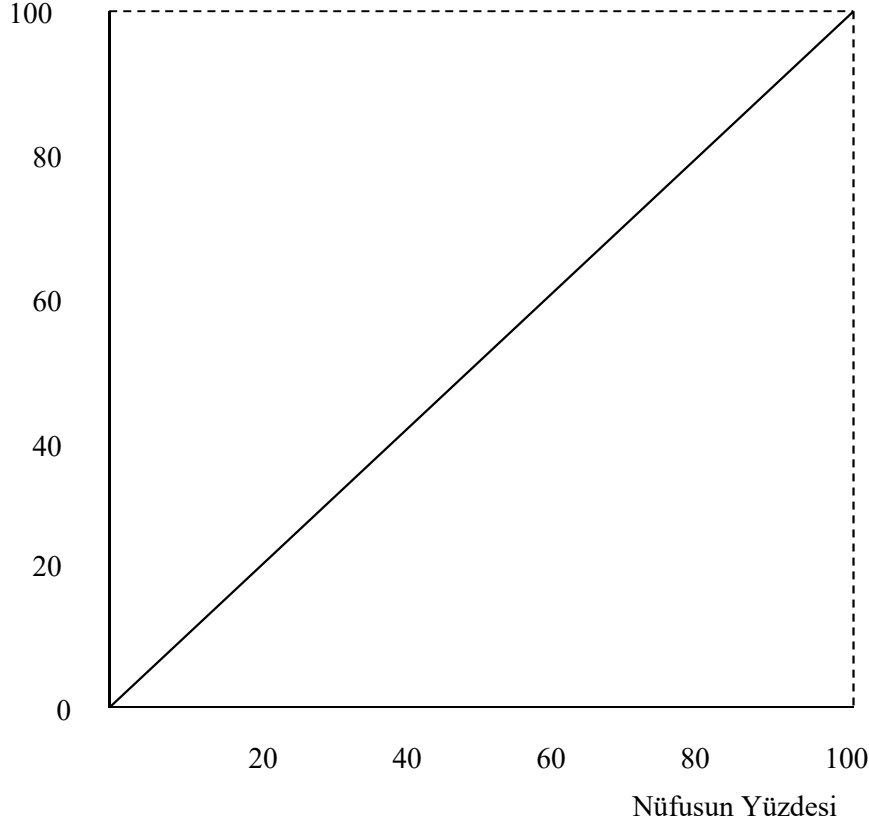
Kişilerin ya da hanehalklarının toplam gelirden aldıkları payı göstermektedir (Kirmanoğlu, 2011: 199-200).

Gelirin kişisel dağılımının belirlenmesinde **Lorenz eğrisi** ve bu eğri yardımıyla bulunan **Gini katsayısının** kullanımı oldukça yaygındır.

8.2. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı

Lorenz eğrisi, yüzdelik dilimlere ayrılan nüfusun her bir diliminin ülkedeki toplam gelirden aldığı payın belirlenmesinde kullanılmaktadır. Buna göre, örneğin, nüfusun en yoksul yüzde 5'inin, yüzde 10'unun vb. gelirden aldığı kümülatif pay, Lorenz eğrisi ile gösterilmektedir (Stiglitz, 2000: 120). Lorenz eğrisi, nüfus yüzdelik dilimlere ayrıldığında her dilimin gelirden aldığı yüzde payı gösteren oranların işaretlenmesi sonucu elde edilen noktaların oluşturduğu bir eğridir (Kirmanoğlu, 2011: 200). Aşağıdaki şekilde gelirin tam olarak eşit dağıldığı bir ekonomideki Lorenz eğrisi gösterilmektedir.

Gelirin Yüzdesi

Şekil 1: Mutlak Gelir Eşitliği Durumunda Lorenz Eğrisi

Kaynak: Stiglitz, 2000: 121.

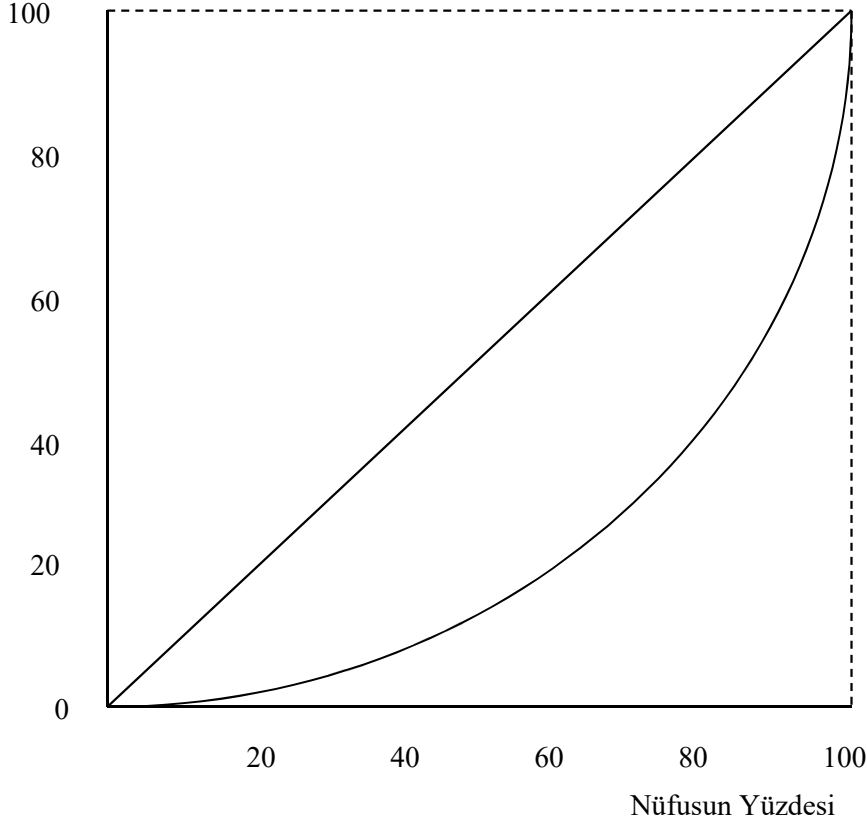
Yukarıdaki şekilde, mutlak gelir eşitliği durumundaki Lorenz eğrisi görülmektedir. Buna göre; nüfusun en yoksul yüzde 20'si gelirin yüzde 20'sini, en yoksul yüzde 40'ı gelirin yüzde 40'ını almaktadır ve tüm toplumda gelir eşit dağılmaktadır (Stiglitz, 2000: 121).

Ancak gerçek yaşamda Şekil 1'de gösterilen türde bir gelir dağılımı söz konusu değildir. Gerçekte Lorenz eğrisi, bu mutlak eşitliği gösteren doğrudan belirli bir sapma göstermektedir. Bu sapma, **Gini katsayısı** ile ölçülmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 200-201). Gini katsayısının yükselmesi gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığı anlamına gelmektedir.

Aşağıdaki şekilde, gelirin eşitsiz dağıldığı bir ekonomideki Lorenz eğrisi gösterilmektedir. Buna göre; örneğin, nüfusun en yoksul yüzde 20'lik dilimi gelirin yüzde 20'sinden daha azını, en yoksul yüzde 40'ı gelirin yüzde 40'ından daha azını elde etmektedir. Örneğin, gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu bir ekonomide, nüfusun en yoksul yüzde 80'ini gelirden çok küçük bir pay alırken, en zengin yüzde 5'i gelirin yüzde 80'ini elde ediyor olabilir. Gelir eşitsizliği arttıkça Şekil 2'de gösterilen doğru ile Lorenz eğrisi arasındaki alan genişleyecektir. Mutlak gelir eşitliği sağlandığında ise, Şekil 1'de gösterildiği gibi, bu alan sıfır

olacaktır (Stiglitz, 2000: 120-121).

Gelirin Yüzdesi

Şekil 2: Gelir Eşitsizliği Durumunda Lorenz Eğrisi

Kaynak: Stiglitz, 2000: 121.

Gini katsayısı, Şekil 2’de gösterilen 45 derecelik doğru ile Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, bütün üçgene bölünmesi ile bulunmaktadır. Bu katsayı, 0 ile 1 arasında bir değer alır ve 1’e yaklaştıkça gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığını gösterir (Kirmanoğlu, 2011: 201).

8.3. Faktörel Gelir Dağılımı

Faktörel ya da fonksiyonel gelir dağılımı, üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları paylar dikkate alınarak gelir dağılımının ölçülmesidir. Gelirin faktörel dağılımında; ücret, kâr, faiz ve rant gelirlerinin payları ölçülmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 202).

8.4. Devletin Gelir Dağılımına Müdahalesi

Devletin herhangi bir müdahalesi olmadan piyasanın işleyişi içinde ortaya çıkan gelir dağılımı, **birincil gelir dağılımı** olarak tanımlanmaktadır. Birincil gelir dağılımında, üretim

süreci sonucunda elde edilen gelir üretim faktörleri arasında dağıtılmıştır. Neoklasik yaklaşıma göre, tam rekabet koşulları sağlandığı durumda, üretim faktörleri marjinal verimlilikleri oranında gelirden pay almaktadırlar. Ancak piyasaların bu işleyiş mekanizması sonucunda ortaya çıkan gelir dağılımı adil bir dağılım olmayabilir. Bu durumda, devlet gelir dağılımına müdahale edebilir. Devletin gelir dağılımına müdahalesi, **gelirin yeniden dağılımı** veya **ikincil gelir dağılımı** olarak tanımlanmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 206).

Birincil gelir dağılımı aşamasında, devlet müdahalesi ağırlıklı olarak yasal düzenlemelerden oluşmaktadır. Devletin gelir dağılımına esas müdahale süreci, birincil gelir dağılımı aşamasından sonra başlamaktadır. Devletin, vergi ve sübvansiyon gibi mali araçları kullanarak, piyasada oluşan birincil gelir dağılımına müdahale etmesi mümkündür. Bu müdahale sonucunda ortaya çıkan yeni gelir dağılımı, yukarıda değinildiği gibi, ikincil gelir dağılımı olarak tanımlanmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 206).

8.4.1. Birincil Gelir Dağılımı Aşamasında Devlet Müdahalesi

Devlet, birincil gelir dağılımı aşamasında, düzenleyici bir rol üstlenmiştir; müdahaleler ağırlıklı olarak yasal düzenlemelerden oluşmaktadır. Bu kapsamdaki müdahalelerle, üretim faktörlerinin gelirden aldıkları paylar değiştirilebilir. Örneğin emek piyasasında bazı düzenlemeler yapılarak piyasaya herhangi bir müdahale yapılmadığı durumdan daha adil bir gelir dağılımına ulaşılabilir. Asgari ücretin belirlenmesi, bu aşamadaki müdahale türlerine örnek olarak gösterilebilir. Asgari ücretin belirlenmesine ilişkin yasal düzenleme ile üretim faktörlerinden emeğin milli gelirden aldığı pay yükselir ise, faktörel (fonksiyonel) gelir dağılımına müdahale edilmiş olur (Kirmanoğlu, 2011: 206).

8.4.2. İkincil Gelir Dağılımı Aşamasında Devlet Müdahalesi

Üretim faktörlerinin marjinal verimlilikleri oranında gelirden aldıkları paylarla ortaya çıkan birincil gelir dağılımını, devlet, çeşitli mali araçlar kullanarak değiştirebilir. Devletin gelir dağılımı eşitsizliğini gidermek amacıyla müdahale ederek daha adil bir gelir dağılımı oluşturması gelirin yeniden dağılımı olarak tanımlanmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 207).

Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi, ikincil gelir dağılımı aşamasında kullanılan başlıca araçlar; vergi gelirleri ve sübvansiyon harcamalarıdır. Örneğin, artan oranlı vergi tarifesi uygulanarak yüksek gelirlilerin daha fazla vergilendirilmesi söz konusu olabilir. Artan oranlı vergi tarifesi ile birlikte düşük gelirlilerin daha az vergi ödemesini sağlamak için bu kesimlere özel indirim uygulanması veya bu kesimlerin vergiden muaf tutulması ve sübvansiyon uygulanması da mümkün politika bileşimleridir. Bu müdahaleler, kişisel veya faktörel (fonksiyonel) gelir dağılımı dikkate alınarak gerçekleştirilebilir (Kirmanoğlu, 2011: 207).

Devletin gelirin yeniden dağılımına ilişkin müdahaleleri aşağıdaki biçimlerde gerçekleşebilir (Musgrave ve Musgrave, 1989: 11):

a. yüksek gelirli kesimlere artan oranlı vergi tarifesi, düşük gelirli kesimlere ise sübvansiyon uygulanması,

b. özellikle düşük gelirliilerin yararlandıkları kamu hizmetlerinin artan oranlı vergileme ile finanse edilmesi,

c. lüks malların vergilendirilmesi buna karşılık ağırlıklı olarak düşük gelirliilerin tükettikleri mallar için sübvansiyon uygulanması.

Devlet, gelir dağılımını iyileştirmek ve yoksulluğu önlemek için vergi gelirlerinin yanısıra sosyal güvenlik harcamalarını kullanabilir. Sosyal yardımlar ve sosyal sigorta harcamaları birlikte sosyal güvenlik harcamalarını oluşturmaktadır. Sosyal yardımlar, aynı ve nakdi yardımlardan oluşmaktadır. Devletin, belirli bir düzeyin altında gelir elde eden kesimlere gıda vb. yardımları aynı; kira yardımı vb. yardımları ise nakdi yardımlardır. Sosyal güvenlik harcamalarının önemli bir unsuru olan sosyal sigorta harcamaları ise, çeşitli riskler karşısında kişileri koruma amacıyla sağlanan sigorta hizmetlerine ilişkin harcamalardan oluşmaktadır. Sosyal sigorta harcamalarının başlıca örnekleri arasında emeklilik sigortası ve işsizlik sigortası sayılabilir (Kirmanoğlu, 2011: 207).

Sosyal güvenlik harcamalarına sağlık ve eğitim harcamaları da eklendiğinde, kamu kesiminin sosyal harcamalarının düzeyi belirlenmiş olacaktır. Sosyal harcamaların yüksek olması, devletin gelirin yeniden dağılımında önemli bir işleve sahip olduğunun da göstergesidir. Sosyal harcamaların payının yüksek olduğu ülkelerde gelir dağılımı eşitsizliğinin daha düşük düzeylerde olduğu dikkat çekmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 207-208).

Örneğin, sosyal harcamaların gayri safi yurtiçi hâsıla içindeki payının en yüksek düzeyde olduğu ülkelerden İsveç'te, Gini katsayısı, dünyadaki en düşük değerler arasındadır (bkz. Kirmanoğlu, 2011: 201; 208).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Gelirin kişisel dağılımı ile faktörel dağılımı arasındaki temel farkı açıklayınız.
- 2) Lorenz eğrisi ile Gini katsayısı arasındaki ilişkiyi açıklayınız.
- 3) Mutlak gelir eşitliği sağlandığı durumda Gini katsayısı hangi değeri alır? Açıklayınız.
- 4) Birincil gelir dağılımı aşamasında devlet müdahalesi hangi şekillerde gerçekleşebilir?
- 5) İkincil gelir dağılımı aşamasındaki devlet müdahalesi türlerini açıklayınız.

9. MALİYE POLİTİKASI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

9.1. Maliye Politikasına İlişkin Temel Kavramlar

9.1.1. Fiyat İstikrarının Sağlanması Amacı

9.1.2. Tam İstihdamın Sağlanması Amacı

9.1.3. Enflasyon Ve İşsizlik İlişkisi

9.1.4. Stagflasyon

9.2. Maliye Politikası Araçları

9.2.1. Kamu Harcamaları

9.2.2. Kamu Gelirleri

9.2.3. Borçlanma

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Bu bölümde maliye politikasına ilişkin temel kavramlar ve maliye politikası araçları incelenecektir. Maliye politikasının en önemli amaçlarından biri ekonomik istikrarın sağlanmasıdır. Bu noktadan hareketle ekonomik istikrarın sağlanması hedefinin temel bileşenleri olan fiyat istikrarının ve tam istihdamın sağlanması amaçları üzerinde durulacaktır. Ardından enflasyon ve işsizlik ilişkisine değinilerek 1970'lerden sonra ortaya çıkan stagflasyon olgusu karşısında dönemin iktisat politikalarının yeterliliğine ilişkin tartışmalara yer verilecektir. Son olarak, kamu harcamaları, kamu gelirleri ve borçlanma şeklinde sıralanabilecek olan temel maliye politikası araçları kısaca incelenecektir.

9.1. Maliye Politikasına İlişkin Temel Kavramlar

Maliye politikası, çok genel olarak, temel makroekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi amacı ile kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin miktar ve bileşiminde yapılan değişiklikleri kapsamaktadır (Ataç vd., 2004: 25). Maliye politikasının en önemli amaçlarından biri ekonomik istikrarın sağlanmasıdır.

Devletin ekonomideki rolünü üç temel mali fonksiyon çerçevesinde açıklayan Musgrave'e göre; söz konusu fonksiyonlardan önceki bölümlerde ele almış olduğumuz kaynak dağılımı ve gelir dağılımına ilişkin olanlar mikroekonomik araçların kullanımını; bu bölümden itibaren üzerinde duracağımız istikrar sağlama fonksiyonu ise makroekonomik araçların kullanımını gerektirmektedir. İstikrar sağlamaya dönük makroekonomik politikaların amaçları şu şekilde sıralanabilir (Musgrave ve Musgrave, 1989: 11-12):

- a. yüksek bir istihdam düzeyine ulaşılması,
- b. fiyat istikrarının sağlanması,
- c. ödemeler dengesi açığının kapatılması,
- d. ekonomik büyümenin sağlanması.

Maliye politikası, ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla kullanılan makroekonomik politikaların temel bileşenlerinden biridir (Ataç vd., 2004: 23).

9.1.1. Fiyat İstikrarının Sağlanması Amacı

Fiyat istikrarının sağlanması ve korunması, maliye politikası uygulamalarının temel hedeflerinden bir tanesidir. Fiyatlar genel seviyesindeki sürekli dalgalanmaların önlenmesi fiyat istikrarının korunması kavramı ile ifade edilmektedir. Fiyatlar genel seviyesindeki sürekli dalgalanmalar; enflasyon ve deflasyon durumları olmak üzere iki şekilde ortaya çıkabilir. Fiyatlar genel seviyesinin sürekli yükselmesi enflasyon; sürekli düşmesi ise deflasyon olarak adlandırılmaktadır (Ataç vd., 2004: 26).

Fiyat istikrarının sağlanması, enflasyon veya deflasyon ile mücadele edilmesi amacını taşımaktadır. Ancak, özellikle 1970'li yıllar sonrasında enflasyon önemli bir ekonomik sorun olarak ortaya çıktığından, günümüzde, fiyat istikrarının sağlanması ve korunması amacı, genellikle, enflasyonist durumlarda ekonomiye müdahale tartışmalarını içermektedir (Ataç vd., 2004: 26).

9.1.2. Tam İstihdamın Sağlanması Amacı

Bir ekonomideki tüm üretim faktörlerinin tam olarak kullanılması durumu tam istihdam olarak adlandırılmaktadır. Ancak genellikle, hem teoride hem de uygulamada, emeğin istihdam durumuna odaklanılmaktadır. Bu kapsamda, bir ekonomide çalışma isteği ve yeteneği olan her kişinin, cari ücret ve çalışma koşullarında üretim sürecine katılması tam istihdam olarak

tanımlanmaktadır (Ataç vd., 2004: 26).

Ancak, kaynakların tam olarak kullanılması ile kastedilen tüm kaynakların yüzde 100 oranında istihdamı değildir. Tam istihdam, arızı unsurlar dikkate alınarak, işsizlik oranının normal kabul edilen bir düzeyde olduğu istihdam düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, friksiyonel işsizlik, tam istihdamın sağlanmasına engel değildir. Tam istihdam durumunda mevcut olan bu işsizlik, doğal işsizlik oranı olarak tanımlanmaktadır (Ataç vd., 2004: 26-27).

Friksiyonel işsizlik, kişilerin iş değiştirmeleri ve yeni iş aramaları nedeniyle ortaya çıkan bir işsizlik türüdür (Ataç vd., 2004: 27). Bu işsizlik türünü tanımlamak için friksiyonel işsizlik yanında arızı işsizlik kavramı da kullanılmaktadır.

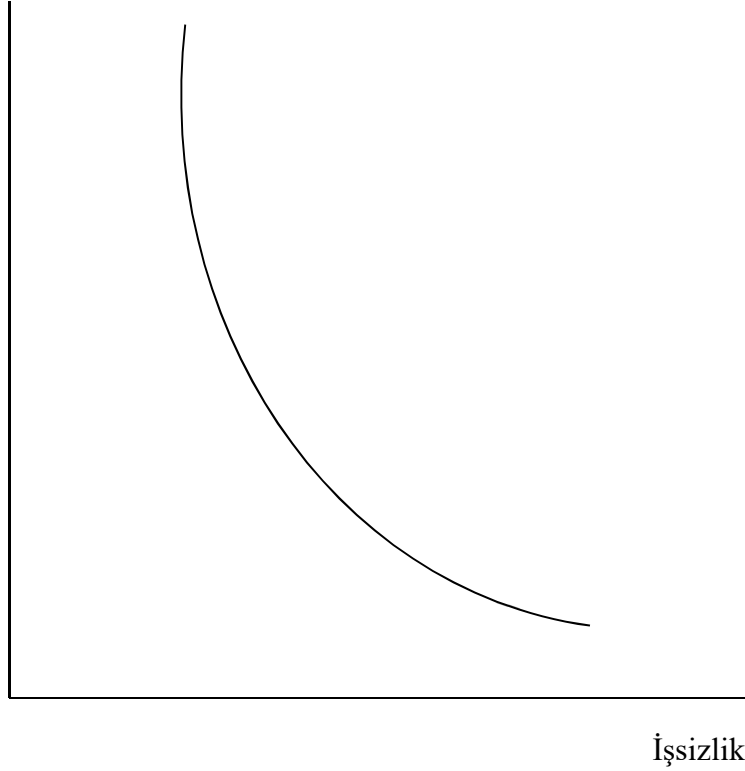
9.1.3. Enflasyon ve İşsizlik İlişkisi

Hatırlayacağımız gibi devletin mali fonksiyonlarından istikrar sağlama fonksiyonu; tam istihdamın ve fiyat istikrarının birarada sağlanması hedefi üzerine kuruludur. Ancak çoğu kez bu hedeflerin aynı anda gerçekleştirilmesi oldukça güçtür. Tam istihdam ve fiyat istikrarı hedefleri arasında bir değişim oranı belirlenebileceği noktasından hareketle bu iki değişken arasındaki ilişki Phillips eğrisi yardımı ile incelenmiştir (Ataç vd., 2004: 27).

Phillips eğrisi, kısa-dönemde işsizlik oranı ve parasal ücretlerin artış oranı arasındaki değişim oranını göstermektedir (Samuelson, 1980: 777).

Enflasyon ve işsizlik oranı arasındaki negatif yönlü ilişkiye dikkat çeken Phillips eğrisi, 1970'li yıllardan başlayarak enflasyon ve işsizliğin birarada görülmesi ile birlikte eleştirilere konu olmuştur. Stagflasyon adı verilen bu durum, ilerleyen kısımlarda daha detaylı olarak ele alınacaktır. Burada kısaca, 1970'li yıllara dek iktisat politikası hedefleri ile bağlantılı biçimde enflasyon ve işsizliğin -bu iki değişken arasında değişim oranından yararlanılarak- kontrol altında tutulabileceği düşüncesinin yaygın olduğunu; ancak stagflasyon olgusu ile birlikte bu temeldeki bir uygulamanın enflasyonu ve/veya işsizliği azaltmak yerine daha da şiddetlendireceğinin ortaya çıktığını belirtelim. Bu süreçte Keynesyen yaklaşımın ekonomik problemlere ilişkin açıklamaları çeşitli eleştirilere konu olmuştur.

Enflasyon

Şekil 1: Phillips Eğrisi

Tam istihdam ve fiyat istikrarı hedeflerinin birarada gerçekleştirilememesine faktör ve mal piyasalarındaki eksik rekabet koşullarının neden olduğu ileri sürülmektedir. Phillips eğrisi, kısa dönemde yüksek bir işsizlik oranında enflasyon oranının düşük olduğunu; işsizlik oranındaki bir düşüşün ise yüksek bir enflasyon oranı pahasına elde edildiğini göstermektedir. Yukarıda fiyat istikrarı ve tam istihdam amaçları arasındaki değişim oranından bahsedilirken, ekonomideki karar alıcıların enflasyon ve işsizlik gibi iki olumsuz durumdan birini seçmeleri ya da ikisi arasında bir uzlaşma sağlamaları gerekliliği kastedilmektedir (Ataç vd., 2004: 27).

1960'lı yıllarda, enflasyon oranında kabul edilebilir düzeyde bir artış pahasına işsizlik oranının düşürülebileceği görüşü yaygındı. Bu çerçevede, maliye politikası uygulamalarının, uygun bir enflasyon ve işsizlik oranına ulaşılmasında işlevsel olacağı düşünülmekte idi. Bu yaklaşıma göre, devletin vergileri azaltması durumunda kullanılabilir gelir artacağından harcamalar artacak, işsizlik oranı düşecektir. Tam istihdam ve fiyat istikrarı hedefleri arasındaki değişim oranı nedeniyle, işsizlikteki azalma ancak yüksek enflasyon pahasına sağlanabilecektir (Ataç vd., 2004: 27-28).

Monetarist iktisatçılar, işsizlik ve enflasyon arasındaki negatif yönlü ilişkinin uzun dönemli olup olmadığı üzerinde durmuşlardır. Keynesyen iktisatçılar tarafından yaygın kabul gören bu yaklaşımı eleştirmişlerdir. Çünkü monetaristlere göre, işsizlik ve enflasyon arasında

ancak kısa dönem için geçerli olabilecek bu negatif ilişki, uzun dönemde geçerli değildir. Kısa dönemde maliye politikası aracılığıyla talebin artırılmasının fiyat artışları ile birlikte işsizlik oranını düşürebileceği; ancak, uzun dönemde bu politikanın sonucunun daha yüksek oranlı bir enflasyon olacağı ileri sürülmektedir. Özetle, işsizliği azaltmak amacıyla toplam talebin artırılması; uzun dönemde, fiyatları artıracaktır. Yüksek işsizlik ve enflasyonun birarada görüldüğü 1970’li yıllarla birlikte, Phillips eğrisinin açıklayıcılığı tartışma ve eleştiri konusu olmuştur (Ataç vd., 2004: 28).

9.1.4. Stagflasyon

1970’li yıllarda ortaya çıkan stagflasyon olgusu; durgunluk ve enflasyonun birarada görülmesidir. Böylece istikrar sağlama fonksiyonunun temel amaçları olarak sayılan fiyat istikrarının ve tam istihdamın sağlanmasının güçlüğü ortaya çıkmıştır. 1970’lerden önce, bir ekonomide enflasyon ya da durgunluğun olabileceği; ancak, bu iki durumun birarada gerçekleşmeyeceği düşünülmekteydi. Oysa günümüzde işsizlik ve enflasyon yapısal bir nitelik kazanmıştır (Ataç vd., 2004: 28).

9.2. Maliye Politikası Araçları

İktisat politikalarının temel amacı, ekonomik refahın ençoklaştırılması şeklinde tanımlanabilir. Ekonomik refah kavramı hem oldukça geniş hem de soyut nitelikte olduğundan uygulama açısından daha somut amaçlar üzerinde durulmaktadır. Ekonomik istikrarın sağlanması, tam istihdama ulaşılması, büyüme hızının artırılması ve gelir dağılımı eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması şeklinde daha somut hedeflerden bahsedilebilir (Tanzi, 1991: 9-12’den aktaran Pınar, 2006: 23; 2009: 70).

Maliye politikası araçları üç temel başlıkta incelenebilir (Pınar, 2006: 33; 2009: 70):

a. Kamu harcamaları

b. Kamu gelirleri

c. Borçlanma

Aşağıda maliye politikası araçları kısaca incelenecektir. Maliye politikası araçlarının farklı ekonomik konjonktürlerde nasıl kullanılabilecekleri ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

9.2.1. Kamu Harcamaları

Kamu harcamalarını, kısaca, kamusal faaliyetlerin yürütülebilmesi için yapılan harcamalar şeklinde tanımlamak mümkündür. Kamu harcamaları, kamu hizmetlerinin yürütülmesinin bir gereği olduğu kadar bir iktisat politikası aracı olarak da kullanılabilir. Kamu harcamalarının bileşiminde ve toplam miktarında yapılacak değişiklikler iktisat politikası aracı olarak işlevsel olacaktır. Örneğin, ekonomik daralma dönemlerinde yetersiz düzeydeki talebi artırmak için daha fazla kamu harcaması yapılabilir. Tam tersi, talep baskısının olduğu enflasyonist dönemlerde ise, talebi düşürmek amacı ile kamu harcamaları azaltılabilir. Kamu

harcamalarının azaltılması sürecinde bazen yalnızca bir harcamanın kısılması bazen de belirli bir harcamadan vazgeçilmesi söz konusu olabilir. İlk duruma örnek olarak kamu kesiminde ücretlerin düşürülmesi, ikinci duruma örnek olarak ise belirli bir alana yapılacak yatırımdan vazgeçilmesi gösterilebilir (Pınar, 2006: 33-34; 2009: 71).

9.2.2. Kamu Gelirleri

Kamu gelirleri, kamu harcamalarının finansmanı amacı ile kullanılmakla birlikte aynı zamanda önemli bir maliye politikası aracıdır. Kamu gelirlerinin çok önemli bir kısmını vergi gelirleri oluşturduğundan, burada vergilerin maliye politikası aracı olarak etkileri üzerinde durulacaktır.

Kamu harcamalarının finansmanının en önemli unsuru olan vergiler, ekonomik birimlerin davranışları üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Dolayısıyla vergiler yalnızca kamu harcamalarının finansman aracı olarak değil, ekonomiye müdahale aracı olarak da kullanılabilir. Ekonomik kararları etkilemek amacı ile vergilerin kullanımının en yaygın örnekleri şunlardır (Pınar, 2006: 36; 2009: 71):

a. Belirli bir malın tüketimini kısmak için söz konusu mal yüksek oranda vergiye tabi tutulabilir.

b. Belirli alanlarda yatırımı teşvik etmek için bu alanlarda vergi muafiyeti tanınabilir.

Ekonomik durgunluk dönemlerinde, vergiler azaltılarak kullanılabilir gelirin artışı sayesinde talep artırılabilir. Enflasyonist dönemlerde ise, talebi düşürmek amacı ile vergiler artırılabilir.

9.2.3. Borçlanma

Kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasında oluşan herhangi bir dengesizlik yani bütçe açığı durumunda devlet borçlanma yoluna gidebilir. Borçlanmanın, aynı zamanda, iktisat politikası aracı olarak da kullanılması mümkündür. Nasıl ki kamu harcamaları ve vergi gelirleri birer maliye politikası aracı olarak işlevsel olabiliyorlar ise, bütçe dengesi de maliye politikası aracı olarak kullanılabilir. Örneğin, ekonominin daralma dönemlerinde açık bütçe politikaları sayesinde genişleyici bir etki meydana getirilerek ekonomik canlanma sağlanabilir; tam tersi durumda, enflasyonist dönemlerde ise, bütçe fazlası hedeflenerek daraltıcı bir etki meydana getirilebilir. Söz konusu açık bütçe veya sıkı maliye politikalarında kamu harcamaları ve vergiler yanında borçlanma da ayrı bir araç olarak kullanılabilir. Örneğin, talep fazlası olan enflasyonist dönemlerde tüketimi azaltmak amacıyla devlet iç borçlanmayı artırabilir. Bu durumda beklenti, faiz oranlarına bağlı olarak, kişilerin bugünkü tüketimlerini geleceğe ertelemeleri ve devlete borç vermeleridir. Ekonomik daralma dönemlerinde ise, önceki dönemlerde alınmış olan borçların anapara ve faiz ödemeleri yapılarak talep artışı sağlanabilir (Pınar, 2006: 40; 2009: 71-72).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Ekonomik istikrarın sağlanması için uygulanan iktisat politikalarının temel amaçlarını açıklayınız.
- 2) Friksiyonel işsizlik hangi durumlarda ortaya çıkmaktadır?
- 3) Monetarist yaklaşımın Phillips eğrisinin geçerliliği ile ilgili temel tartışmalarını kısaca açıklayınız.
- 4) Maliye politikası araçları nelerdir?
- 5) Ekonomik durgunluk dönemlerinde maliye politikası araçları nasıl kullanılabilir?

10. EKONOMİK İSTİKRAR VE MALİYE POLİTİKASI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

10.1. Maliye Politikası ve Çarpan Mekanizması

10.2. Örnek Sorular ve Çözümleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Dokuzuncu bölümde, devletin ekonomik istikrarı sağlama fonksiyonunun temel bileşenleri ve maliye politikası araçları kısaca değerlendirilmiştir. Bu bölümde ise, ekonomik istikrar ve maliye politikası ilişkisi daha detaylı olarak ele alınacaktır. Maliye politikası araçlarının ekonomi üzerindeki etkileri incelenecektir. Çarpan mekanizmasının işleyişine ilişkin örnek sorular yardımı ile kamu harcamaları ve vergilerin ekonomik istikrarın sağlanmasındaki rolleri açıklanmaya çalışılacaktır.

10. EKONOMİK İSTİKRAR VE MALİYE POLİTİKASI

Bir önceki bölümde maliye politikasına ilişkin temel kavramlar üzerinde durularak, devletin ekonomik istikrarı sağlama fonksiyonunun başlıca bileşenleri ve maliye politikası araçları kısaca değerlendirilmiştir. Bu bölümde ise, ekonomik istikrar ve maliye politikası ilişkisi daha detaylı olarak incelenecektir. Maliye politikası araçlarının ekonomi üzerindeki genişletici veya daraltıcı etkileri çarpan mekanizması yardımı ile gösterilmeye çalışılacaktır. Çarpan mekanizmasına ilişkin örnek sorular yardımı ile kamu harcamaları ve vergilerin milli gelir üzerindeki etkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

1929 Krizinin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sorunlar karşısında gelişen Keynesyen yaklaşımda, piyasaların kendiliğinden dengeye ulaşabileceği görüşü eleştirilerek talep yetersizliği sorununa dikkat çekilmiştir. Bu yaklaşımda, temel sorun talep yetersizliği olarak tanımlandığından toplam talebi artıracak mekanizmalara odaklanılmıştır. Keynesyen yaklaşıma göre, toplam talebin tam istihdam gelir düzeyini sağlayacak düzeyde olması amacı ile devlet, kamu harcamaları ve vergiler gibi maliye politikası araçlarını kullanarak ekonomiye müdahale edebilir. Böylece toplam talep düzeyi ve dolayısı ile milli gelir artırılabilir (Ataç vd., 2004: 43).

10.1. Maliye Politikası ve Çarpan Mekanizması

Bu alt bölümde, maliye politikası araçları kullanılarak milli gelir düzeyinin nasıl değiştirilebileceği üzerinde durulacaktır. Bu amaçla; ekonomik daralma dönemlerinde genişletici, enflasyonist dönemlerde ise daraltıcı etkinin ortaya çıkışında çarpan mekanizmasının etkisi değerlendirilecektir. Diğer bir ifade ile kamu harcamalarında ve vergilerde yapılacak değişikliklerin milli gelir üzerindeki etkileri çarpan mekanizması yardımı ile incelenecektir.

Kamu harcamaları, ülke ekonomisinin toplam harcamalarının önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Aşağıda, kamu harcamalarında yapılacak değişikliklerin çarpan mekanizmasının işleyişi sayesinde milli gelirden meydana getireceği etki incelenecektir. Söz konusu etkiyi ortaya koymak için önce, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) harcamalar cinsinden gösterilecektir (Pınar, 2006: 45).

Kapalı ekonomi varsayımı altında harcamalar cinsinden GSYH:

$$Y = C + I + G \quad (I)$$

(I) numaralı denklikte;

Y: Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH),

C: Özel tüketim harcamaları,

I: Özel yatırım harcamaları,

G: Kamu harcamalarıdır.

Bu modelde, yatırım miktarı (I_0) ve kaynak kullanan kamu harcamaları (G_0) otonom olarak alınmaktadır (Ataç vd., 2004: 43).

Hatırlayacağınız gibi, ekonomik sınıflandırmaya göre kamu harcamaları üç grupta incelenebilir:

- a. cari harcamalar ya da tüketim harcamaları,
- b. yatırım harcamaları,
- c. transfer harcamaları.

Ekonomik sınıflandırmaya göre kamu harcamaları, cari dönem içinde tüketilen mal ve hizmetler için yapılan cari harcamalar; üretim altyapısını güçlendirmek amacıyla gerçekleştirilen yatırım harcamaları; ya da transfer harcamaları şeklinde gerçekleşebilir. Hem cari harcamalarda hem de yatırım harcamalarında çarpan mekanizmasının milli gelir üzerindeki etkisi aynı olacaktır; çünkü bu harcamalar cari dönemde mal ve hizmet alımlarına yönelmektedir (Pınar, 2006: 45). Cari harcamalar ve yatırım harcamaları, aynı zamanda, reel harcamalar olarak da adlandırılmaktadır. Transfer harcamalarının milli gelir üzerindeki etkisi ise, hem etkinin büyüklüğü hem de zamanlaması açısından, reel harcamalardan farklıdır. Söz konusu farklılık, temel olarak, reel harcamaların talep üzerindeki etkisinin doğrudan, transfer harcamalarının etkisinin ise dolaylı olarak ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır.

Öncelikle cari harcamalarda ve yatırım harcamalarında yapılacak bir değişikliğin milli gelir üzerindeki etkisini gösterelim. Transfer harcamalarının ve vergilerin olmadığı bir durumda, cari harcamaların ve/veya yatırım harcamalarının milli gelir üzerindeki etkisini belirlemek üzere, tüketim, gelirin bir fonksiyonu olarak aşağıdaki gibi gösterilebilir (Pınar, 2006: 45):

$$C = C_0 + cY \quad (II)$$

C_0 : Otonom tüketim düzeyi

c : Marjinal tüketim eğilimi ($0 < c < 1$)

*Gelir düzeyinden bağımsız gerçekleşen tüketim miktarına **otonom tüketim** adı verilmektedir.*

II numaralı denklik I numaralı denklikte yerine koyulduğunda;

$$Y = C_0 + cY + I_0 + G_0$$

$$Y - cY = C_0 + I_0 + G_0$$

$$Y (1 - c) = C_0 + I_0 + G_0$$

$$Y = \frac{1}{1 - c} (C_0 + I_0 + G_0)$$

elde edilecektir.

Yukarıda görüldüğü gibi; özel tüketim ve özel yatırım harcamalarına benzer şekilde, kamu harcamalarında meydana gelen bir değişim (ΔG), milli geliri $\frac{1}{1 - c}$ katsayısı kadar etkileyecektir. Örneğin, marjinal tüketim eğiliminin (c) 0,80 olduğu durumda çarpan katsayısı; $\frac{1}{1 - 0,80} = 5$ olacaktır (Pınar, 2006: 46). Çarpan katsayısının 5 olması; kaynak kullanan kamu harcamalarının 1 birim artırılması durumunda milli gelir üzerinde 5 birim (1×5) genişletici etki ortaya çıkacağını göstermektedir.

Cari harcamalar ve yatırım harcamaları yanında bir diğer kamu harcaması türü olan transfer harcamaları ve kamu gelirlerinin en önemli bileşeni olan vergiler de maliye politikası aracı olarak kullanılabilir (Pınar, 2006: 46).

Kaynak kullanan kamu harcamalarından farklı olarak, transfer harcamaları, doğrudan mal ve hizmet alımına yönelmemektedir. Transfer harcamalarında yapılan bir değişiklik kullanılabilir geliri etkilemektedir (Pınar, 2006: 46). Örneğin, transfer harcamalarının artırılması, kullanılabilir gelirin artması sonucunda marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak milli gelirden genişleyici etkiye yol açabilmektedir. Benzer şekilde vergiler de, kullanılabilir geliri etkilemektedir; vergilerdeki bir azalma kullanılabilir geliri artırırken, vergilerdeki bir artış kullanılabilir geliri azaltmaktadır. (Pınar, 2006: 46). Örneğin vergilerde meydana gelen bir artış, kullanılabilir gelirin azalması sonucunda marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak milli gelirden daralmaya yol açabilmektedir.

Bu durumda kullanılabilir geliri aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

$$Y_d = Y + Tr - T$$

Yukarıdaki denklikte;

Y_d : Kullanılabilir gelir,

Tr : Transfer harcamaları,

T : Vergilerdir.

Kaynak kullanan kamu harcamalarındaki bir değişikliğin milli gelir üzerindeki etkisini belirlerken transfer harcamalarının ve vergilerin olmadığı varsayımını yapmıştık. Şimdi ise, modele transfer harcamaları ve vergiler eklenecektir. Modelde, transfer harcamaları (Tr_0) ve

vergiler (T_0) otonom olarak alınmaktadır. (Ataç vd., 2004: 45). Böylece kullanılabilir gelirin bir fonksiyonu olarak tüketimi aşağıdaki şekilde gösterebiliriz:

$$C = C_0 + cY_d$$

$$C = C_0 + c(Y + Tr_0 - T_0)$$

Yukarıdaki denklik (I) numaralı milli gelir denkleğinde yerine koyularak Y için çözüldüğünde;

$$Y = \frac{1}{1-c} (C_0 + cTr_0 - cT_0 + I_0 + G_0)$$

elde edilecektir.

Yukarıdaki denkliği şu şekilde düzenlememiz mümkündür:

$$Y = \frac{1}{1-c} (C_0 + I_0 + G_0 + cTr_0 - cT_0)$$

Buna göre;

a. Cari harcamalarda ve yatırım harcamalarında meydana gelen bir değişim, milli gelir üzerinde $\frac{1}{1-c}$ kadar etki yapacaktır. Yani;

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta G$$

b. Transfer harcamalarında meydana gelen bir değişim, milli gelir üzerinde $\frac{c}{1-c}$ kadar etki yapacaktır. Yani;

$$\Delta Y = \frac{c}{1-c} \Delta Tr$$

c. Vergilerde meydana gelen bir değişim, milli gelir üzerinde $-\frac{c}{1-c}$ kadar etki yapacaktır. Yani;

$$\Delta Y = -\frac{c}{1-c} \Delta T$$

Cari harcamalar ve yatırım harcamaları ile karşılaştırıldığında transfer harcamalarının milli gelir üzerindeki genişletici etkisinin daha zayıf olduğu görülmektedir. Örneğin, marjinal tüketim eğilimi 0,80 iken 100 birim değerinde kaynak kullanan kamu harcaması milli gelir üzerinde 500 birim (100×5) değerinde; 100 birim değerinde transfer harcaması ise 400 birim

(100×4) değerinde genişletici etki meydana getirecektir. Transfer harcamalarının etkisinin daha zayıf olmasının nedeni; cari harcamalar ve yatırım harcamaları doğrudan mal ve hizmet alımına yöneldiklerinden harcama geręekleřtięi anda talepte artış sağlanmasına karşın, transfer harcamalarının kullanılabilir geliri artırmasının talep üzerindeki etkisinin dolaylı olmasıdır. Vergilerin daraltıcı etkisi ise, kullanılabilir gelirin azalmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Vergilerin artırılmasının milli gelir üzerindeki etkisi - $\frac{c}{1-c}$ kadar olacaktır. Örneğin, marjinal tüketim eğilimi 0,80 iken 100 birimlik bir vergi artışı, milli gelir üzerinde 400 birim (1×400) daraltıcı etki meydana getirecektir (Pınar, 2006: 46-47).

Aşağıda çarpan mekanizması ile ilgili örnek sorular ve çözümleri bulunmaktadır. Sorular, bazı küçük değişiklikler yapılarak, Görgün (1994: 93-94)'den aktarılmıştır.

10.2. Örnek Sorular ve Çözümleri

1. Kapalı bir ekonomide marjinal tüketim eğiliminin 0,80 olduğu varsayımı altında; kaynak kullanan kamu harcamalarının (G) 75.000.000 TL artırılması durumunda, milli gelirde meydana gelecek değişimi hesaplayınız (Görgün, 1994: 93).

Çözüm

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta G$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1-0,80} 75.000.000$$

$$\Delta Y = \frac{1}{0,20} 75.000.000$$

$$\Delta Y = 375.000.000$$

Marjinal tüketim eğilimi 0,80 olan kapalı bir ekonomide kaynak kullanan kamu harcamalarının 75.000.000 TL artırılması durumunda milli gelirden 375.000.000 TL artış sağlanır.

2. Kapalı bir ekonomide marjinal tüketim eğiliminin 0,80 olduğu ve yüzde 10 oranında genel bir gelir vergisi uygulandığı varsayımı altında; kaynak kullanan kamu harcamalarının (G) 75.000.000 TL artırılması durumunda, milli gelirden meydana gelecek değişimi hesaplayınız (Görgün, 1994: 94).

Çözüm

$$Y = C + I + G$$

$$C = C_0 + cY_d$$

$$Y_d = Y - tY$$

Y_d : Kullanılabilir gelir,

t: Vergi oranı

Bu durumda;

$$Y = C_0 + cY_d + I + G$$

$$Y = C_0 + c(Y - tY) + I + G$$

$$Y = C_0 + cY - c tY + I + G$$

$$Y - cY + c tY = C_0 + I + G$$

$$Y(1 - c + ct) = C_0 + I + G$$

$$Y = \frac{1}{1 - c + ct} (C_0 + I + G)$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c + ct} \Delta G$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - 0,8 + 0,08} 75.000.000$$

$$\Delta Y = 267.857.142$$

Marjinal tüketim eğilimi 0,80 olan ve yüzde 10 oranında genel bir gelir vergisi uygulanan kapalı bir ekonomide kaynak kullanan kamu harcamalarının 75.000.000 TL artırılması durumunda milli gelirden 267.857.142 TL artış sağlanır.

Dikkat edileceği gibi, her iki örnekte de kamu harcamalarındaki artış aynı miktarda olduğu halde; ikinci örnekte yüzde 10 oranında uygulanan gelir vergisinin kullanılabilir geliri azaltması nedeni ile milli gelir üzerindeki genişletici etki daha düşük olmuştur.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

1) Kullanılabilir kişisel gelir 60.000.000 TL, marjinal tüketim eğilimi 0,90 ve tüketicinin otonom kısmı 20.000.000 TL ise, toplam tüketim harcaması ne kadardır?

2) Marjinal tüketim eğilimi 0,70 iken, 100 birim değerindeki kamu yatırım harcamasının milli gelir üzerindeki etkisi hangi yönde ve ne kadar olur?

3) Marjinal tüketim eğilimi 0,70 iken, 100 birim değerindeki transfer harcamasının milli gelir üzerindeki etkisi ne kadardır? Kamu yatırım harcamasının milli gelir üzerindeki etkisi ile transfer harcamasının milli gelir üzerindeki etkisi arasındaki farklılık nasıl açıklanabilir?

4) Vergilerin artırılmasının milli gelir üzerindeki etkisini çarpan katsayısı yardımı ile gösteriniz.

5) Transfer harcamaları çarpanı ile vergi çarpanını milli gelir üzerindeki etkileri açısından değerlendiriniz.

11. DENK BÜTÇE ÇARPANI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

11.1. Otomatik İstikrar Sağlayıcılar

11.1.1. Kamu Harcamaları

11.1.2. Vergiler

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Bu bölümde, öncelikle, denk bütçe çarpanı üzerinde durulacaktır. Denk bütçe çarpanının milli gelir üzerindeki etkisi gösterilecektir. Ardından otomatik istikrar sağlayıcılar konusu kavramsal ve uygulamaya ilişkin boyutları açısından ele alınacaktır. Bu kapsamda, kamu harcamalarının ve vergilerin otomatik istikrar sağlayıcı olarak işlevleri incelenecektir.

11. DENK BÜTÇE ÇARPANI

Bir önceki bölümde çarpan mekanizmasının işleyişinin milli gelir düzeyinde meydana getirdiği değişimler incelenmiştir. Bu kapsamda maliye politikası araçlarının genişletici ve/veya daraltıcı etkilerine ilişkin örnek sorular çözülmüştür. Bu alt bölümde ise, denk bütçe çarpanı incelenecektir.

Denk bütçe çarpanı, kamu harcamalarındaki artışın vergi gelirleri ile finanse edilmesi durumunda, milli gelir üzerindeki genişletici etkinin kamu harcamalarındaki artışa eşit olacağını göstermektedir. Denk bütçe çarpanı konusu bütçe denklığı kavramı ile karıştırılabilmektedir. Ancak, denk bütçe çarpanı, bütçenin denk olması anlamına gelmemektedir; kamu harcamalarındaki değişimin vergilerdeki değişime denk olduğu durumda ($\Delta G_0 = \Delta T_0$), milli gelir üzerindeki genişletici etkiyi göstermektedir (Ataç vd., 2004: 44).

Kaynak kullanan kamu harcamaları (G), milli gelir üzerinde $\frac{1}{1-c}$ kadar genişletici etkiye, vergiler (T) ise, $\frac{c}{1-c}$ kadar daraltıcı etkiye sahip olduğundan; kamu harcamalarındaki değişimin vergi gelirlerindeki değişime eşit olması ($\Delta G = \Delta T$) durumunda, milli gelir üzerindeki net etki aşağıdaki şekilde gösterilebilir (Pınar, 2006: 47):

$$\frac{1}{1-c} - \frac{c}{1-c} = \frac{1-c}{1-c} = 1$$

Denk bütçe çarpanının değeri 1'dir. Yani, 100 birim değerindeki kamu harcaması 100 birim değerinde vergi artışı ile finanse edildiğinde, milli gelir üzerinde 100 birim değerinde genişletici etki ortaya çıkacaktır. Buna göre, kamu harcamalarındaki artış vergi gelirlerindeki artışa eşit dahi olsa milli gelir üzerinde genişletici bir etki meydana getirecektir (Pınar, 2006: 47).

Vergilerin kamu harcaması artışına eşit miktarda artırılması durumunda, denk bütçe çarpanının etkisini aşağıdaki gibi de gösterebiliriz (Ataç vd., 2004: 44):

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta G_0 - \frac{c}{1-c} \Delta T_0$$

Kamu harcamalarındaki artış ile vergilerdeki artış miktarı eşit olduğundan ΔT_0 yerine ΔG_0 yazabiliriz. Bu durumda:

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta G_0 - \frac{c}{1-c} \Delta G_0$$

$$\Delta Y = \frac{1-c}{1-c} \Delta G_0$$

$$\Delta Y = \Delta G_0$$

Yukarıdaki sonuca ulaşabilmek için yapılan varsayımlardan bazıları şunlardır (Ataç vd., 2004: 45):

a. Kamu harcamalarındaki artış, cari harcamalar ve/veya yatırım harcamalarındaki artışlardan kaynaklanmaktadır.

b. Kamu harcamalarından yararlananların marjinal tüketim eğilimi vergiyi ödeyenlerin marjinal tüketim eğilimine eşittir.

Aşağıda bu konu ile ilgili örnek bir soru ve çözümü bulunmaktadır. Bu soru bazı küçük değişiklikler yapılarak Görgün (1994: 98)'den aktarılmıştır.

Örnek

Kapalı bir ekonomide toplumun ortalama marjinal tüketim eğiliminin 0,80 olduğunu varsayalım. Kaynak kullanan kamu harcamalarında 50.000.000 TL tutarındaki bir artış tüketim vergilerindeki eşit miktarda bir artış ile karşılanıyor ise söz konusu harcama artışının milli gelir üzerindeki etkisini hesaplayınız (Görgün, 1994: 98).

Çözüm

$$Y_d = Y - T$$

Y_d : kullanılabilir gelir,

T: vergidir.

Bu durumda;

$$Y = c Y_d + I + G$$

$$Y = c (Y - T) + I + G$$

$$Y = c Y - c T + I + G$$

$$Y - c Y = I + G - c T$$

$$Y (1 - c) = I + G - c T$$

$$Y = \frac{1}{1 - c} (I + G - c T)$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c} \Delta G - \frac{c}{1 - c} \Delta T$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - 0,80} 50.000.000 - \frac{0,80}{1 - 0,80} 50.000.000$$

$$\Delta Y = 250.000.000 - 200.000.000$$

$$\Delta Y = 50.000.000$$

Denk bütçe çarpanı, kamu harcamalarındaki artışın aynı miktarda vergi artışı ile karşılanması durumunda, genişletici bir etki sağlanacağını göstermektedir (Ataç vd., 2004: 44). Yukarıdaki örneğe göre, marjinal tüketim eğilimi 0,80 olan kapalı bir ekonomide kamu harcamalarında 50.000.000 TL tutarındaki bir artış, tüketim vergilerindeki eşit miktarda bir artış ile finanse edilirse milli gelirden kamu harcaması (50.000.000 TL) kadar artış sağlanacaktır.

11.1. Otomatik İstikrar Sağlayıcılar

Otomatik istikrar sağlayıcılar; maliye politikasının, ekonomik durgunluk dönemlerinde otomatik olarak genişletici, ekonomik genişleme dönemlerinde ise otomatik olarak daraltıcı bir etki meydana getirmesini sağlamaktadırlar. Çeşitli kamu harcamaları ve vergiler otomatik istikrar sağlayıcı olarak işlevsel olabilmektedir. Ekonomik istikrarsızlığı ortadan kaldırmak üzere mali sistemin içinde bulunan kamu harcamaları ve vergilere ilişkin bu araçlar, otomatik istikrar sağlayıcılar olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu mali araçların en önemli özelliği iradi bir müdahale yapılmadan konjonktürel dalgalanmaya bağlı olarak süreç içinde etkilerini “otomatik” göstermeleridir. Bu yaklaşıma göre, konjonktürel dalgalanmaların ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri, esnek bir vergi ve harcama sistemi oluşturulması sonucunda bütçede gerçekleşen otomatik değişikliklerle birlikte azalmaktadır (Pınar, 2006: 56-57).

Aşağıda sırasıyla kamu harcamalarının ve vergilerin otomatik istikrar sağlayıcı olarak işlevleri incelenecektir.

11.1.1. Kamu Harcamaları

Otomatik istikrar sağlayıcı olarak işlevsel olabilecek kamu harcamalarının en yaygın örneği işsizlik sigortasıdır. Buna göre; ekonomik canlanma ile birlikte işsizlik oranı düşeceği için işsizlik sigortası ödemeleri de azalacaktır. Böylece, kamu harcamalarında meydana gelen azalma, ekonomik canlanmanın muhtemel enflasyonist etkilerini “otomatik” olarak hafifleten daraltıcı bir faktör olacaktır. Benzer şekilde, ekonomik durgunluk döneminde işsizlik oranı yükseleceği için işsizlik sigortası ödemeleri de artacaktır. Böylece, kamu harcamalarında meydana gelen artış, ekonomik daralmanın olumsuz etkilerini “otomatik” olarak azaltan genişletici bir faktör olacaktır (Pınar, 2006: 57).

İşsizlik sigortası dışında otomatik istikrar sağlayıcı olarak işlevsel olabilecek bir diğer kamu harcaması türü tarımsal destekleme politikalarıdır. Destekleme alımı ve sübvansiyon olmak üzere başlıca iki çeşit uygulama gerçekleştirilebilir. Buna göre; talep düştüğünde yani ekonomik daralma söz konusu olduğunda tarım ürünlerinin bir kısmı devlet tarafından alınarak ekonomi üzerinde genişletici bir etki meydana getirilebilir. Ayrıca, fiyatlarda meydana gelen düşüş sübvansiyon uygulaması ile telafi edilebilir. Tarımsal destekleme politikaları, genellikle, ekonomik genişleme dönemlerinde çok sınırlı biçimde uygulanır ya da hiç uygulanmayabilir. Ancak, diğer sektörlere kıyasla tarım kesimi doğa koşullarından çok daha fazla etkilendiğinden

beklenen üretim düzeyinin gerçekleştirilmesi her zaman mümkün değildir. Tarım kesiminin bu özelliği dolayısıyla, tarımsal destekleme politikaları, çoğu kez iradi müdahaleler biçiminde ortaya çıkmaktadır (Pınar, 2006: 57-58).

11.1.2. Vergiler

Vergiler, kamu harcamalarına kıyasla, otomatik istikrar sağlama açısından daha etkili olabilir. Kamu harcamaları siyasal karar alma süreci içinde belirlenmektedir. Ancak, bütçedeki vergi gelirleri genellikle tahmini değerlerdir; bu noktada vergi gelirlerinin içsel niteliği öne çıkmaktadır. Örneğin; gelir vergisi, ekonomik büyüme ile doğrudan ilişkilidir. Benzer biçimde, dolaylı vergilerden elde edilen gelirler de talebe bağlı olarak değişecektir (Pınar, 2006: 60; 2009: 84). Her iki örnekte de vergi gelirlerinin içsel niteliği dikkat çekmektedir. Diğer bir ifade ile ekonominin canlanma dönemlerinde vergi gelirleri konjonktürle bağlantılı olarak artacaktır, daralma dönemlerinde ise tam tersi bir sonuç ortaya çıkacaktır.

Vergi gelirlerinin otomatik istikrar sağlayıcı olarak işlevsel olabilmesi için vergi sisteminin sahip olması gereken başlıca özellik, esnek bir vergi sisteminin oluşturulmasıdır. Esnek bir vergi sisteminde; ekonominin canlanma dönemlerinde vergi gelirlerindeki artış, gelir artışından daha yüksek olacağından aşırı genişlemenin etkisini dengeleyen bir durum söz konusu olacaktır. Tam tersi, durgunluk dönemlerinde gelir azaldığında, vergi gelirleri daha yüksek bir oranda azalarak aşırı daralmanın etkisini hafifleten bir işleve sahip olacaktır (Pınar, 2006: 60; 2009: 84).

Vergi esnekliği aşağıda gösterildiği gibi hesaplanmaktadır (Pınar, 2006: 60):

$$E = \frac{\Delta T / T}{\Delta Y / Y}$$

Yukarıdaki formülde;

E: esneklik,

T: vergi geliri,

Y: gelirdir.

Formülden izlenebileceği gibi, verginin gelir esnekliği, gelirdeki değişime bağlı olarak vergi gelirlerinde ortaya çıkan değişimi göstermektedir.

Bir vergi sisteminin esnek bir yapıda olması, vergi esnekliğinin birden büyük ($E > 1$) olduğu anlamına gelmektedir. Örneğin vergi esnekliği 1,5 olarak hesaplanmış ise, gelirden yüzde 1 düzeyinde bir artış olması durumunda vergi gelirleri yüzde 1,5 artacaktır. Bu sayede, ekonomik genişlemenin ortaya çıkarabileceği enflasyonist etkilerin bir kısmı “otomatik” olarak dengelenecektir. Bu durumda, harcamalar veri iken, bütçe fazlası ortaya çıkacaktır. Ekonominin durgunluk döneminde ise, vergi esnekliğinin yine yüzde 1,5 olduğu varsayımı altında, gelirden yüzde 1 düzeyinde bir azalma olması durumunda vergi gelirleri yüzde 1,5

azalacaktır. Bu durumda, ekonomik durgunluğun ortaya çıkaracağı etkinin bir kısmı “otomatik” olarak dengelenecektir. Böylece, harcamalar veri iken, bütçe açığı ortaya çıkacaktır. İlerleyen bölümlerde inceleyeceğimiz gibi, konjonktürel dalgalanmaların ekonomi üzerindeki etkileri otomatik olarak dengelenmediği durumda, iradi maliye politikaları ile benzer sonuçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır (Pınar, 2006: 60-61; 2009: 84-85).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Kaynak kullanan kamu harcamalarındaki artışa eşit miktarda bir vergi artışı durumunda milli gelir üzerinde meydana gelecek etkiyi gösteriniz.
- 2) Denk bütçe çarpanındaki denk bütçe kavramı ile bütçe denklığı arasındaki temel farkı açıklayınız.
- 3) Transfer harcamalarından yararlananlar ile vergi ödeyenlerin marjinal tüketim eğilimlerinin eşit olduğu varsayımı altında; transfer harcamalarındaki bir artışın vergilerdeki eşit miktarda bir artışla finanse edilmesi durumunda çarpan değeri kaç olacaktır?
- 4) Ekonomik durgunluk dönemlerinde işsizlik sigortasının otomatik istikrar sağlayıcı olarak işlevini tartışınız.
- 5) Vergilerin otomatik istikrar sağlayıcı olarak etkili olabilmeleri için vergi sisteminin nasıl bir özellik göstermesi gerekmektedir? Açıklayınız.

12. İRADI MALİYE POLİTİKALARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

12.1. Ekonomik Durgunluk Ve Maliye Politikası Araçları

12.1.1. Kamu Harcamaları

12.1.2. Vergiler

12.1.3. Borçlanma

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Bu bölümden itibaren iradi maliye politikaları incelenecektir. Bu kapsamda, öncelikle, ekonomik durgunluk dönemlerinde uygulanabilecek olan maliye politikaları ele alınacaktır. Ekonomik durgunlukla mücadelede kamu harcamaları, vergiler ve borçlanma gibi maliye politikası araçlarının etkileri değerlendirilecektir.

12. İRADİ MALİYE POLİTİKALARI

Maliye politikası tartışmaları özellikle 1929 Krizinden sonra şekillenmiştir. 1929 Krizi, kapitalizmin yaşadığı en önemli krizlerden biridir. Krizi izleyen yıllarda ortaya çıkan ekonomik durgunluk, aşılması gereken ciddi bir sorun olmuştur. İşte bu ekonomik durgunluğu ortadan kaldırmak üzere maliye politikası araçlarının işlevlerine, kamu harcamalarının ve/veya vergilerin miktar ve bileşiminde yapılacak değişikliklerin ekonomi üzerindeki etkilerine ilişkin tartışmalar hızla gelişmiştir. 1929 Krizi ile birlikte herhangi bir müdahale olmaksızın ekonominin kendiliğinden dengeye ulaşabileceği görüşü eleştirilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda, ekonomik istikrarın sağlanması, yatırımların ve istihdamın artırılması gibi amaçlarla devletin ekonomiye müdahalede bulunabileceği görüşü savunulmaya başlanmıştır (Pınar, 2006: 63).

Devletin ekonomiye müdahalesinin ekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülmesindeki önemine değinen bu yaklaşım, bazı temel varsayımlardan hareket edilmektedir. Keynes'in çalışmalarına dayanan maliye politikası tartışmalarının temelindeki bu varsayımları şöyle özetlemek mümkündür (Pınar, 2006: 63):

a. Ücretler aşağıya doğru esnek olmadığından ekonominin kendiliğinden tam istihdam dengesine ulaşması ve bu tam istihdam düzeyinin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi mümkün değildir. Ücretlerin aşağıya doğru esnek olması, yani, işsizliğin artması ve ücretlerin düşmesi durumunda ise tam istihdamı sağlamak yine mümkün olmayacaktır. Böyle bir durum, gelirin azalmasına ve bağlantılı olarak talebin düşmesine neden olacağından tam istihdam düzeyine ulaşamayacaktır.

b. Faiz oranları, yatırım-tasarruf eşitliğini sağlayamayabilir. Tasarruf gelirin bir fonksiyonudur; dolayısıyla gelir düzeyi ile ilişkilidir. Yatırım açısından belirleyici olan unsur ise, sermayenin marjinal verimliliğidir. Dolayısıyla, ekonomik durgunluk döneminde faiz oranlarının düşmesi yatırım-tasarruf dengesinin sağlanması açısından işlevsel olamayacaktır.

Yukarıda sıralanan temel varsayımlardan anlaşılacağı gibi, Keynesyen yaklaşım ağırlıklı olarak taleple bağlantılı sorunlara odaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile ekonomik istikrarsızlıkların başlıca nedeni, talepte meydana gelen dalgalanmalardır. Bu nedenle, doğru bir talep yönetimi politikası Keynesyen yaklaşımın en önemli unsurudur ve ekonomik istikrarın sağlanmasında işlevseldir. Talep yönetimi politikalarının temel bileşenleri kamu harcamaları ve vergi gelirleridir. Keynesyen yaklaşıma göre, ekonomik durgunluk dönemlerinde talebin artırılmasında para politikası tek başına işlevsel değildir. Belirli bir noktaya ulaşıldıktan sonra para arzı artırılrsa dahi faiz oranı düşürülemez. Bunun nedeni, spekülasyon para talebidir (Pınar, 2006: 64). Dolayısıyla bu süreçte ekonomik istikrarın sağlanmasında para politikası işlevsel olamayacaktır.

Ayrıca, Keynesyen yaklaşıma göre, düşük faiz oranı, yatırımların artması açısından yeterli bir unsur değildir. Yatırım kararları ekonomik durgunluk dönemlerinden etkilendiğinden; devletin, maliye politikası araçlarını kullanarak ekonomiye müdahale etmesi beklenir (Pınar, 2006: 64). Daha önce de kısaca değindiğimiz gibi, devletin ekonomiyi

canlandırmak için kullanabileceği başlıca maliye politikası araçları kamu harcamaları ve vergi gelirleridir.

Ekonomik durgunluk ve yetersiz talep düzeyi ile dikkat çeken 1929 Krizi sonrasında uygulanan maliye politikaları durgunluğun aşılmasında etkili olmuştur. Ancak, bu süreç beraberinde enflasyon sorununa da getirmiştir (Pınar, 2006: 64).

Bilindiği gibi, 1970’li yıllardan başlayarak stagflasyon olgusu ortaya çıkmıştır. Daha önceleri, enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde işsizlikte belirli bir düzeydeki artışa katlanılarak enflasyonun düşürülebileceği ya da tam tersi işsizliğin yüksek olduğu dönemlerde enflasyonda belirli bir düzeydeki artışa katlanılarak işsizliğin düşürülebileceği görüşü oldukça yaygındı. Bu yaklaşım, temel olarak, bir ekonomide enflasyon ve işsizliğin aynı anda görülmeyeceği düşüncesine dayanmaktaydı. Ancak 1970 sonrasında ortaya çıkan stagflasyon olgusu ile birlikte, Keynesyen talep yönetimi politikalarının stagflasyon sorununu çözmeye yetersiz kaldığı ve hatta enflasyonu daha da şiddetlendirdiği görülmüştür.

İlerleyen kısımlarda, ekonomik durgunluk dönemlerinde uygulanabilecek olan maliye politikası araçlarına değinilecektir. Bu süreçte uygulanabilecek olan maliye politikası araçlarının miktarı yanında uzun dönemli ekonomik hedefler açısından kamu harcamalarının ve vergilerin bileşiminin doğru seçilmesi de oldukça önemlidir.

12.1. Ekonomik Durgunluk ve Maliye Politikası Araçları

Ekonomik durgunluk dönemlerinin en önemli özelliği talep yetersizliği sorunudur. Yetersiz taleple birlikte gelir düzeyinde düşüş söz konusu olur (Pınar, 2006: 64). Aslında burada birbirini karşılıklı olarak besleyen bir süreç dikkat çekmektedir; ekonomiye müdahale edilmediğinde durgunluğun şiddetlenmesi ve hatta ekonomik krize dönüşmesi tehlikesi bulunmaktadır. Bunun nedeni yetersiz talep sorununun bir yandan gelirin azalmasına yol açması ve aynı zamanda gelirden meydana gelen bu azalmanın talep yetersizliği sorununu daha da şiddetlendirmesidir.

Maliye politikası araçları, kısa dönemde toplam talepte artış ya da azalma sağlanmasında etkili olabilir. Durgunluk dönemlerinde ekonomiyi canlandırmak için uygulanabilecek olan genişletici maliye politikaları ile mal ve hizmetlere olan talep artırılabilir. Söz konusu bu mali genişlemenin toplam talep üzerindeki etkisi iki şekilde gerçekleşebilir (Pınar, 2006: 65):

a. Devletin, vergilere herhangi bir müdahalede bulunmadan kaynak kullanan kamu harcamalarını artırması. Böylece, devletin yapmış olduğu harcamalarla toplam talebin doğrudan artırılması mümkün olacaktır.

b. Devletin, vergileri düşürerek ve/veya transfer harcamalarını artırarak toplam talebi dolaylı olarak artırması. Vergilerde ve transfer harcamalarında yapılacak değişiklikler, kişilerin kullanılabilir gelirini etkileyecektir. Devletin vergileri düşürmesi ve/veya transfer harcamalarını artırması kullanılabilir geliri artıracaktır. Böylece, kullanılabilir gelir artışına

bağlı olarak tüketim ve/veya yatırım harcamalarının artması durumunda toplam talep de artmış olacaktır.

Ekonomik durgunlukla mücadelede yukarıda sıralanmış olan maliye politikası araçlarının birarada kullanılması da mümkündür. Devlet, cari harcamaları ve yatırım harcamalarını artırırken, aynı zamanda, vergileri düşürerek ve/veya transfer harcamalarını artırarak genişletici bir etki meydana getirebilir.

Ekonomik durgunluk dönemlerinin temel özelliklerine ve durgunluğun aşılmasında maliye politikası araçlarının başlıca etkilerine kısaca değindik. Durgunluk dönemlerinde maliye politikası araçları etkili bir biçimde kullanılabilirler. İlerleyen kısımlarda ekonomik durgunluk dönemlerinde uygulanabilecek olan maliye politikası araçlarını daha detaylı olarak ele alacağız. Aşağıda sırası ile kamu harcamaları, vergiler ve borçlanma gibi maliye politikası araçlarının ekonomik durgunlukla mücadeledeki etkilerini inceleyeceğiz.

12.1.1. Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları, ekonominin canlandırılmasında işlevsel bir mali araç olarak kullanılabilirler; kamu harcamalarının artırılması toplam talep düzeyini artıracaktır. Kamu harcamalarının genişletici etkisinin kısa dönemde ortaya çıkması için harcamanın yapıldığı dönem içinde talep artırıcı bir nitelikte olmaları gerekir (Pınar, 2006: 66).

Kamu harcamaları, ekonomik ayrıma göre; cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olmak üzere üç grupta incelenebilir. Cari harcamaların ve yatırım harcamalarının toplam talep üzerindeki etkisi, transfer harcamalarından daha yüksektir. Bunun nedeni, transfer harcamalarının kullanılabilir geliri artırması ve marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak genişletici etkinin ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla, transfer harcamalarının talep üzerindeki genişletici etkisi “dolaylı” olarak ortaya çıkacaktır; bu harcamalar doğrudan mal ve hizmet alımına yönelmediklerinden talep üzerindeki genişletici etki marjinal tüketim eğiliminin yüksekliği ile bağlantılı olacaktır. Bu özellikleri nedeni ile cari harcamalara ve yatırım harcamalarına kıyasla, transfer harcamalarının etkisi daha düşük ve gecikmeli olarak ortaya çıkmaktadır (Pınar, 2006: 66). Çarpan mekanizması ile ilgili örnekleri hatırlayacak olursak, cari harcamalar ve yatırım harcamaları söz konusu olduğunda çarpan katsayısı, transfer harcamaları çarpanından daha yüksektir. Diğer bir ifade ile cari harcamaların ve yatırım harcamalarının genişletici etkisi transfer harcamalarının genişletici etkisinden daha yüksektir. Cari harcamaların ve yatırım harcamalarının, harcamanın yapıldığı dönemde doğrudan talep artışı sağlaması bu ayrımda belirleyicidir.

Cari harcamaların ve yatırım harcamalarının genişletici etkisinin transfer harcamalarının genişletici etkisinden daha büyük olduğunu gösterdik. Bir sonraki adımda cari harcamalar ile yatırım harcamaları arasında bir karşılaştırma yaparak bu iki harcama türünden hangisinin toplam talebi artırmada daha etkili bir araç olabileceğini inceleyeceğiz. Ekonomik durgunluğu önlemek ve toplam talebi artırmak için yatırım harcamalarına öncelik verilmesi, talep artışı ile birlikte ortaya çıkabilecek olan enflasyonist baskının kontrol altına alınmasında daha etkili bir mali araç olacaktır. Dolayısıyla genişletici maliye politikalarının enflasyonist bir

baskı meydana getirmemesi için kamu harcamasının uzun dönemde üretim artışlarını da destekleyecek yatırım harcamaları şeklinde olması etkili bir müdahale aracı olacaktır (Pınar, 2006: 66).

Kamu harcamalarının toplam talep düzeyinin artırılması amacıyla kullanılması üretim artışı yanında uzun dönemli büyümeyi destekleyebilir ve gelir dağılımı eşitsizliklerinin azaltılmasını sağlayabilir. Kamu yatırım harcamaları veya özel yatırımları destekleyen transfer harcamaları, hem talep artışı sağlayarak genişletici bir etki meydana getirirler hem de üretim kapasitesini artırır. Sosyal transfer harcamaları ise, kullanılabilir geliri artıracığından marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak toplam talep düzeyini artıracaktır. Söz konusu harcamaların gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltma işlevi de bulunmaktadır (Pınar, 2006: 66).

12.1.2. Vergiler

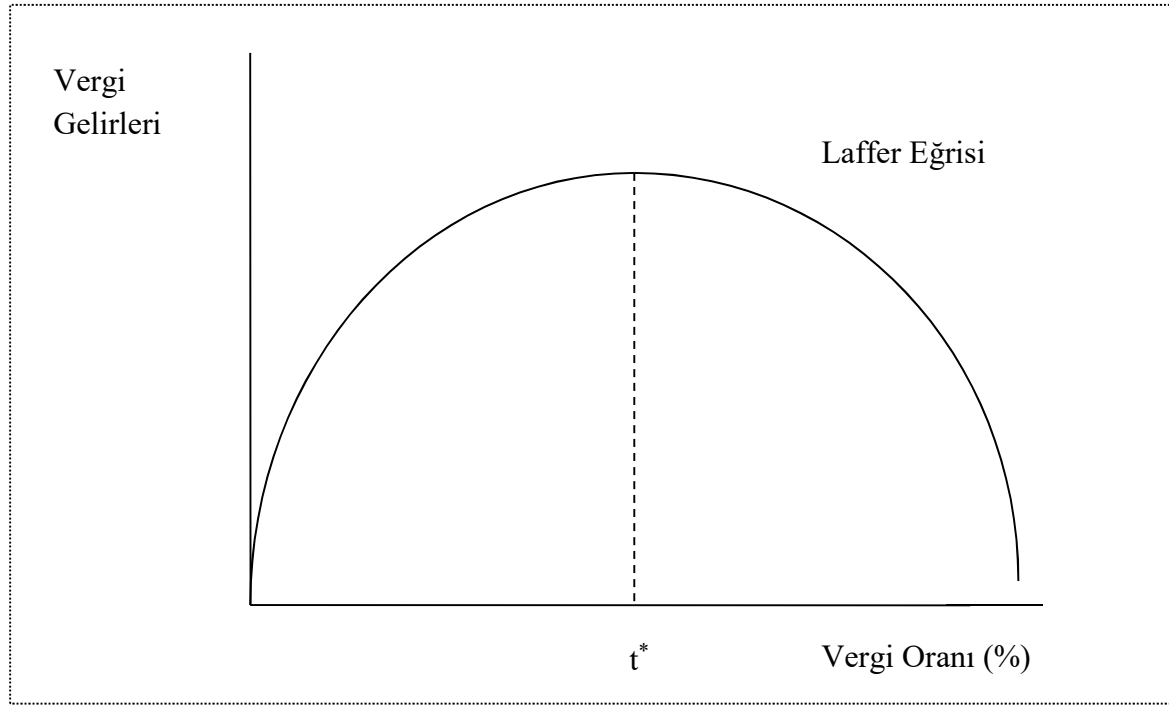
Ekonomik durgunluk dönemleri talep yetersizliği ve bu yetersiz talep düzeyi ile bağlantılı problemlerle dikkat çekmektedir. Kullanılabilir gelirin artırılması durumunda toplam talep düzeyinde artış sağlanabilecektir. Vergilerin azaltılması kullanılabilir gelirin artmasına ve kullanılabilir gelirdeki bu artış ise tüketim eğilimine bağlı olarak talep düzeyinin artmasına yol açacaktır. Bu durumda, örneğin, tüketime canlandırılması için tüketim üzerinden alınan vergilerin azaltılması; yatırımların artırılması için vergi indirimleri veya muafiyetleri tercih edilecektir. Genişletici maliye politikaları kapsamında kamu harcamalarının artırılması ve vergilerin düşürülmesi sonucunda bütçe açıkları artarak toplam talebi canlandırıcı bir etkiye yol açacaktır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ekonomik durgunlukla mücadelede kullanılacak genişletici maliye politikalarının enflasyonist bir etki meydana getirmesi mümkündür. Bu nedenle, durgunluk dönemini takip edecek olası bir enflasyonist süreç gözönüne alınarak maliye politikası araçlarının seçimi; kamu harcamalarında ve vergilerde yapılacak değişikliklerin miktar ve bileşimi son derece önemlidir. Örneğin, vergi indirimleri uygulamada kolay olmaktadır; ancak vergi gelirlerinin artırılması ihtiyacı doğduğunda yeniden artırılmaları daha zor olacaktır. Bu nedenle, vergilerde sürekli olarak değişiklik yapılması yerine konjoktüre bağlı olarak değişebilecek esnek bir vergi sistemi daha etkili olacaktır (Pınar, 2006: 67).

Bu noktada, vergi oranları ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiye dikkat çeken Laffer eğrisi üzerinde durmamız yerinde olacaktır.

Laffer Eğrisi

Vergi oranlarındaki bir artışın ancak belirli bir noktaya kadar vergi gelirlerini artırabileceği Laffer eğrisi gösterilmektedir. Bu yaklaşıma göre; optimal vergi oranı olarak tanımlanan bu noktanın aşılması sonucunda vergi gelirleri artmak yerine azalacaktır. Söz konusu bu sonuç verginin ikame etkisine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Pınar, 2006: 67-68).

Şekil 1'den izlenebileceği gibi, toplam vergi gelirlerinin en yüksek olduğu vergi oranı t^* ile gösterilmektedir. Optimal vergi oranından daha yüksek bir vergi oranında, ikame etkisi dolayısıyla vergi gelirleri düşmeye başlayacaktır.

Şekil 1: Laffer Eğrisi

Yukarıdaki şekilden izlenebileceği gibi, vergi oranlarındaki artış, t^* ile gösterilen optimal vergi oranına kadar vergi gelirlerinde artış sağlayacaktır. Söz konusu bu sonuç verginin gelir etkisinden kaynaklanmaktadır. Ancak, optimal vergi oranının üzerinde belirlenen vergi oranlarında devletin vergi gelirleri azalmaya başlayacaktır. Bu durum ise, verginin ikame etkisinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile optimal vergi oranının altındaki vergi oranları gelir etkisine, optimal vergi oranının üzerindeki vergi oranları ise ikame etkisine neden olmaktadır. Ayrıca, vergi oranlarındaki artışın tüketici ve/veya üreticilerin piyasadaki tercihlerini değiştirmemesi durumunda, vergi gelirleri vergi oranlarındaki artışla bağlantılı olarak artacaktır. Diğer bir ifade ile verginin saptırıcı etkisi olmadığında, vergi oranı ile toplam vergi gelirleri arasında doğrusal bir ilişki söz konusu olacaktır (Pınar, 2006: 68).

Şekil 1'den izlenebileceği gibi; vergi oranının t^* olması durumunda devletin toplam vergi gelirleri en yüksek düzeyine ulaşmaktadır. Bu nedenle devletin vergi gelirlerini en çoklaştıran bu orana optimal vergi oranı denilmektedir. Daha yüksek oranda vergi uygulanması vergi gelirlerinin düşmesine yol açacaktır. Buna göre; vergi oranlarında optimal vergi oranına kadar yapılacak artışlar gelir etkisi meydana getirecektir. Ancak, optimal vergi oranını aşan vergi oranları uygulanması durumunda ikame etkisi ortaya çıkacaktır. Bu yaklaşım, maliye politikası uygulamalarına vergi oranlarının düşürülmesi yönünde etki etmiştir. Verginin gelir ve ikame etkisi gibi teknik bir ayırmadan hareketle vergi oranlarının optimal oranın üzerinde olduğu varsayımına dayanan politikaların uygulanması sonucunda vergi gelirleri azalarak bütçe açıkları yükselmiştir (Pınar, 2006: 68-69).

Verginin Emek Arzı Üzerindeki Etkileri

Vergilemenin emek arzı üzerindeki etkileri, gelir etkisi ve ikame etkisi olmak üzere iki başlıkta incelenebilir. Vergilemenin emek arzı üzerindeki net etkisi bu iki etkiden hangisinin daha güçlü olduğuna bağlı olacaktır (Musgrave ve Musgrave, 1989: 299).

Verginin gelir etkisi, daha fazla çalışma biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, ödediği vergi sonucunda kullanılabilir geliri azalan bir kişi, daha fazla çalışmayı tercih etmektedir (Musgrave ve Musgrave, 1989: 299).

Verginin, gelir etkisinin tam tersi bir etki meydana getirmesi ise, ikame etkisi olarak adlandırılmaktadır. Bu durumda, boş zamandan vazgeçmenin getirisi azaldıkça kişiler daha az çalışma eğiliminde olacaktır (Musgrave ve Musgrave, 1989: 299). Diğer bir ifade ile kişilerin çalışma ve boş zaman arasındaki tercihleri daha fazla boş zaman lehinde ortaya çıkacaktır.

12.1.3. Borçlanma

Ekonomik durgunluk dönemlerinde, devletin, önceki dönemlerde almış olduğu borçları ödemesi ekonominin canlandırılması için uygulanabilecek bir mali araçtır. Örneğin ekonomin enflasyonist baskı ile karşılaştığı dönemlerde borçlanmada artış sağlanabilir ve durgunluk döneminde ise genişletici bir etki meydana getirmek için borç anapara ve faiz ödemelerine öncelik verilebilir. Ayrıca, kredi imkânlarının artırılması yanında devletin özel kesime borç vermesi de uygulanabilecek politikalar arasındadır (Pınar, 2006: 69).

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Kamu harcamalarının ekonomik durgunlukla mücadelede etkilerini tartışınız.
- 2) Ekonomik durgunlukla mücadelede vergilerin etkisini tartışınız.
- 3) Verginin gelir etkisini ve ikame etkisini açıklayınız.
- 4) Vergi oranlarında belirli bir oranın üzerindeki artışların vergi gelirlerini artırmak yerine azaltması nasıl açıklanmaktadır?
- 5) Ekonomik durgunlukla mücadelede borçlanma politikasının etkisini tartışınız.

13. ENFLASYON VE MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

13.1. Kamu Harcamaları

13.2. Vergiler

13.3. Borçlanma

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Bu bölümde, yüksek enflasyon dönemlerinde uygulanabilecek olan maliye politikası araçları incelenecektir. Enflasyonist bir dönemde, genel olarak, daraltıcı maliye politikalarının uygulanması gerekir. Bu kapsamda, enflasyonun düşürülmesi ve kontrol altına alınması sürecinde, kamu harcamalarının, vergilerin ve borçlanmanın işlevleri değerlendirilecektir.

13. ENFLASYON VE MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARI

Bu bölümde enflasyonist bir dönemde maliye politikası araçlarının nasıl kullanılabileceği incelenecektir. Para politikası uygulamaları ve para politikası ile maliye politikası arasındaki etkileşim üzerinde durulmayacaktır.

Belirli bir zaman içinde fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak yükselmesi enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Buna göre; mal ve hizmetlerin nispi fiyatlarının piyasa koşullarına bağlı olarak değişmesi enflasyon tanımı içinde değerlendirilmemektedir (Ataç vd., 2004: 109). Fiyat artışlarına bağlı olarak satın alma gücünün düşmesi tarihsel olarak her ekonomide görülmektedir. Ancak, pekçok ülkede 1970'li yıllardan itibaren enflasyon artışı ve bununla bağlantılı sorunlar dikkat çekici düzeylere ulaşmıştır. Enflasyona neden olabilecek çok çeşitli durumlar tanımlanabilir. Kısaca, enflasyon cari fiyat düzeyinde talebin arzı aşmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Arz-talep dengesizliğinin çok çeşitli nedenleri olabilir; bunlar, maliyetlerdeki artışlar ve/veya talepte meydana gelen artışlar şeklinde sıralanabilir (Pınar, 2006: 73-74).

13.1. Kamu Harcamaları

Enflasyonla mücadelede uygulanabilecek politikaları, kısa dönemli ve uzun dönemli etkileri açısından iki grupta incelemek mümkündür. Buna göre; enflasyon durumunda öncelikle kısa dönemde arz-talep dengesini sağlayacak politikalar uygulanarak talebin düşürülmesi gerekmektedir. Ancak bu politikaların, uzun dönemde üretim artışlarına yol açacak politikalarla desteklenmesi önemlidir; böylece talepteki artışlar arzda meydana gelen artışlarla dengelenmiş olacaktır. Bu çerçevede, kamu harcamalarının, toplam talep düzeyi üzerindeki genişletici etkisi nedeniyle düşürülmesi gerekmektedir. Ancak, talepte meydana gelen düşüş uzun dönemde yatırımları olumsuz etkileyecektir. Dikkat edileceği gibi, bu tip bir müdahale devletin istikrar sağlama fonksiyonunun temel amaçlarından olan ekonomik büyüme ve fiyat istikrarının sağlanması amaçları arasında bir çatışma meydana getirmektedir. Çünkü kısa dönemde enflasyonun kontrol altına alınması için kamu harcamalarının azaltılarak toplam talebin düşürülmesi şeklindeki bir müdahalenin uzun dönemdeki muhtemel etkisi üretim kapasitesi üzerindeki daraltıcı etki olacaktır. Ayrıca, fiyat istikrarının sağlanması ve gelir dağılımında adalet sağlanması amaçları arasında da bir çatışma söz konusu olabilir. Enflasyonu kontrol altına almak amacıyla sosyal transfer harcamalarının azaltılması ve/veya ücretlerin düşürülmesi, gelir dağılımı adaletsizliğini artıracaktır (Pınar, 2006: 80-81).

Aşağıda, fiyat istikrarının sağlanması amacıyla cari harcamaların, yatırım harcamalarının ve transfer harcamalarının nasıl kullanılabileceği incelenecektir. Bu harcamalarda yapılacak değişikliklerin asıl hedef olan enflasyonun düşürülmesi ve kontrol altında tutulması yanında ekonomik büyüme, beşeri gelişme, gelir dağılımı adaleti gibi konular açısından etkileri üzerinde durulacaktır.

Enflasyonun kontrol altına alınmasında, cari harcamaların kısılması önemli bir mali araç olarak önerilebilir. Ancak, cari harcamaların bir kısmı yatırım veya kalkınma carileri olarak adlandırılan türde harcamalardır. Yatırım veya kalkınma carileri kapsamındaki bu harcamalar

cari döneme ait tüketim harcaması olarak değerlendirilebileceği gibi beşeri gelişme açısından önemleri de dikkate alınmalıdır. Uzun dönemde ülkenin kalkınma sürecine olan bu etkileri yanında cari harcamaların kısılmasının etkileri kısa dönemde ortaya çıkacağı için toplumsal tepkilerin artması beklenebilir (Pınar, 2006: 81). Yatırım/kalkınma carileri; özellikle emeğin verimliliğinin artırılmasındaki etkileri nedeniyle ekonomik büyüme açısından son derece önemli harcamalardır. Söz konusu harcamalara örnek olarak eğitim ve sağlık harcamaları gösterilebilir.

Kamu yatırım harcamalarının kısılmasının ekonomi üzerindeki daraltıcı etkileri, cari harcamaların etkileri ile benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik çarpan mekanizmasının işlendiği bölümde ele alınmıştır. Ancak, bilindiği gibi, kamu yatırım harcamalarının etkisi uzun dönemde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, yatırım harcamalarının azaltılması durumunda, kısa dönemde toplumsal bir tepki ile karşılaşılması olasılığı bulunmaktadır. Dolayısıyla, kamu yatırım harcamalarının azaltılmasının cari harcamaların azaltılmasından daha kolay olduğu söylenebilir. Ancak, bu yöntem, enflasyonun düşürülmesinde kısa dönemde etkili olabilmesine karşın uzun dönemde büyüme kapasitesi üzerinde önemli bir kısıt oluşturabilecektir. Bu nedenle, enflasyonu düşürmek ve kontrol altına alabilmek için kamu yatırım harcamalarının düşürülmesi alternatifinin dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir (Pınar, 2006: 81).

Transfer harcamalarında yapılacak bir değişikliğin ekonomi üzerinde meydana getireceği etki ise, kaynak kullanan kamu harcamalarının etkilerinden daha farklı olacaktır. Hatırlanacağı gibi transfer harcamaları, mal ve hizmet talebinde doğrudan bir artışa neden olmamaktadır. Transfer harcamalarının etkisi, kullanılabilir gelir üzerindeki etkisi nedeniyle dolaylı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu özelliği ile bağlantılı olarak transfer harcamaları söz konusu olduğunda çarpan katsayısının düşük ve etkisinin cari harcamalara ve kamu yatırım harcamalarına kıyasla daha zayıf olduğunu göstermiştik. Transfer harcamaları çarpanının büyük olabilmesi için transfer harcamasının yapıldığı kişilerin tüketim eğiliminin yüksek olması gereklidir. Marjinal tüketim eğilimi yanında transfer harcamalarının bileşimi de önemlidir. Örneğin, sosyal transfer harcamaları, gelir dağılımı adaletsizliğinin azaltılması için kullanılacak önemli mali araçlardır. Bu özellikleri ile bağlantılı olarak, tüketim eğiliminin yüksek olması nedeni ile düşük gelirli hanehalklarına yapılan sosyal transfer harcamaları, kaynak kullanan kamu harcamalarının etkisine benzer bir genişletici etki ortaya çıkaracaktır. Yine bu özellikleri nedeniyle, sosyal transfer harcamalarının azaltılması bu kesimlerin tepkisi ile karşılaşacaktır. Transfer harcamalarının bir diğer bileşeni olan mali transferler ise, üretim sürecini desteklemek ve geliştirmek gibi amaçlarla özel kesime yapılan kaynak transferlerinden oluşmaktadır. Mali transferler, kamu yatırım harcamalarına benzer bir etkiye sahiptir. Bu harcamaların, özel yatırımları destekleme işlevi bulunmaktadır. Bu özellikleri dolayısı ile mali transferlerin kısılması uzun dönemde büyüme üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebilecektir (Pınar, 2006: 82).

13.2. Vergiler

Enflasyonun düşürülmesi ve kontrol altına alınmasında vergiler etkili bir maliye politikası aracı olacaktır. Enflasyonla mücadele sürecinde ekonomiye müdahale edilirken, kısa dönemde toplam talep düzeyinin azaltılması, ancak uzun dönemde yeterli düzeydeki arz

artışları ile talebin dengelenmesi hedeflenmektedir. Vergi politikalarında yapılacak değişiklikler sonucunda kısa dönemde talepte daralma meydana getirilebileceği gibi uzun dönemde büyüme hızı artırılabilir. Enflasyonla mücadelede vergilerin artırılması gerekmektedir. Ancak tıpkı kamu harcamalarının miktar ve bileşiminde yapılacak değişikliklerde son derece dikkatli olunması gerektiği gibi vergi politikasında yapılacak değişiklikler konusunda da seçici bir yaklaşımın benimsenmesi önemlidir. Kısa dönemde talebin düşürülmesinde etkili olan bir politikanın uzun dönemde ekonomik durgunluğun koşullarını oluşturma riski bulunmaktadır (Pınar, 2006: 83). Dolayısıyla, böyle bir sonuca yol açan bir uygulamanın, enflasyonla mücadelede gerçekten başarılı olabildiğini söylemek mümkün değildir.

Vergi politikasında yapılacak değişikliklerle enflasyon kontrol altına alınmak isteniyor ise, vergi artışı sonrasında ortaya çıkabilecek olan etkinlik kaybının dikkate alınması gerekir. Diğer bir ifade ile farklı vergilerin saptırıcı etkileri gözönünde bulundurularak ekonomiye müdahale edilmelidir. Vergilerin artırılması sonrasında saptırıcı etkinin ortaya çıkması durumunda kaynak dağılımı bozulacaktır. Bu durum, hedeflenen sonuçlara ulaşılamaması anlamına gelebilir (Pınar, 2006: 83).

Verginin, ekonomik davranışlar üzerindeki etkisine bağlı olarak, saptırıcı etkisi söz konusu olabilir. Vergilerde meydana gelen değişiklik sonucunda tüketim ve/veya üretim kararlarında çeşitli değişiklikler oluyor ise, söz konusu verginin saptırıcı etkisi ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, kişi veya firma açısından, davranış değişikliğine giderek vergiden kaçınabilme imkânı bulunmaktadır (Pınar, 2006: 83). Kişinin ya da firmanın vergi yükümlülüğünü değiştirme imkânı bulunmuyorsa verginin saptırıcı etkisi olmayacaktır. Götürü vergiler, saptırıcı olmayan vergilere örnek olarak gösterilebilir. Bu tip vergilerde, kişi ya da firmanın vergiden kaçınabilmesi söz konusu değildir (Stiglitz, 2000: 462-463). Verginin saptırıcı etkisinin neden olacağı etkinlik kaybının mümkün olan en düşük düzeyde olması için aşırı yükün minimum olması gerektiğine ilişkin yaklaşımın Ramsey kuralı olarak adlandırıldığını hatırlayalım.

Bilindiği gibi kişisel gelir vergileri dolaysız vergi gelirlerinin en önemli bileşenlerindedir. Yüksek enflasyon dönemlerinde ücret gelirleri üzerinden alınan vergilerin artırılması mümkündür. Enflasyonun kontrol altına alınması için, sermaye kazançları üzerinden alınabilecek vergilerin artırılmasına kıyasla ücret gelirleri üzerinden alınan vergilerin artırılmasının tercih edilmesinin nedeni, tüketim harcamalarının kısılmasının hedeflenmesidir. Özel kesimin yatırım harcamalarının olumsuz etkilenmemesi ve/veya desteklenmesi amacı ile tasarruf eğilimi yüksek olan kesimden daha az vergi alınması mümkündür. Ancak tasarruf artışlarının yatırımlara yönelmesi durumunda etkili olabilecek böyle bir politikanın, gelir dağılımı adaleti açısından istenmeyen sonuçlar ortaya çıkarması da mümkündür. Klasik yaklaşıma göre; tasarruf yatırım dengesi kendiliğinden sağlanabilir. Buna karşılık Keynesyen yaklaşıma göre; yatırım artışlarının önündeki tek engel tasarrufların yetersiz düzeyde olması değildir. Tasarruf düzeyinin yanısıra beklentiler ve bu beklentiler çerçevesinde oluşacak olan davranışlar ile sermayenin marjinal getirisi, yatırım kararları üzerinde belirleyicidir. Enflasyonun spekülasyon sermaye hareketlerini artıran bir etkisi de bulunmaktadır. Kamu

harcamalarının azaltılması ve/veya vergilerin artırılması gibi uygulamaların enflasyonla mücadelede amacına ulaşabilmesi için maliye politikası araçlarında yapılacak değişikliklerin ekonominin farklı kesimleri üzerindeki farklı etkilerinin dikkate alınması gerekmektedir (Pınar, 2006: 85-86).

13.3. Borçlanma

Devlet, enflasyonist dönemlerde talep üzerinde daraltıcı bir etki meydana getirmek amacı ile borçlanmaya başvurabilir. Talep baskısının hafifletilmesi amaçlanıyor ise, iç borçlanmanın artırılması ve böylece bugünkü tüketim ile gelecekteki tüketim arasındaki tercihlerde değişiklikler olması mümkündür. Enflasyonun yüksek olduğu bir ekonomik konjonktürde borçlanma yoluna gidilerek toplam talep düşürülebilir. Bu dönemde alınmış olan borçlar, ekonomik durgunluk dönemlerinde talebin canlandırılması amacıyla geri ödenebilir. Ancak, kamu borçlanmasının, toplam tüketim düzeyi yanında diğer ekonomik değişkenleri de etkileyebileceği unutulmamalıdır (Pınar, 2006: 86). Bunlar arasında en çok dikkat çeken, dışlama etkisi olarak adlandırılan özel yatırımlar üzerindeki etkisidir.

Devlet borçlanması ödünç alınabilir fonlar piyasasında talep düzeyinin artmasına neden olacaktır. Fon arzının değişmediği varsayımı altında; talepte meydana gelecek artış, faiz oranının yükselmesine neden olacaktır. Yatırım talebinin faiz esnekliğinin yüksek olması durumunda; yüksek faizler yatırımlar üzerinde olumsuz bir etki meydana getirecektir. Bankaların riski düşük olan devlet iç borçlanma senetleri alımına yönelmeleri de yatırımlar üzerinde olumsuz bir etkiye neden olabilecektir. Ancak, borçlanma yoluyla elde edilen fonların etkin kullanılması durumunda, özel yatırımlardaki azalma dengelenebilecektir (Pınar, 2006: 86-87).

Yukarıda bankaların reel sektöre kredi arz etmek yerine devlet iç borçlanma senetleri alımına yönelmelerinin özel yatırımlar üzerindeki muhtemel olumsuz etkisinden bahsedilmişti. Türkiye'nin özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısında yaşamış olduğu durum, buna örnek olarak gösterilebilir. Bu dönemde, bankalar, devlet iç borçlanma senetlerinin önemli birer alıcısı olmuşlardır (Yeldan, 2001: 149).

İç borçlanma ağırlıklı olarak kısa vadeli. Bunun anlamı, borçlanılan dönemde geri ödeme yapılması gerekliliğidir. Dolayısıyla, kısa vadeli borçlanma, konjonktürel dalgaların etkilerinin hafifletilmesinde veya ortadan kaldırılmasında etkili bir yöntem değildir. Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde uzun vadeli borçlanma etkili bir çözüm olabilir. Ancak, cari dönem içinde geri ödenmesi gereken kısa vadeli borçlar, talep baskısını ve dolayısıyla enflasyonu artırabilir (Pınar, 2006: 87).

Dış borçlanma, genellikle, daha uzun vadeli. Bu nedenle, uzun dönemli hedefler açısından uygun bir politika olabilir. Ancak, borçlanma sonucunda elde edilen kaynaklar etkin bir şekilde kullanılmadığında yurtdışına kaynak transferi söz konusu olacaktır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde dış borçların aşırı artışının neden olduğu ekonomik krizler dikkat çekicidir. Bu nedenle, borçlanma sonucunda elde edilen kaynakların kullanım şekilleri son derece önemli bir noktadır (Pınar, 2006: 87). Diğer bir ifade ile fonların verimli alanlarda

kullanılması, elde edilen kaynağın marjinal getirisinin marjinal maliyetini aşması önemlidir. Buna ek olarak, dış borçlanmanın kaynağının borcun vade yapısı üzerinde oldukça etkili olduğu unutulmamalıdır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra finansal serbestleşme sürecinin yansımaları ile birlikte artan kısa vadeli spekülâtif sermaye akımları ve dış borçların kaynağının ağırlıklı olarak resmi kuruluşlar yerine özel kuruluşlar olması, dış borçlanmanın vade yapısının kısılmasına yol açmıştır.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Kamu harcamalarının enflasyonla mücadelede nasıl kullanılabileceğini açıklayınız.
- 2) Yatırım carileri ne demektir? Yatırım carilerinde meydana gelecek değişikliklerin ekonomi üzerindeki etkilerini tartışınız.
- 3) Enflasyonla mücadelede kısa dönemde talebin düşürülmesi için vergilerin nasıl kullanılabileceğini ve bu yöntemin uzun dönemdeki olası etkilerini açıklayınız.
- 4) Verginin saptırıcı etkisi ne demektir? Enflasyonun kontrol altına alınması sürecinde vergilerde yapılacak değişikliklerin saptırıcı etkilerinin ortaya çıkmasının ne gibi sonuçları olabilir?
- 5) Borçlanmanın vade yapısının ve borçlanma sonucu elde edilen kaynakların kullanım biçiminin enflasyonla mücadele açısından etkilerini açıklayınız.

14. STAGFLASYON VE MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

14.1. Stagflasyon Olgusu

14.2. Stagflasyonla Mücadelede Uygulanabilecek Maliye Politikası Araçları

14.3. Kurala Bağlı Maliye Politikaları (Mali Kurallar)

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Anahtar Kavramlar

Giriş

Bu bölümde, öncelikle, 1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkan stagflasyon olgusu ele alınacaktır. Dünya ekonomisindeki yapısal dönüşümün ve uluslararası ekonomik ilişkilerdeki değişimin stagflasyon olgusunun ortaya çıkışındaki etkilerine değinilecektir. Ardından, geleneksel Keynesyen müdahale araçlarının stagflasyon olgusu ile mücadelede etkili olamaması ile birlikte, bu süreçte uygulanabilecek olan maliye politikası araçlarına ilişkin arayışlar ve gelişmeler ele alınacaktır. Son olarak, özellikle 1990'lı yıllardan başlayarak hızla yaygınlaşan kurala bağlı maliye politikaları (mali kurallar) üzerinde durulacaktır.

14. STAGFLASYON VE MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARI

Bu alt bölümde stagflasyon olgusu incelenerek, stagflasyonla mücadelede etkili olabilecek maliye politikası araçları üzerinde durulacaktır. Bilindiği gibi, 1970’li yıllara dek enflasyon ve işsizlik arasındaki değişim oranından yararlanılarak, enflasyonun ve işsizliğin kontrol altına alınabileceği düşüncesi yaygındı. Söz konusu yaklaşım, iktisat politikalarının belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Ancak, 1970’li yıllarda stagflasyon olgusunun ortaya çıkması ile birlikte bu sorunla mücadelede etkili olabilecek iktisat politikalarına ilişkin arayışlar da artmıştır. Bunun en önemli nedeni, dönemin hâkim yaklaşımı olan Keynesyen politikaların stagflasyonla mücadelede etkili olamamalarıdır. İşsizlik ve enflasyonun yapısal bir soruna dönüştüğü 1970’li yıllar, Keynesyen yaklaşımın ekonomik sorunlara ilişkin açıklamalarının tartışılmasında ve eleştirilmesinde etkili olmuştur.

14.1. Stagflasyon Olgusu

Stagflasyon, ekonomik durgunluk ve enflasyonun birarada görülmesi olgusuna verilen isimdir. Stagflasyon olgusunun ortaya çıkışı öncesinde iktisat politikası tartışmaları, işsizlik ve enflasyon arasında negatif bir ilişki olduğu varsayımından hareketle, para ve maliye politikaları aracılığıyla işsizlik ve enflasyonla mücadele edilebileceği ekseninde şekillenmekteydi. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak; işsizliğin yüksek düzeylerde olduğu dönemlerde istihdamın artırılmasında etkili olabilecek iktisat politikalarının enflasyon artışına yol açacağı ve tam tersi bir durumda, yani, yüksek düzeylerdeki enflasyonun düşürülmesinde etkili olabilecek iktisat politikalarının ise işsizlik artışına yol açacağı ileri sürülmüştür (Pınar, 2006: 88). Daha önceki bölümlerde üzerinde durmuş olduğumuz gibi, enflasyon ve işsizlik oranları arasındaki bu negatif yönlü ilişki, Phillips eğrisi ile gösterilmektedir.

1929 Krizi sonrasında ekonomik durgunluğun aşılması, toplam talep ve gelir düzeyinin artırılması amacıyla uygulanan genişletici maliye politikaları, ekonomin canlandırılmasında etkili olmuştur. Ancak, Keynesyen yaklaşımın ekonomik istikrarın sağlanmasındaki bu başarısı 1970’li yıllara kadar sürmüştür. 1970’li yıllardan itibaren hem fiyatlar genel düzeyinde sürekli artışlar söz konusu olmuş hem de işsizlik oranları yükselmiştir. Büyüme hızı yavaşlamaya ve hatta düşmeye başlamıştır, dış ticaret açıkları artmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan talep artışı üretim kapasitesindeki gelişme ile desteklenemediğinden enflasyon hızla yükselmiştir (Pınar, 2006: 88). Devletin istikrar sağlama fonksiyonunun temel amaçlarına ulaşılması giderek güçleşmiştir. Diğer bir ifade ile fiyat istikrarının ve tam istihdamın sağlanması, ödemeler dengesi açığının kapatılması, ülke koşulları açısından uygun bir büyüme hızının sağlanması ve sürdürülmesi gibi amaçların gerçekleştirilmesi zorlaşmıştır.

1970’li yıllar dünya ekonomisi açısından önemli bir dönüşümü işaret etmektedir. Bu tarihlerden sonra büyüme hızının yavaşladığı, işsizliğin arttığı, istihdam biçimlerinde önemli değişimlerin yaşandığı görülmüştür. İstihdam biçimlerindeki değişimler açısından, esnek istihdam biçimlerinin yaygınlaşması dikkat çekmektedir. Bu süreçte faiz oranlarının yükseldiği, sermayenin akışkanlığının arttığı, sıkı maliye politikası uygulamalarının yaygınlaştığı görülmüştür. (Onaran, 2005: 7).

Stagflasyon ile birlikte yüksek enflasyonla mücadele etmek amacıyla talep daraltıcı politikaların uygulanması sonucunda zaten yüksek düzeyde olan işsizlik oranları daha fazla yükselmiştir. Buna bağlı olarak büyüme hızı düşmüştür. Daha önce de belirtildiği gibi, bu durum, amaçlar arasındaki çatışma olarak adlandırılmaktadır. Tüm bu gelişmeler, Keynesyen para ve maliye politikalarının stagflasyonla mücadelede etkili olamadığı görüşünün yaygınlık kazanmasını sağlamıştır (Pınar, 2006: 88).

Stagflasyonun ortaya çıkışında ekonomik yapıdaki değişimler etkili olmuştur. Bu yapısal değişimlerin en önemlisi; sermaye yoğun üretim süreçlerine bağlı olarak mal ve faktör piyasalarında tekelleşme eğilimlerinin artmasıdır. Bu süreçte eksik rekabet koşullarına bağlı olarak maliyetlerdeki artışların fiyatlara yansıtılması kolaylaşmış ve talebin fiyat esnekliği düşmüştür. Sermaye yoğun üretim süreçleri sonucunda sabit maliyetlerin payı yükselmiştir. Tekel ve oligopol piyasalarda faaliyetlerini sürdüren firmalar mark-up fiyatlamayı yaygın olarak kullanmışlardır (Görgün, 1994: 163). Mark-up fiyatlama, üretim maliyetlerine belirli bir kâr payının eklenmesi olarak tanımlanabilir. Bu dönemde, mark-up fiyatlama aracılığıyla ücret artışları fiyatlara yansıtılabiliştir. Böylece ortaya çıkan ücret-fiyat sarmalı, enflasyonu hızlandırmıştır (Pınar, 2006: 89).

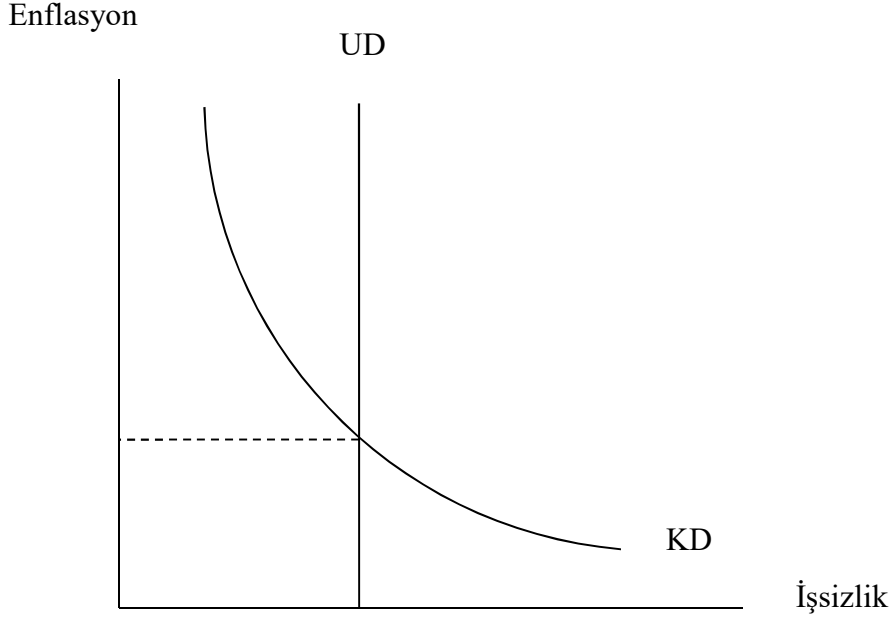
Stagflasyonun ortaya çıkışında etkili olan bir diğer önemli unsur, uluslararası ekonomik ilişkilerdeki değişim olmuştur. 1944 yılında imzalanan Bretton Woods Anlaşması ile uluslararası para ve sermaye piyasasının koordinasyonu, savaş nedeniyle büyük yıkım yaşayan ekonomilerin toparlanma süreçlerinin desteklenmesi gibi amaçlarla çeşitli uluslararası kurumların oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu amaçlardan ilki için Uluslararası Para Fonu (IMF), ikincisi için ise Dünya Bankası kurulmuştur. Bu dönemde, altına bağlı dolar kuru temelinde sabit kur sistemine geçilmiştir. Ancak, 1950'lerin sonlarından itibaren başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ve Japonya, Amerika Birleşik Devletleri karşısında rekabet güçlerini artırmışlardır. ABD'nin ödemeler dengesinin sürekli açık vermesi, Bretton Woods sisteminin çöküşünü hızlandırmıştır. 1970'li yılların başında Bretton Woods sisteminin çökmesiyle dalgalı kura geçilmiş; sermayenin akışkanlığı hızla artmıştır. Bu gelişmelerin yanısıra 1973 petrol krizi ve çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisi üzerindeki etkilerinin giderek artması sonucunda uluslararası ekonomik ilişkilerde köklü değişiklikler yaşanmıştır (Görgün, 1994: 164-165).

14.2. Stagflasyonla Mücadelede Uygulanabilecek Maliye Politikası Araçları

Daha önce de belirtildiği gibi, ekonomik durgunlukla mücadelede oldukça etkili olan Keynesyen politikalar, stagflasyon olgusu karşısında etkili olamamıştır. Söz konusu politikaları eleştiren Monetarist iktisatçıların stagflasyon olgusuna yaklaşımı ise, doğal işsizlik oranından hareketle geliştirilmiştir (Pınar, 2006: 90). Bu yaklaşıma göre; enflasyon ve işsizlik arasında kısa dönemde negatif yönlü bir ilişki olabilir; ancak uzun dönemde bu iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusu değildir.

Bu durum Şekil 1'de izlenebilir. Buna göre; kısa dönemde işsizlik ile enflasyon arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Ancak, uzun dönemde, doğal işsizlik oranında dengeye

ulaşılacaktır. Dolayısıyla parasal ücretlerdeki artışlar sonucunda, işsizliğin, kısa dönemde doğal işsizlik oranının altına düşmesi mümkündür. Ancak, fiyat artışları sonucunda uzun dönemde işsizlik oranı yükselerek doğal işsizlik oranına ulaşacaktır (Pınar, 2006: 90-91).

Şekil 1: Enflasyon-İşsizlik İlişkisi

Kaynak: Pınar, 2006: 91.

Hatırlayacak olursak, klasik yaklaşımın aksine, Keynesyen yaklaşımda fiyat ve ücretlerin esnek olmadığı varsayımından hareket edilmektedir. Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlar; değişen koşullara bağlı olarak talepte meydana gelen artışlardan kaynaklanabileceği gibi maliyetlerdeki artışlara bağlı olarak da ortaya çıkabilir. Petrol fiyatlarında 1970'li yıllarda meydana gelen olağanüstü artışlar, arz şoklarına örnektir. Dışsal etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan maliyet artışları fiyatlara yansıtıldığında üretim düşecektir. Ücretlerin aşağıya doğru esnek olmadığı varsayımı altında; ücret-fiyat sarmalı söz konusu olacaktır (Pınar, 2006: 91).

Stagflasyon ile mücadelede geleneksel uygulamaların başarılı olamadığı görülmüştür. Bu süreçte, selektif (seçici) iktisat politikalarının dikkate alınması önemli bir gelişme olmuştur. Bunun anlamı; mikroekonomik bir yaklaşımla selektif politikaların uygulanmasıdır. İşsizlik oranını düşürmek amacıyla uygulanan genel bir politika enflasyonu daha fazla artıracaktır. Enflasyonu düşürmek amacıyla uygulanan talep daraltıcı bir politika ise, zaten yüksek düzeyde olan işsizliği daha fazla artıracaktır (Eker, Altay ve Sakal, 1997: 203'den aktaran Pınar, 2006: 91-92). Bu durumda, stagflasyon ile mücadelede, makro temelde genişletici veya daraltıcı politikalar etkili olamayacaktır. Sektörlerin mikro temelde analiz edilmesi, talepteki artışın yanısıra talep bileşiminin dikkate alınması son derece önemlidir; yani, talep artışının hangi kesimlerden kaynaklandığı belirlenmelidir. Doğrudan kontrollerle veya vergi uygulamaları ile dolaylı olarak nispi fiyatlara müdahale edilmesi mümkündür. Bu şekilde ücret ve fiyat artışları

kontrol altına alınabilir. Ayrıca, mikro temelde teşvik politikaları uygulanarak istihdam artışı sağlayabilecek sektörler desteklenebilir (Pınar, 2006: 92).

14.3. Kurala Bağlı Maliye Politikaları (Mali Kurallar)

Ekonomik istikrarsızlıkla mücadelede iradi maliye politikalarının yeterince etkili olamaması ya da amaçlarına ulaşamaması mümkündür. Örneğin, istikrarsızlık durumunda, müdahale gereğinin ortaya çıkışı ile uygulamanın gerçekleştiği zaman arasındaki farklılığa bağlı olarak gecikmeler sorunu ortaya çıkabilir (Pınar, 2006: 92).

Kurala bağlı maliye politikaları, diğer bir ifadeyle mali kurallar, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren gündeme gelmiştir. Mali kuralların gündeme gelişinde, devletin ekonomideki rolünün değişim süreci etkili olmuştur. Bu süreçte, devletin ekonomideki rolü, özel sektör faaliyetlerini tamamlayıcı temelde tanımlanmıştır. (bkz. The World Bank, 1991). Bu dönüşüm sürecinde, iradi maliye politikalarının, bütçe açıklarının ve kamu borçlarının sürdürülemez düzeylere ulaşmasında etkili olduğu ileri sürülmüştür. Kamu borçlarındaki artışın özel yatırımlar üzerindeki olası olumsuz etkilerine dikkat çekilerek makroekonomik istikrarın ve mali sürdürülebilirliğin sağlanması hedefiyle kurala bağlı maliye politikaları gündeme getirilmiştir (Kopits, 2001: 4).

Mali kural, maliye politikası üzerindeki daimi sınırlama olarak tanımlanmaktadır (Kopits ve Symansky, 1998: 2). Mali kuralların etkili olabilmeleri için bazı özelliklere sahip olmaları gerektiği ileri sürülmektedir. Buna göre; mali kuralın iyi tanımlanması gerektiği, saydam, yeterli, tutarlı, basit, esnek, uygulanabilir ve etkin olması gerektiği vurgulanmaktadır (Kopits ve Symansky, 1998: 18-19).

Mali kurallar, genellikle, üç temel grupta incelenmektedir. Bunlar; açık/fazla kuralları, borç kuralları ve harcama kurallarıdır (Hemming, 2008: 256). Örneğin Avrupa Birliği üyesi ülkelerde İstikrar ve Büyüme Paketi ile belirlenen mali kurallar uygulanmaktadır. Buna göre, üye ülkelerin bütçe açıklarını GSYH'larının yüzde 3'ü ile, kamu borçlarını ise GSYH'larının yüzde 60'ı ile sınırlandıran mali kurallar söz konusudur.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bölüm Soruları

- 1) Stagflasyonun ortaya çıkışında etkili olan gelişmeleri açıklayınız.
- 2) Stagflasyon durumunda işsizliği azaltmak amacıyla uygulanacak genişletici maliye politikasının etkileri neler olacaktır?
- 3) Monetarist yaklaşımın enflasyon-işsizlik ilişkisi ile ilgili açıklamalarını özetleyiniz.
- 4) Stagflasyonla mücadelede hangi tür müdahaleler etkili olabilir?
- 5) Mali kural nedir? Borç kurallarına bir örnek gösteriniz.

KAYNAKLAR

1. Bölüm

Görgün, Sevim, 1993, **Kamu Maliyesine Giriş Ders Notları**.

Musgrave, Richard A., 1959, **The Theory of Public Finance**, New York, McGraw-Hill.

Musgrave, Richard A. ve Peggy B. Musgrave, 1989, **Public Finance in Theory and Practice**, New York, McGraw-Hill.

Pınar, Abuzer, 2009, **Kamu Maliyesi ve Maliye Politikası**, 5. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi.

Rosen, Harvey S., 1992, **Public Finance**, Homewood, Irwin.

Stiglitz, Joseph E., 2000, **Economics of the Public Sector**, New York, W.W. Norton & Company.

The World Bank, 1991, "The Challenge of Development", **World Development Report 1991**, Washington, D.C., The World Bank, <http://www.worldbank.org>.

The World Bank, 1996, "From Plan to Market", **World Development Report 1996**, Washington, D.C., The World Bank, <http://www.worldbank.org>.

2. Bölüm

Kirmanoglu, Hülya, 2011, **Kamu Ekonomisi Analizi**, 3. Baskı, İstanbul, Beta.

Pınar, Abuzer, 2009, **Kamu Maliyesi ve Maliye Politikası**, 5. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi.

Stiglitz, Joseph E., 2000, **Economics of the Public Sector**, New York, W.W. Norton & Company.

3. Bölüm

Kirmanoglu, Hülya, 2011, **Kamu Ekonomisi Analizi**, 3. Baskı, İstanbul, Beta.

Stiglitz, Joseph E., 2000, **Economics of the Public Sector**, New York, W.W. Norton & Company.

4. Bölüm

Kirmanoglu, Hülya, 2011, **Kamu Ekonomisi Analizi**, 3. Baskı, İstanbul, Beta.

Stiglitz, Joseph E., 2000, **Economics of the Public Sector**, New York, W.W. Norton & Company.

5. Bölüm

Kirmanoglu, Hülya, 2011, **Kamu Ekonomisi Analizi**, 3. Baskı, İstanbul, Beta.

Musgrave, Richard A. ve Peggy B. Musgrave, 1989, **Public Finance in Theory and Practice**, New York, McGraw-Hill.

Stiglitz, Joseph E., 2000, **Economics of the Public Sector**, New York, W.W. Norton & Company.

6. Bölüm

Bailey, Stephen J., 2002, **Public Sector Economics: Theory, Policy and Practice**, New York, Palgrave.

Kirmanoglu, Hülya, 2011, **Kamu Ekonomisi Analizi**, 3. Baskı, İstanbul, Beta.

Musgrave, Richard A. ve Peggy B. Musgrave, 1989, **Public Finance in Theory and Practice**, New York, McGraw-Hill.

Rosen, Harvey S., 1992, **Public Finance**, Homewood, Irwin.

Stiglitz, Joseph E., 2000, **Economics of the Public Sector**, New York, W.W. Norton & Company.

The World Bank, 1991, "The Challenge of Development", **World Development Report 1991**, Washington, D.C., The World Bank, <http://www.worldbank.org>.

The World Bank, 1996, "From Plan to Market", **World Development Report 1996**, Washington, D.C., The World Bank, <http://www.worldbank.org>.

7. Bölüm

Bailey, Stephen J., 2002, **Public Sector Economics: Theory, Policy and Practice**, New York, Palgrave.

Kirmanoglu, Hülya, 2011, **Kamu Ekonomisi Analizi**, 3. Baskı, İstanbul, Beta.

Musgrave, Richard A. ve Peggy B. Musgrave, 1989, **Public Finance in Theory and Practice**, New York, McGraw-Hill.

Rosen, Harvey S., 1992, **Public Finance**, Homewood, Irwin.

Stiglitz, Joseph E., 2000, **Economics of the Public Sector**, New York, W.W. Norton & Company.

8. Bölüm

Bank for International Settlements, 2010, "Report on Global Foreign Exchange Market Activity in 2010", **Triennial Central Bank Survey**, Aralık, Basel, Bank for International Settlements, <http://www.bis.org>.

Boratav, Korkut, 1965, **Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 196-178.

Kirmanoglu, Hülya, 2011, **Kamu Ekonomisi Analizi**, 3. Baskı, İstanbul, Beta.

Musgrave, Richard A. ve Peggy B. Musgrave, 1989, **Public Finance in Theory and Practice**, New York, McGraw-Hill.

Stiglitz, Joseph E., 2000, **Economics of the Public Sector**, New York, W.W. Norton & Company.

Tobin, James, 1985, "A Proposal for International Monetary Reform", **Essays in Economics: Theory and Policy**, Cambridge, MIT Press.

9. Bölüm

Ataç, Beyhan, İzzettin Önder, Salih Turhan, 2004, **Maliye Politikası**, Editör: Engin Ataç, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1580.

Musgrave, Richard A. ve Peggy B. Musgrave, 1989, **Public Finance in Theory and Practice**, New York, McGraw-Hill.

Pınar, Abuzer, 2006, **Maliye Politikası: Teori ve Uygulama**, Ankara, Naturel Yayınları.

Pınar, Abuzer, 2009, **Kamu Maliyesi ve Maliye Politikası**, 5. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi.

Samuelson, Paul A., 1980, **Economics**, McGraw-Hill.

10. Bölüm

Ataç, Beyhan, İzzettin Önder, Salih Turhan, 2004, **Maliye Politikası**, Editör: Engin Ataç, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1580.

Görgün, Sevim, 1994, **Maliye Politikası Ders Notları**, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Ders Notu Yayınları, Yayın No: 3.

Pınar, Abuzer, 2006, **Maliye Politikası: Teori ve Uygulama**, Ankara, Naturel Yayınları.

11. Bölüm

Ataç, Beyhan, İzzettin Önder, Salih Turhan, 2004, **Maliye Politikası**, Editör: Engin Ataç, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1580.

Görgün, Sevim, 1994, **Maliye Politikası Ders Notları**, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Ders Notu Yayınları, Yayın No: 3.

Pınar, Abuzer, 2006, **Maliye Politikası: Teori ve Uygulama**, Ankara, Naturel Yayınları.

Pınar, Abuzer, 2009, **Kamu Maliyesi ve Maliye Politikası**, 5. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi.

12. Bölüm

Musgrave, Richard A. ve Peggy B. Musgrave, 1989, **Public Finance in Theory and Practice**, New York, McGraw-Hill.

Pınar, Abuzer, 2006, **Maliye Politikası: Teori ve Uygulama**, Ankara, Naturel Yayınları.

13. Bölüm

Ataç, Beyhan, İzzettin Önder, Salih Turhan, 2004, **Maliye Politikası**, Editör: Engin Ataç, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1580.

Pınar, Abuzer, 2006, **Maliye Politikası: Teori ve Uygulama**, Ankara, Naturel Yayınları.

Stiglitz, Joseph E., 2000, **Economics of the Public Sector**, New York, W.W. Norton & Company.

Yeldan, Erinç, 2001, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İletişim Yayınları.

14. Bölüm

Görgün, Sevim, 1994, **Maliye Politikası Ders Notları**, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Ders Notu Yayınları, Yayın No: 3.

Hemming, Richard, 2008, “Fiscal Discipline, Stabilization and Institutional Reform”, **Fiscal Policy: Fiscal Elements of Growth and Development**, Proceedings of a G-20 Workshop, Central Bank of the Republic of Turkey, Ankara, 251-268.

Kopits, George, 2001, “Fiscal Rules: Useful Policy Framework or Unnecessary Ornament?”, **IMF Working Paper**, WP/01/145, <http://www.imf.org>.

Kopits, George ve Steven Symansky, 1998, “Fiscal Policy Rules”, **Occasional Paper**, No: 162, International Monetary Fund, Washington D.C.

Onaran, Özlem, 2005, “Life After Crisis for Labor and Capital in the Era of Neoliberal Globalization”, **Working Papers Series - Growth and Employment in Europe: Sustainability and Competitiveness**, Vienna University of Economics and Business Administration, Working Paper No: 43, <http://epub.wu.ac.at/1492/1/document.pdf>.

Pınar, Abuzer, 2006, **Maliye Politikası: Teori ve Uygulama**, Ankara, Naturel Yayınları.

The World Bank, 1991, “The Challenge of Development”, **World Development Report 1991**, Washington, D.C., The World Bank, <http://www.worldbank.org>.